Һ. ӘЛИЈЕВ

ТАРИХ, ТАРИХДИР

II КИТАБ

КӘНЧӘ — 1995

Тәшәббүскары вә мәс´ул шәхс — Расим Бајрам оғлу Дашдәмиров Кәнчә шәһәри Ичра Һакимијјәтинин башчысы.

Топлајаны, тәртиб едәни, мүгәддимә вә сон сөз јазаны — Садыг Чәфәр оғлу Шүкүров филолокија елмләри доктору, профессор КДПИ.

Тә´сисчи — Илһам Новруз оғлу Имамгулијев Кәнчә шәһәр мәтбәәсинин директору.

Елми редактору — Сәјјад Мүсејиб оғлу Мирзәјев Тарих елмләри намизәди, досент КДПИ.

Техники редактору, корректору — Түнзалә Садыг гызы Шүкүрова КДПИ.

Кәнчә шәһәр Ичра Һакимијјәти Башчысынын

СӘРӘНЧАМЫ

Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлијевин һәјат вә фәалијјәтинин өјрәнилмәси тәдбирләри һаггында.

Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлијевин рәһбәрлији илә Азәрбајчан дөвләтчилијинин мөһкәмләндирилмәсиндә, онун Низами ордусунун јарадылмасында, республиканын бејнәлхалг аләмдә танынмасында мүһүм ишләр көрүлмүш, мүстәгиллик јолунда уғурлу аддымлар атылмышдыр.

Бејнәлхалг тәшкилатларын көмәји илә мүһарибәнин сијаси јолла баша чатдырылмасы, торпагларымызын дүшмән тапдағындан азад олунмасы үчүн апарылан ардычыл сијасәт, нефт мүгавиләсинин имзаланмасы Президент Һејдәр Әлијевин харичи сијасәт хәттинин бөјүк гәләбәси һесаб олунур.

Ардычыл сијаси хәтти, дөвләтчилијимизин мөһкәмләндирилмәсиндә јорулмаз фәалијјәти вә хидмәтләринә көрә үмумхалг мәһәббәти газанмыш Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлирза оғлу Әлијевин сијаси хадим кими фәалијјәтинин өјрәнилмәси вә тәблиғинин тәшкил олунмасы мәгсәдилә

ГӘРАРА АЛЫРАМ:

1. Кәнчә шәһәринин тәһсил мүәссисәләринә, ушаг тәрбијә очагларында Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлијевин һәјатына вә көркәмли дөвләт хадими кими фәалијјәтинә һәср олунмуш әлавә дәрсләр, тематик мәшғәләләр кечирилсин.

Әлавә дәрсләрин вә планлашдырылачаг дикәр тәдбирләрин тәшкил олунмасыны тә´мин етмәк шәһәр тәһсил идарәсинин рәисинә, али мәктәбләрин ректорларына вә орта ихтисас мәктәбләринин директорларына тапшырылсын.

2. Һејдәр Әлијевин 1969-1982-чи илләрдә Азәрбајчанда сијаси рәһбәр олдуғу мүддәтдә республикада баш вермиш игтисади дирчәлишдән

дән бәһс едән, мүстәгил Азәрбајҹан Республикасынын дөвләтчилијинин мөһкәмләндирилмәси, онун бејнәлхалг аләмдә танынмасы үчүн көрүлән уғурлу ишләрә һәср олунмуш сәнәдли филмләрин тәһсил мүәссисәләриндә, мәдәнијјәт евләри вә клубларда нүмајиш етдирилмәсини тәшкил етмәк шәһәр Киновидео бирлијинин рәисинә һәвалә олунсун.

3. Һејдәр Әлијевин сијаси фәалијјәтини әкс етдирән рәсм сәркиләри тәшкил етмәк, Кәнчә тарих—өлкәшүнаслыг музејиндә республика Президентинин һәјат вә фәалијјәтини, онун Кәнчәнин игтисади вә мәдәни инкишафындакы ролуну әкс етдирән бөлкә јаратмаг шәһәр Мәдәнијјәт идарәсинин рәисинә тапшырылсын.

4. Сәрәнчамын ичрасына нәзарәт Кәнчә шәһәр Ичра Һакимијјәтинин һуманитар мәсәләләр шө᾽бәсинә һәвалә олунсун.

Кәнчә шәһәр Ичра Һакимијјәтинин Башчысы **Р.Б.Дашдәмиров**

Кәнчә шәһәри, 14 феврал 1995-чи ил

№ *555*

МҮГӘДДИМӘ ӘВӘЗИ

БӨЈҮК СИЈАСӘТ ВӘ ТАРИХ

Идракы оланлар мәни сонра
ганачагдыр,
Бир гевми дирилдән дә чаһанда
ганачагдыр.

Мәһәммәд Һади

Сијасәт — чәбрдир, әзаблыдыр, әзијјәтлидир, сојугганлылыг вә дәгиглик севир. Бөјүк сијасәт — Али ријазијјатдыр. Тарих — бунларын күзкүсүдүр. Ријази кедишләри вә алынан һасили бу күзкү олдуғу кими нечә вар, һеч бир шеј артырыб-әксилтмәдән көстәрир. Әкәр бу кедишләрин һәр-һансы мәгамында тәләсиклик үзүндән сәһвә јол вериләрсә, нәтичә дүзкүн алынмајачагдыр. Сијасәтдә тәләсмәк исә нәзәри вә практик чәһәтдән удузмаға кәтириб чыхарар: сијасәтдә белә бир сәһв — тәләсиклик учундан баш верән сәһв — мөвчуд гурулушун дағылмасынын сүр᾽әтләнмәсинә тәкан верәчәкдир. Буна көрә дә һәр јериндән дуран, сијасәтчи ола билмәз. Ахы, сијасәт маһијјәтчә елә ријазијјатдыр — ичтимаи ријазијјатдыр. Синиф отағында лөвһәјә јазылан мисалын, дүстурун һәллиндә сәһвә јол верәндә позуб дүзәлтмәк мүмкүндүр вә о, һеч кәсин мә᾽нәвијјатына, халгын дүшүнчәсинә мәнфи тә᾽сир көстәрмир. Лакин синиф отағындан интиһасыз "кениш" олан вә чидди мәс᾽улијјәт тәләб едән аудиторија сијаси јердир. Аудиторија вә синиф отағынын динләјичиләри дә ејни тәфәккүр саһиби дејилләр. Аудиторијанын "мүдавимләри" түкү-түкдән сечән, дүнја һадисәләринин доланбач, мүрәккәб кедишләриндән, әсасән башлары чыхан вә гијмәтләндирмәкдә тәләсмәјәнләрдир. Синиф отағынын "сакинләри" исә белә јеткинликдән һәләлик узагдырлар. Тарих — бунлары сәһифәләриндә сахлајыб кәләчәк нәслә хәбәр верән вә һеч вахт дәјишилмәјән фәндир — шаһиддир.

"Тарих, тарихдир" китабында бу проблем Һ.Әлијевин тарихи көрүшләриндә, сијаси кедишләриндә өзүнү там ајдынлығы илә нәзәрә

чарпдырыр. Һ.Әлијев проблемә сијасәт вә тарих мүддәасы илә јанашмыш вә бүтүн данышыгларыны бу реаллыг үстүндә гурмуш, дүнја сијасәтинин Али нәтичәләриндән усталыгла, тәләсмәдән фајдаланмыш, өзү дә бу сијасәтә төһфә вермишдир. Онун китаба дахил едилән сечилмиш нитг вә чыхышларында, Бөјүк сијасәтин тарихини өјрәнмәк үчүн јени консепсијалар ирәли сүрүлүр. Русија, Түркијә вә Украјнанын дөвләт башчылары илә Һ.Әлијевин Бакы данышыглары бу Бөјүк сијасәтин јени дүшүнчә илә башлајан, јени тарихинин долғун, мәзмунлу сәһифәләридир. Лакин онун Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин 50 иллик гәләбәси илә әлагәдар мүһарибә вә әмәк ветеранлары гаршысындакы чыхышларыны истисна етсәк, онун бу китабдакы чыхыш вә нитгләринин һеч бириндә тәкчә тарихдән сөһбәт кетмир. Лакин бу белә гәнаәт јаратмасын ки, Һ.Әлијев тарихлә бағлы фикир сөјләмәмиш, төвсијәләр вермәмишдир. Јох, белә дејилдир. Ијирми алты иллик рәһбәрлији дөврүндә бир чох көрүш, чыхыш вә нитгләриндә, ме'марларын Москва вә Бакыда кечирилән гурултајында Һ.Әлијевин тарих, еләчә дә, ме'марлығын тарихи проблемләринә аид сөјләдији фикирләр вә вердији төвсијәләр индинин өзүндә дә елми-нәзәри дәјәрини сахлајыр.

Бир һәгигәт дә белләдир ки, онун сон дөврләрдә Бөјүк сијасәтлә бағлы көрүш вә данышыглары олдуғу һалда, сырф тарих вә тарихиликлә бағлы чыхыш вә нитги јохдур. Лакин онун бир президент кими Азәрбајчан әразисинә јахын вә узаг олан дөвләтләрин башчылары илә апардығы данышыглар, елә бу сијасәтин тарихидир. Дикәр тәрәфдән бу сијасәтин бәһрәсидир ки, истиглалијјәт әлдә етмиш букүнкү Азәрбајчан милли дирчәлиш, сосиал, игтисади, мәдәни вә мә'нәви тәрәгги јолуна гәдәм гојмушдур. Бу да тарихдир, өзү дә сијаси тарихдир. Нечә дејәрләр, бу тарих дә Бөјүк сијасәтин бәһрәсидир ки, Азәрбајчанын өзү-өзүнүн јерүстү-јералты милли сәрвәтинин ағасы олмасыны мөһкәмләндирмишдир. Инди Азәрбајчан азад бир республика кими истәдији дөвләтләрлә мүхтәлиф мәзмунлу сазиш вә контрактлар бағлајыр. Бу, јеканә вә чох е'тибарлы, чох дүзкүн, әсрләрлә һәсрәти чәкилән јола тарихән дөнмәкдир вә онун чәтинликләриндән горхмаг лазым дејил, һәр ишин башланғычы ағыр, сонрасы сәфалы олур. Кечид дөврүнү јашајан бир өлкәнин бирдән-бирә белә чәтин јолла кетмәси бөјүк вә дүшүнүлмүш сијасәтин мәзмунуна ујғун, дөвләтчилијин мөһкәмләндирилмәсинә хидмәт едән, азадлыг јолунда шәһидләр верән бир халгын јени тарихидир. Мүстәгил дөвләтин башланғычында баш верән белә чәтинликләр јалныз Азәрбајчанда дејил, вахтилә Түркијә, Пакистан вә Авропа өлкәләриндә дә белә олмушдур. Бөјүк сијасәтдә бу тарих-социализмдән мирас галан консепсијаны рәдд едир, кечмиш тарихин сәһвләринә күзәшти бағышламыр. Мүасир тарихин јазылмасына јени идеја, јени истигамәт верир. Һ.Әлијев 1941-1945-чи илләрдә дүнјаны ләрзәјә салан, өлүм дүшәркәләри јарадан фашизмин мәғлубијјәтә уғрадылмасында Азәрбајчан халгынын өн вә арха чәбһәдә көстәрдији рәшадәти гијмәтләндирмәји тәләб едир вә бу һүнәри данмаға чалышанларын, Бөјүк сијасәтдән башлары чыхмајанларын: "Бу вәтән мүһарибәси дејил, бу гәләбә дејил....Мүһарибә дә олмајыбдыр",-дејиб һарај-һәшир салан филистерләрә е'тиразыны билдирән Һ.Әлијев тарихлә бағлы фикирләрини ачыглајыр, тәдгигатчылара тарихи олдуғу кими өјрәниб күтләјә чатдырмағы нәзәри чәһәтдән әсасландырыб, фактлара истинадән ирәли сүрмәји төвсијә едир. Бах, бу чағдаш тарихин, чағдаш сијасәтин инчәлик тәләб едән атрибутудур. Бу сијасәтдә Һ.Әлијевин тарих вә сијасәт нәдир? суаллары даһа тез нәзәрә чарпыр вә ајдын олур ки: "тарих халгын, милләтин тәсдигидир", "сијасәт-халгын, милләтин дүнјакөрүшүдүр". Һүгуги дөвләт гурмаға вә демократик сечкиләрә кедириксә, тарихин бу тәчрүбәсинә лагејд галмамалыјыг. "Тарихи тәчрүбәдән дәрс көтүрмәлијик". Ахы, индијәдәк бизә тарихимизи өзкәләр јаздырыб, бу күн дә өзүмүз-өзүмүзү кәнардамы гојмалыјыг? Артыг тарихин ачы тәчрүбәсиндән дәрс көтүрмәк вахты кәлиб чатыбдыр. Бу күн тәдгигатчылар кечмиш тарихин гаранлыгда галан тәрәфләрини ашкара чыхармалы, јазачаглары јени тарихи өз сојкөкү үстүндә учалтмаға чалышмалыдырлар. Чүнки бу вахтадәк тарихимиздә — Һ .Әлијев дејир: "Тәһрифләрин чоху...октјабр ингилабындан сонра, совет һакимијјәти гурулдугдан сонра, болшевизмин гәләбәсиндән сонра олубдур"[1] вә биз буна бир даһа јол вермәмәлијик. Бу да инкар олунмаздыр ки, совет дөврүнүн тарихи амирлик-инзибатилик системинин тарихидир, бүрократијанын тарихидир, пролетар диктатурасынын тарихидир, болшевикләрин тарихидир. Ленин гварди-

1. "Азәрбајчан" гәзети, 6 мај 1995-чи ил.

јасына мәнсуб олан рәһбәрләрин тарихидир, тарихдән башы чыхмајанларын тарихидир. Тарих һәгигәтдир, һәгигәти инкар ағылсызлыгдыр. Тарих зәһмәткешләрин тарихидир. Бунлардан чыхан үмуми нәтичә беләдир: -Тарих вә тарихилик ејни көкдән олсалар да, араларында фәрг вар. Тарихи јазыр, тарихлији јарадырлар. Јазанлар алимләр, јараданлар әдибләрдир[1]. Алимләрдә елми-нәзәри, рәгәмләрин "фантазијасы", јараданларда-бәдии образлылыг апарычыдыр. Лакин "Тарих елми бүтүн ичтимаи елмләрин бешијидир"[2] һәр ики һалда тарихдән кәнар чыхмаг олмаз. Тарих бәшәр өвладынын, онун ичтимаи варлығынын бүтүн шәраитинин дурмадан тәкмилләшмәси уғрунда фасиләсиз мүбаризә кими баша дүшүлмәсини, дүзкүн әкс етдирмәк вәзифәсини јеринә јетирмәји тәләб едир. Чүнки, тарих-тарихчи вә јазычыдан күчлүдүр, гүввәтлидир. Һеч кәс тарихи өз сијаси бахышларына ујғунлашдырмамалы, мә'наландырмаға чәһд көстәрмәмәлидир. Јохса, тарихин интигамындан гуртара билмәзләр. Тарихин интигамы исә халгын интигамыдыр. Тарих — әдаләтсизликләрә гаршы мүбаризә апаранларын, дөјүшә кедән, шәһид оланларын шәрәф китабыдыр. Шәхсијјәтин тәчәссүмү олмајан јердәсә нә тарих вар, нә дә тарихилик. Тарихин әсас вәзифәси мәһз ондан ибарәтдир ки, инсанларын јахшы вә пис әмәлләрини, чәмијјәтин шәрти вә шәртсиз сајылан мәрһәләләрини өзүндә горујуб сахласын, әјинтијә јол вермәсин. Ахы, тарих конкрет тарихи характер дашыјыр, синифли чәмијјәтдә бу вә ја башга бир синфин јалныз характерик хүсусијјәтләрини, мүбаризә үсулуну дејил, онун ән кичик сајылан нөгтә вә вәркүлүнү дә өзүндә дашыјыр. Демәли, инсанлар тарихдә нә гәдәр чох иштирак етсәләр, тарихчиләр дә онларын фәалијјәтини дүзкүн ишыгландырсалар, тарих бир о гәдәр "ағыллы-мәнтигли" олар. Тарих һеч бир шејә фәрг гојмадан хејри дә, шәри дә сәһифәләриндә: биринчини һөрмәтлә, икинчини нифрәтлә хатырладыб јашадыр. Ф.Кете јазыр: "Тарихдә јалныз о адамлар јашамаға вә азадлыға лајигдир ки, бунун уғрунда һәр күн дөјүшә кедирләр". Тарих азадлыг уғрунда дөјүшә кедән хејирхаһлары, гәһрәманлары сәһифәләриндә һөрмәтлә горујуб јашадырса вәзифәсини јеринә јетирир. Вәзифә-борчу исә шәхсијјәтдә олдуғу кими, тарихин дә бүтөвлүјүдүр. О бүтөвлүјүн маһијјәтиндә азадлыг тарихи мүбаризәнин нәтичәси кими гијмәтә лајигдир вә бу гијмәти тарихчиләр чәкинмәдән версәләр вичдани борчларыны јеринә јетирмиш оларлар. Лакин инди "мејдана күчәдән кәлмиш ики-үч нәфәр адам" сәрсәм идеолог чыхыб ки, бәшәрин ичтимаи-сијаси мүбаризәсини, халгларын тарихи талејини өзүндә сахлајан бу бүтөвлүјү - көһнә тарих бир јана галсын - јени тарихи дә тәһриф етмәјә чалышырлар, һәтта, Икинчи дүнја савашында алынан медаллары ајаглар алтына салыб тапдаламағы тәләб едирләр. "Бундан да бөјүк чинајәт ола билмәз"-дејән Һ.Әлијев бунунла бағлы фикрини бу шәкилдә тамамлајыр: "Белә инсанлар садәчә олараг ја һәјаты баша дүшмәјән адамлардыр, јахуд да ки, халгына, милләтинә хәјанәт едән адамлардыр...

...Әкәр 1920-чи илдән сонра — коммунист режими вахтында, социалист режими вахтында кечмиш тарихимиз тәһриф олунмушдуса, марксизм-ленинизм идеолокијасына ујғунлашдырылмышдыса вә ујғун кәлмәјәнләр о тарихдән, бизим тарих китабларындан, дәрсликләрдән чыхарылмышдыса вә әкәр биз буну инди е'тираф едириксә, буну дејириксә, демәк, бундан сонра тәһрифә јол вермәк олмаз"[1].

Кениш тәсәввүр јарансын дејә, Һ.Әлијевин фикирләринә истинадән тәкчә бу факты хатырлајаг: 1988-чи илдә једдинчи синиф үчүн чыхан "ССРИ тарихи" дәрслијиндә I Пјотр дөврүнә гырх сәһифә, Загафгазија вә Орта Асија халгларынын XIII-XVII әсрләр тарихи үчүн чәми дөрд сәһифә јер ајрылмышдыр. Степан Разин, Иван Грозны, Борис Годунов вә башгалары Азәрбајчан мәктәбләриндә тәдрис олундуғу һалда, Чавад ханын, Шејх Шамилин, ирәванлы Һүсејнгулу ханын, Нахчыванлы Еһсан хан Кәнкәрлинин, Кәләбәли ханын, Султан бәјин вә б. адларыны чәкмәк јасагланмышдыр. Коммунистләрин азлыгда галан халгларын тарихинә белә мүнасибәти, корун күзкүјә бахыб гаш-көз ојнатмасына бәнзәјирди. Гырмызы империја өзүнә бир јумурта биширмәк үчүн Азәрбајчан халгынын бир нечә әсрлик тарихини "јандырыб" "уф"! демәди; әлифбаны дәјишди, милләти дә сојкөкүндән чыхартды. Бах, бунлар тарихин ачы мәгамларыдыр. Мүасир дөврүн тарихини јазанлар бу

---

1. В.Пашуто. Писатель и историк: содружество необходимо. "Литературная Россия", 3 августа 1973 г. № 31 (551).
2. С.Вурғун. Әсәрләри. V ч. Бакы, 1972, сәһ. 149.

1. Азәрбајчан халгынын һүнәри әбәди јашајачагдыр. Бакы, 1995, сәһ. 6.

əhvalatları unutmamalıdır. Ḣ.Əlijevin tələbi isə belədir:

-Tədgigatçılar tarixi ḣadisə və adlara mə'nəvi və ḣүгуги нормалар бахымындан јанашыб дəјəрлəндирмəлидирлəр. Тарихин өзүнə мəхсус мəрḣəлəлəриндə баш верəн ḣадисəлəрин кедишини тарихчи, елəчə дə јазычы емосијаларла вə сəрбəст тəсəввүр ојуну илə əвəз етмəмəлидир (бу јазычылара аиддир), "Милли кечмишин одуну јох, күлүнү көтүрəнлəр[1]" өз нəсил тарихини билəн, өз өлкəси, өз ичтимаи гурлушу илə ифтихар ḣисси инкишаф етмиш адамлар тəрбијə едə билмəзлəр. Тарихдə унудулмајан адлар (бəд əмəллəринə көрə олса да), өјрəнилмəмиш негтəлəр галмамалыдыр. Инди үстүндə мөḣүрү олан əн кичик бир факт, саралмыш, əпримиш архив кағызы, диггəтлə, дəгигликлə саф-чүрүк едилмəли, ḣəрəнин пајы өзүнə верилиб гијмəтлəндирилмəлидир ки, кəнч нəсил сојкөкүнү јахшы танысын, фəхр етсин, вəтəнини горусун, достуну-дүшмəнини бир-бириндəн ајыра билсин. Бу ḣисси ашыламаг үчүн тарихлə тəрбијəлəндирмəк мəсəлəсинə диггəт јетирилмəлидир.

Јени Азəрбајчан дөвлəтинин бејнəлхалг нормалара ујғун мөḣкəмлəндирилмəсиндə онун тарихинин ролу хүсуси əḣəмијјəтə малик олдуғу үчүндүр ки, тарихчи тəдгигатына көрə мəс'улијјəт дашыјыр. О, өз арашдырмаларында јени, азад Азəрбајчанын сонракы нəсиллəринин варислијини тарихəн бəрпа етмəк, ḣəмин варисин онларын өзлəри олдуғуна инам јаратмаға чалышмалыдыр. Мөвчуд чəмијјəтин идеолокијасы, демократиклəшдирилмəси дə буну тəлəб едир. Лакин əрəсəјə кəлмəкдə олан јени мə'нəвијјатлы инсанын камиллəшдирилмəсиндə бу тарихи өз илкин мəзмуну илə мəнимсəтмəк чох вачиб мəсəлəдир, кəнчлəрдə милли шүурун ојанмасында əн е'тибарлы, тə'сирли васитəдир. Тарихи тəдгиг едəнлəр, тарихлə бағлы данышыг апаранлар ḣəмишə еḣтијатлы олмалыдырлар...

"Тарих, тарихдир" китабында кедəн сөḣбəтлəрин, чыхыш вə нитглəрин ḣамысында Инсан бөјүкдүр, əсас објектдир. Ḣəр шеј инсанын иштиракы илə ḣəјата кечир. О, тарихин мүəјјəн дөврүнүн мəḣсулу олдуғу үчүн онун чəмијјəт дахилиндəки ролуна диггəт јетириб белə бир нəтичəјə кəлмəк олар; — Фикир, шүур, ағыл, мəнтиг бүтүн бунлар

1. Ḣ.Ə. Əлијев. Јазычыларын үмумиттифаг јарадычылыг конфрансында мə'рузə. 27 октјабр 1980-чи ил.

онун — тарихин јетишдирдији Инсанын Али əлaмəтидир, ону башга чанлылардан фəрглəндирəн, Аллаḣын вердији Али мүкафатдыр. Белə мүкафат мə'нəви јеткинликлə шəртлəнир. "Мəн бу күн дə адамлара мə'нəвијјатла бағлыјам вə бу мə'нəвијјатла да јашајачағам", - дејəн Ḣ.Əлијев мə'нəвијјат вə азадлыг барəдə дүшүнмəјə имкан верир вə ајдын олур ки, "мə'нəвијјатла да јашајачағам" сөзлəри, елə бу мə'нəвијјатын азадлығыдыр. Мə'нəви азадлыг əслиндə, инсанын дахили азадлығынын чəḣəтлəриндəн биринин өзүнəмəхсус вə əн тə'сирли ифадəсидир. Мə'нəви азадлығын тарихиндə исə азадлыг ḣəсрəти, əсрлəрлə өзкəсинə табе олмуш ḣəр кəсин, халгын, миллəтин ганына ишлəмишдир. Јалныз əсарəт көрмүш адамлар үчүн бу азадлыг вə бу азадлығын мə'нəви чəḣəтдəн тарихи əзиздир, үрəјə јатандыр, əсрлəрлə гаранлыгда галан, ишыг үзү көрмəјəн арзуларын ḣəгигəтə чеврилмəсидир. Бу азадлыг асанлыгла əлдə едилмəмишдир. О, бир чох манеəлəрдəн кечмиш, онун јолунда ганлар төкүлмүш, гурбанлар верилмишдир. "Əкəр бу күн десəк ки, фашизм үзəриндə гəлəбəдəн сонра халгымызын кечдији јол Азəрбајчанын кəлəчəк милли азадлығына, мүстəгиллијинə кедəн јол олмушдур, сəḣв етмəрик". Ḣ.Əлијевин букүнкү азадлығымызын кечдији јолу белə дүзкүн, əркəр дəгиглијилə мүəјјəнлəшдириб "Мəн халга миннəтдарам"[1] дејиб гијмəтлəндирмəси, доғма тарихə гајғысы, бир тəрəфдəн өзүнүн тарихчи олуб, тарихи ḣадисəлəри дəгигликлə гијмəтлəндирмəси, дикəр тəрəфдəн тарихи өјрəнилмəмиш миллəтин миллəт сајылмамасы илə бағлыдыр. Онун тарихə сөјкəнəн, вəтəнпəрвəрлик ḣиссилə дојдурулан мүḣакимə, төвсијə вə ишыглы, мəзмунлу мəслəḣəтлəри Азəрбајчан дөвлəтинин мөḣкəмлəндирилмəсинə хидмəтə јөнəлдилмиш вə бу просесдə даими ḣəрəкəтдə олуб ирəлијə кедəн заман, тəкрар едирик, көḣнə гурулушун əн'əнəлəрини өзүндə јашатмамалы, суверен республиканын дирчəлишинə јардым едəн, мə'нəви дајағы мөḣкəм олан үмидлəр мөвчудлуғуна доғру чан атмалы, "Болшевиклəрин вə коммунистлəрин өзүнү доғрултмајан тəчрүбəлəриндəн истифадə олунмасына јол верилмəмəлидир".

Ḣ.Əлијевин белə демəсинин əсасы вардыр. Ахы, о, Москвада ишлəјəндə, Кремлдə милли ајрысечкилијин күчлəндијини, болшевиклəр

1. "Азəрбајчан" гəзети, 3 август 1993-чү ил.

партијасынын чүрүмәкдә олан анатомијасынын зәһәрли микробларынын күндән-күнә јајылдығыны көрдүкдән сонра белә нәтичәјә кәлиб гәт'и фикир сөјләмәси тәәччүб доғурмур. Үздә халглар достлуғуну, бејнәлмиләлчилик идејаларыны ирәли сүрән Коммунист Партијасы Сијаси Бүросунун ичласларында, МК-нын пленумларында Иттифаг дахилиндәки мүсәлманлара гаршы гәрәзкар, милләтчи мүнасибәти, Ленин милли сијасәтинин сахта консепсијасы Һ.Әлијевин ојанмыш фикирләринин һәрәкәтини артырды. Милли гүрур һисси илә бағлы бу ојаныш онун мә'нәви бүтөвлүјүнүн тәсдиги олду. Буна көрә дә Һ.Әлијев чәмијјәтдә баш верән ичтимаи-сијаси һәрәкатын јаранмасы, инкишафы вә нәтичәсини тоталитар дөвләтин мәкрли сијасәтиндән доғдуғуну сөјләдијинә көрә һаглыдыр. Онун халгын талејинә, тарихинә биканә галмадығынын мүһүм сәбәбләриндән бири дә, елә бу иди. Мөвчуд гурулушун дахилиндә кедән просесин сепаратчылығыны дәриндән мәнимсәдијинә көрә иди ки, Һ.Әлијев Азәрбајчан Республикасынын мүстәгиллик әлдә етмәси тарихинин 80-чи илләрин әввәлләриндән башладығы фикринә кәлмиш вә көстәрмишдир ки, бу кечмиш Советләр Иттифагында вә бүтүн дүнјада кедән ичтимаи-сијаси просесләрин зәрури нәтичәсидир, бундан да истифадә едән Азәрбајчан халгы өз мүстәгил дөвләтини гурду, маһнылар дәјишди, бејнәлмиләлчилик идејаларыны тәрәннүм едән шәргиләр сусду, социализмин әбәди јашамаг иддиасыны, Платон вә Демокритдән үзүбәри кәлән мәнтиг әсасландыра билмәди, сијаси һәрәкатын маһијјәтиндә долашыб галды. Вә ајдын олду ки, социалист ингилабы бүтүн зәһмәткеш күтләләр үчүн бәрабәрлик тә'мин едән чәмијјәт гура билмәмишдир. Бу тарихи-објектив просесләр Совет Иттифагынын дағылмасына (1941-чи илдә Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин башланмасындан бир нечә ај сонра "Правда" гәзети харичи сијасәтчиләрин чох узагкөрәнликлә дедикләри: "ССРИ картондан гурулмуш евчикдир, бу күн дә олмаса сабаһ учуб-дағылачаг" сөзләрини лаға гојуб мисал кәтирмишдир), Коммунист Партијасынын тарихин сәһнәсиндән чыхмасына вә он беш республиканын һәр биринин мүстәгил дөвләтә чеврилмәсинә кәтириб чыхарыбдыр. Демәли, Азәрбајчанын истиглалијјәт әлдә етмәсини һеч бир вәчһлә — Һ.Әлијев дејир ки, — мүәјјән ичтимаи-сијаси гүввәләрин, о чүмләдән дә Халг Чәбһәсинин хидмәти сајмаг олмаз.

Азадлыг әлдә етдикдән сонра Азәрбајчанын дөвләтчилијини јалныз

харичи дејил, дахили дүшмәнләрдән дә горумаг, һүгуги вә милли-демократик дөвләтин формалашмасы вә мөһкәмләндирилмәси үчүн Һ.Әлијев 1992-чи илдә Азәрбајчан зијалыларынын мүрачиәтинә (91 нәфәрин) чаваб олараг о дөврүн рәһбәрлијинә ашағыдакы беш вәзифәјә әмәл етмәји мәсләһәт көрмүшдүр:

БИРИНЧИ: Азәрбајчанын мүһарибә вәзијјәтиндән чыхмасы вә Гарабағ проблеминин тезликлә һәлл олунмасы. Артыг беш илдир ки, Азәрбајчанла Ермәнистан арасында мүһарибә кедир, әразимизин бир һиссәсини итирмишик. Ермәнистанла һәмсәрһәд бөлкәләрин бир чох јашајыш мәнтәгәләри дағылмыш, минләрлә инсан һәлак олмуш, јараланмыш, шикәст вә әлил олмушлар. Республикада јурдларындан дидәркин дүшмүш вә ағыр вәзијјәтдә јашајан јүз минләрлә гачгын вар. Республикаја мисли көрүнмәмиш мадди вә мә'нәви зијан дәјиб. Ән дәһшәтлиси будур ки, бүтүн бу фачиәләрин һәлә дә сону көрүнмүр. Бир ил бундан әввәл олдуғу кими бу күн дә Азәрбајчанын рәһбәр дөвләт органларынын Гарабағ проблеми һаггында дәгиг, ајдын консепсијасы вә лазыми һәрби-сијаси стратекијасы јохдур. Белә тәсәввүр јараныр ки, Гарабағда вә башга сәрһәд зоналарында һәрби әмәлијјатлар өзбашына кедир.

ИКИНЧИ: Азәрбајчанда сосиал-игтисади бөһранын дәринләшмәси, халгын күзәранынын ағырлашмасы бөјүк һәјәчан доғурур. Республика игтисадијјатынын чари илин доггуз ајындакы вәзијјәти барәдә статистик мә'луматлар инсаны дәһшәтә кәтирир. Милли кәлирин истеһсалы 25 фаиз, сәнаје мәһсулларынын истеһсалы 25 фаиз ашағы дүшмүшдүр. Кәнд тәсәррүфатында вә әсаслы тикинтидә вәзијјәт даһа да ағырдыр. Әкәр Азәрбајчан игтисадијјатынын сәвијјәсинин сон 5-6 ил әрзиндә дајанмадан ашағы дүшмәсини нәзәрә алсаг, о заман республиканын нечә бөјүк фәлакәтлә үзләшдијини тәсәввүр етмәк чәтин дејил.

Азәрбајчан түкәнмәз тәбии сәрвәтләрә, зәнкин сәнаје, аграр вә сосиал еһтијатлара, лазыми интеллектуал потенсиала, әсаслы истеһсал фондларына, истәнилән гәдәр ишчи гүввәсинә маликдир. Бүтүн бунлардан республиканын мүстәгиллијини мөһкәмләтмәк вә инсанларын һәјат сәвијјәсини јахшылашдырмаг үчүн сәмәрәли истифадә олунмалыдыр. Аграр саһәдә тәкчә бир ил әрзиндә истеһсалы јүксәлтмәклә кәнд тәсәррүфаты мәһсулларыны хејли артырмаг мүмкүндүр. Тәәссүф ки,

республиканын белә зәнкин дахили имканларындан лазыми сәвијјәдә истифадә олунмур.

Белә гәнаәтә кәлмәк олур ки, дөвләт вә һөкумәт органларынын республиканы ағыр вәзијјәтдән чыхармаға јөнәлдилән ајдын игтисади програмы, стратекијасы, әһалинин һәјат сәвијјәсини күнү-күндән јахшылашдырмаг үчүн конкрет тәдбирләри јохдур. Мүшаһидәләр көстәрир ки, бу саһәдә ишләрин хејли һиссәси кортәбии апарылыр.

ҮЧҮНҸҮ: Бу күн республикада апарылан кадр сијасәти чох һаглы олараг кениш халг күтләсинин е'тираз вә наразылығына сәбәб олуб. Рәһбәр вәзифәләрә иш габилијјәти, билији, бачарығы, тәсәррүфат вә идарәетмә ишләриндәки тәчрүбәси нәзәрә алынмадан, јалныз Халг Ҹәбһәсинә мәнсуб олан адамларын ирәли чәкилмәси һүгуг нормаларына ујғун дејил вә ағыр нәтиҹәләр верә биләр. Халг, Халг Ҹәбһәсинә һеч вахт белә мүстәсна һүгуг вә сәлаһијјәтләр вермәјиб. Өтән илләр вә онилликләр әрзиндә республикада дөвләт идарәетмә, игтисадијјат, елм, мәдәнијјәт вә сосиал саһәләрдә кифајәт гәдәр биликли, тәҹрүбәли, сәриштәли, јүксәк мәдәнијјәтә малик кадрлар һазырланмышдыр. Онларын һамысы иҹтимаи-сијаси тәшкилатлара, партијалара мәнсубијјәтиндән асылы олмајараг фәал гуруҹулуға ҹәлб едилмәлидирләр.

Азәрбајҹандан кәнарда, Русијада, Украјнада вә башга республикаларда өлкәнин мө'тәбәр, нүфузлу али мәктәбләриндә, елм мәркәзләриндә, али һәрби мәктәбләрдә тәһсил алмыш вә бөјүк тәҹрүбә топламыш азәрбајҹанлылар јашајыр. Онлары мүстәгил Азәрбајҹанда, һәјатын мүхтәлиф саһәләриндә чалышмаға ҹәлб етмәк үчүн тәдбирләр көрмәк лазымдыр. Јениләшән, демократикләшән мүстәгил Азәрбајҹана онлар өз сәмәрәли фәалијјәтләри илә чох бөјүк фајда верә биләр.

Бу күн болшевикләрин вә коммунистләрин өзүнү доғрултмајан тәҹрүбәләриндән јенидән истифадә олунмасына јол верилмәмәлидир. Тәәссүф ки, сон ајлар бу тәҹрүбә республикада кениш тәтбиг едилир.

ДӨРДҮНҸҮ: Мүстәгил Азәрбајҹан дөвләтчилијинин мөһкәмләнмәси һәр шејдән әввәл республикада ганунларын тохунулмазлығындан, ганунун алилијиндән асылыдыр. Тоталитаризмдән тамамилә хилас олмаг јалныз демократијанын ардыҹыл инкишафы, сијаси плүрализм, инсан азадлығы шәраитиндә мүмкүндүр. Сөһбәт сөз, виҹдан, дин, тәшәббүскарлыг вә саһибкарлыг, мүлкијјәтчилик, сечиб-сечилмәк азадлығындан

кедир.

Азәрбајҹанда јашајан һәр бир вәтәндаш миллијјәтиндән, дининдән, дилиндән, сијаси әгидәсиндән асылы олмајараг демократик азадлыглара вә һүгуглара малик олмалыдыр. Әфсуслар олсун ки, бу саһәдә дә республикада өтән јарым илдә һеч бир дәјишиклик баш вермәјиб.

Фикримҹә, јени мүстәгил дөвләтин гуруҹулуғу просесинә вәтәндашларын һамысы, әһалинин бүтүн тәбәгәләри ҹәлб олунмалыдыр. Јени мүстәгил Азәрбајҹан бүтүн Азәрбајҹан халгынындыр. Һамы онун тәрәггисинә чалышмалыдыр. Бу ишдә һеч кәсә мәһдудијјәт гојулмамалыдыр.

БЕШИНҸИ: Сон заманлар Азәрбајҹанын парчаланмасына јөнәлдилмиш мејлләрин тәзаһүрү бөјүк тәһлүкә јарадыр. Белә мејлләрин гаршысы гәтијјәтлә алынмалыдыр. Јаранан проблемләр сивилизасија вә демократик јолларла һәлл едилмәлидир.

Азәрбајҹан онилликләрлә, јүзилликләрлә онун әразисиндә јашајан бүтүн инсанларын вәтәни олмушдур. Азәрбајҹанын демократик принсипләр әсасында горунуб сахланылмасы вә инкишаф етдирилмәси мүстәгил Азәрбајҹан дөвләтинин мөһкәмләндирилмәси үчүн мүһүм вәзифә вә әсас шәртдир[1]...

Бизә елә кәлир ки, бу беш вәзифәни бир президент кими Һ.Әлијевин өзүнүн сијаси платформасы, өлкәнин идарә олунмасынын, јахын вә узаг дөвләтләрлә игтисади-сијаси вә мәдәни әлагәләринин нәзәри Програмы адландырмаг олар. Түркијәнин Баш Назири ханым Тансу Чиллер, Русија Федерал Мәҹлиси, Федерал Шурасынын сәдри В.Ф.Шумејко, Украјна президенти Л.Д.Кучма илә Һ.Әлијевин Бакыда апардығы тарихи әһәмијјәти бөјүк олан данышыглар сијаси-игтисади мә'на дашыјыр вә бу јухарыда көстәрилән вәзифәләрин әмәли ичрасыдыр. В.Ф.Шумејко буну Азәрбајҹан-Русија мүнасибәти тарихинин јени мәрһәләсинин башланғыҹы адландырмыш вә бунун илк тәмәли 1993-ҹү илдә Москвада Борис Јелтсинлә Һ.Әлијевин көрүшү заманы гојулмушдур. Л.Д.Кучма да демишдир ки, "Украјна илә Азәрбајҹан халглары, дөвләтләримиз арасындакы мүнасибәтләр һәмишә, истәнилән тарихи шәраитдә сәмими, достлуг мүнасибәтләри олмушдур. Бу мүнасибәтләр тарихи талејин бир чох охшар ҹәһәтләри илә формалашмышдыр. Бун-

1. "Сәс" гәзети, 16 октјабр; "Мејдан" гәзети, 3 нојабр 1992-ҹи ил.

лардан ән башлычасы мүстәгиллијә чан атмагдыр, бу, индијәдәк белә олмушдур вә һәмишә белә олачагдыр. Биз бир сијаси вә игтисади системдә јашајырдыг вә инди игтисадијјатларымызда ислаһатлар кечирмәк јолунда тамамилә охшар чәтинликләри арадан галдырмаға мәчбуруг. Зәннимчә, ики дөвләт арасында гаршылыглы әлагәләрсиз кечид дөврүнүн чәтинликләрини дәф етмәк мүмкүн олмајачагдыр. Сизә билдирмәк истәјирәм ки, Украјна белә гаршылыглы әлагәјә һазырдыр".[1]

Бу әлагәләрә Тансу Чилләр дә, тарихи бахымдан јанашыб демишдир ки, бу ики милләтин бир-биринә нә гәдәр јахын олдуғуну һеч кәс башга чүр јозмаға чалышмасын. Әкәр буна чәһд етсәләр дә, тарихи дәјишдирә билмәјәчәкләр, "Тарих, тарихдир". Бир дә она көрә ки, буну башга чүр јозмаг да олмаз: — Дөвләт башчылары илә көрүшләрә, чыхыш вә нитгләрә, сијаси данышыглар заманы јазылыб имзаланан мүгавилә вә протоколлара ишыг — дүнја шөһрәтли рәссам Шышкинин мешә мәнзәрәләриндә олдуғу кими — ики тәрәфдән дүшүр: а) Азәрбајчанын — Русија, Түркијә вә Украјнаја марағы олдуғу кими; б) Түркијә, Русија вә Украјнанын да — Азәрбајчана марағы вар. Ики тәрәфли бу марағын үстүнә дүшән ишыг күршаддыр, онун фонунда "Бу торпаг памбыгла да, үзүмлә дә, нефтлә дә зәнкиндир. Һагг-Тәала бу торпаға дәниз кими интәһасыз көзәллик, дағ әзәмәти, јашыл вади тәмкинлији бәхш етмишдир. Бу торпаг күнәшин бүтүн бојаларыны рәнкарәнк халы кими өзүндә әкс етдирмишдир. Лакин онун башлыча сәрвәти инсанлардыр"[2],-дејән Л.Д.Кучманын сөзләри нечә дә көзәл вә шаиранәдир. Бу фонда көрүнән - Кучманын дедији игтисади-сијаси вә мә'нәви дәјәрләрә малик марагдан јан кечәнләри тарих бағышламаз. Бу марағын үстүнә дүшән ишығы саралмаға гојмамаг үчүн 1992-чи илдә Һ.Әлијевә мүрачиәт едән зијалылара о, чавабында узун илләрдән бәри бир иттифагда олдуғумуз халгларла мүнасибәтләри низамламағы мәсләһәт көрүб дејир: "Азәрбајчанда јашајан һәр бир вәтәндаш миллијјәтиндән, дининдән, дилиндән, сијаси әгидәсиндән асылы олмајараг демократик азадлыглара малик олмалыдыр". Бунун бәһрәсини, реал нәтичәсини көрдүјү үчүндүр ки, В.Ф.Шумејко Бакыда јашајан русларын вәзијјәтиндән разы галдығыны билдириб демишдир ки, мән онларын Азәрбајчанын там һүгуглу вәтәндашлары олмаларына вә јалныз јерли әһалинин мә'руз галдығы проблемләрлә үзләшдикләринә әмин олдум...

1. "Азәрбајчан" гәзети, 29 ијул 1995-чи ил, сәһ. 2.

2. "Азәрбајчан" гәзети, 29 ијул 1995-чи ил, сәһ. 2.

Дејиләнләри бүтөвлүкдә нәзәрдән кечирсәк көрәчәјик ки, Һ.Әлијев Бөјүк сијасәтдә мүдрик шәхсијјәтдир. Образлы десәк о, кәләчәјә никбин бахан, инсанларын хејирхаһы, әзабкеш Прометејдир. Аллаһын дәркаһындан кизлинчә көтүрдүјү оду инсанлара чатдыран Прометеј Зевсин гәзәбинә кәлиб Гафгаз дағларында ("Азадлыға чан атан өлкәнин дағларында" - Т.Шевченко) гаја зәнчирләнмишдир. Бөјүк Аллаһ да, Һ.Әлијеви кечмиш башбаканларын башсызлыглары учбатындан Гафгаз рекионунун Азәрбајчан бөлкәсинә, гана бәләнмиш сојдашларыны бу фачиәдән гуртармаға көндәриб. Лакин Прометејин үрәјини фәза чәсурлары гарталлар дидирдисә, Һ.Әлијевин "үрәјини" Аллаһын нифрәт етдији "гузғунлар" вығвыглары илә дидмәјә чәһд көстәрирләр. Каһ террор, каһ чеврилиш, каһ да тәхрибат апарырлар. "Гузғунлар" билмәк истәмирләр ки, Һ.Әлијевин тәләбаты шәхси мә'нафе илә бағлы дејил, халгы бәладан гуртармаг, дөвләтчилији горујуб-сахламагдыр, мадди дејил, мә'нәви тәләбатдыр, конкретдир. Өзү белә дејир: "Мән һеч вахт шәхси мә'нафе далынча кетмәмишәм, бундан сонра да кетмәјәчәјәм"[1]. Демәли, Һ.Әлијев бир шәхсијјәт кими әввәлләр нечә формалашыбса, инди дә фәалијјәтини ејни истигамәтдә рүшвәтхорлара гаршы мүбаризәсини-түкәнмәз бир енержи илә давам етдирир. Вә рүшвәтин кадр сијасәтиндә бурахылан нөгсанлардан ирәли кәлдијини демәкдән дә чәкинмир: "Адамлары илк бахышдан танымаг о гәдәр дә асан дејилдир. Ахы гәлбиндә мөһкәм мә'нәви принсипләри...олмајан адам дәрһал демир; "Салам, мән мәнсәбпәрәстәм, бүрократам, фырылдагчыјам". Јох, бурада чох заман һијләкәр ријакарлыг тактикасы гүввәјә минир... Адамлар өз принсипсизлијини демогоглугла өрт-басдыр етдикдә... Бурадан позғунлуға, икиүзлүлүјә, нечә дејәрләр, мә'нәви оппортинизмә бир аддым мәсафә галыр".

19 нојабр 1993-чү илдә сијаси партијаларын вә ичтимаи һәрәкатла-

1.Һ.Ә. Әлијев. Вичданымызын нормалары илә...."Правда" вә "Коммунист"гәзетләри. 1 вә 2 август 1979-чу ил.

рын рәһбәрләри илә көрүшүндә дә һ.Әлијев бу фикрини "Мән рүшвәт[illegible]ара гаршы амансыз олмушам вә јенә дә олачағам. Оғруја-әјријә гаршы амансыз олмушам вә јенә дә олачағам"-дејиб тәкрарламагла, дәјишилмәз мәрам саһиби олдуғуну бәјан етмишдир.

Бу мүгајисә сүбут едир ки, һ.Әлијевин әгидәсиндә вә мүбаризәсиндә ардычыллыг Бөјүк сијасәтин мәнтигиндә доғмадыр, мөһкәмдир. Лакин онун кечмишдә мүбаризә апардығы мәнфи објектләр илә индикиләр арасында олан фәрги дә унутмајаг вә хатырладаг она көрә ки, бу Бөјүк сијасәтин мәрһәләләринә ајдынлыг кәтирир. Белә ки, һ.Әлијев 70-чи илләрдә јалныз рүшвәтхорлара, 90-чы илләрдә исә рүшвәтхорларла јанашы мафјоз груплара, дөвләтчилијимизи дағытмаға чан атанлара гаршы да мүбаризә апарыр. Һәр-һалда 90-чы илләрдә апарылан мүбаризә 70-чи илләрин давамыдыр. Биринчи мүбаризә гырмызы империја дөврүндә, икинчи мүбаризә кечид дөврүндә, ујушмагда олан јени ичтимаи гурулушда апарылыр. Лакин демократијаны бәһанә едәнләр, ичтимаијјәт ичәрисиндә һәрчмәрчлик төрәдир вә бу да һ.Әлијевин тарихин ән ијрәнч симасы олан һөрүмчәк хисләтли рүшвәтхорлара, вәтән хаинләринә гаршы апардығы мүбаризәни чәтинләшдирир.

һ.Әлијевин тарихлә бағлы сијаси фәалијјәтинин биринчи вә икинчи планы ("дахиләјөнәлмә" вә "харичәјөнәлмә") көрүндүјү кими чәтин вә ағыр олса да, тарихән бир-бирилә әлагәдәдир. О, мүхтәлиф шәхсләрлә көрүшләриндә әмәк, дәркетмә, дәјәрләндирмә вә үнсијјәт процессиндә тәкчә өзүнүн тарих вә тарихилик һагда дүшүнчәләрини мејдана чыхар[illegible], һәм дә ону тәшкил едир, она төһвә верир, Бөјүк сијасәти зәнкин[illegible]ләшдирир, инкишаф етдирир. Ахы, һәр чүр өзүнүдәјәрләндирмә, өзүнүдәркетмә, өзүнүјаратма "дахили үнсијјәт" тәкчә һ.Әлијевин бир сијаси шәхсијјәт кими бүтөвләшмәси, тарихә мүнасибәти дејил, һәм дә лабүд олараг инсанын һәјата фәал мүдахиләси илә нәтичәләнән тарихи әһәмијјәтли сијаси процесдир. О, XX әсрин 20-чи илләринин мәнзәрәсини тарихи бахымдан Бөјүк сијасәтин тәләбинә ујғун, о дөврүн шәраитини нәзәрә алыб белә изаһ едир: "1922-чи илдә Азәрбајчан башга республикаларла бирликдә Совет Иттифагына дахил олду. О вахт Азәрбајчана рәһбәрлик едән адамлар буну мүнасиб билдиләр, бу да олду вә бу дөврдә дә Азәрбајчан бөјүк наилијјәтләр әлдә етди. Буну нә

унутмаг олар, нә гараламаг олар, нә дә позмаг олар"[1].

Икинчи бир һәгигәт дә беләдир ки, шәхсијјәт кими һ.Әлијевин гаршысында, тарих гаршысындакы мәс'улијјәтилә јанашы, һәм дә бүтөвлүкдә милләтин, халгын талеји мәс'улијјәти дурур. Реал вәзијјәтин тарихи тәһлили исә белә бир нәтичәјә кәтириб чыхарыр:- Инсан тәфәккүрүнүн бир шәхсијјәт кими тарихә мүнасибәтиндә азадлығы онун дүнјакөрүшүндән, характериндән ичтимаи-сијаси һәрәката һансы шәраитдә гошулмасы (20 јанвар 1990-чы ил Бакы гырғыны илә әлагәдәр Москвада Азәрбајчанын даими нүмајәндәлијиндәки бәјанаты) дәрәчәсиндән билаваситә асылыдыр, һәјаты да халгын тарихиндән ајры дејил. О, Вәтәнини, мүстәгил Азәрбајчаны вә онун халгыны чанындан, өвладларындан артыг истәјир. "Әкәр һансы бир намәрд күлләси, һансы бир террорчу күлләси мәни һәјатдан көтүрәрсә, өзүм дә, өвладларым да мүстәгил Азәрбајчанын јашамасы јолунда гурбан олмаға һазырыг". һ.Әлијевин "тарих, тарихдир" фикри әсасында дедикләримизи јекунлашдырсаг көрәчәјик ки, онун Бөјүк сијасәт вә тарихлә бағлы тәклиф вә мүлаһизәләриндә һерметиклик јохдур: һәр шеј ачыг-ајдын вә мәнтигидир. Бу мәнтиг Азәрбајчан халгынын бирлијинин мөһкәмләндирилмәсинә, һәгиги, мәтин, чәсур вә бөјүк вәтәнпәрвәрләр тәрбијәсинин күчләндирилмәсинә, тарих вә онун тәдгигинә, чәмијјәт ганунларынын демократиклијинә, онун мә'нәви сағламлығына әсасланыр. Вә ајдын олур ки, һәр һансы бир тарихи һадисәни гәләмә аларкән ону доғуран шәраити, дөврү, вердији нәтичәни мүтләг нәзәрә алмаг лазымдыр. Она көрә ки, тарихин һәрәкәтверичи гүввәси халгдыр. һ.Әлијевин "мән халга архаланырам" демәси дә, бу синдромла бағлыдыр. Халгсыз һеч бир иш көрмәк олмаз. һ.Әлијев президент сечилдикдән сонра ону дүшүндүрән, мараґландыран әсас проблемләри белә үмумиләшдирмәк истәрдик:

- Чәмијјәтдә мөвчуд олан ичтимаи груп вә партијаларын һүгуги вәзијјәтләри, ујдурма Дағлыг Гарабағ проблеми вә онун пәрдәархасы мәнзәрәсиндә асанлыгла нәзәрә чарпмајан гара әлләр, јетмиш иллик тарихи процессин "ганунаујғунлуғундан" ирәли кәлән ситәмләри арадан галдырмағын јолларыны арајыб-ахтарыб тапмаг иди. Бунлар

---

1. Мүһарибә вә әмәк ветеранлары илә көрүш заманы сөјләнән јекун сөзү.

Һ.Әлијевин тарихи көрүшләринин, Бөјүк сијасәт вә тарих һаггында дүшүнчәләринин өзәјини тәшкил едир. Вә Бөјүк сијасәт өзүнүн бөјүк тарихчини јарадыр. Инсан 17 нојабры, Дөвләт Бајрағы күнүнү алгышлајыр...

Һ.Әлијевин тарихи көрүшләриндә милли мәсәлә дә кениш јер тутур. Даһа доғрусу, онун тарих вә тарихчилик һаггында дүшүнчәләри бу миллилик үзәриндә учалдылмыш вә бу зәмин әсасында мүстәгил Азәрбајчан дөвләтинин тәшәккүлү вә инкишафынын әсас атрибутларыны игтисади-сијаси чәһәтдән бәргәрар етмәк фикрини ирәли сүрмүшдүр. Бу "иншаатда" тарих базис, инсан азадлығы, демократија, маариф вә мәдәнијјәт үстгурум вәзифәсини јеринә јетирир. Бир дөвләт хадими кими о, милли мәсәләнин тарихинә јахындан бәләд олдуғу үчүн милләтләрарасы ајрысечкилијә гаршы амансыз мүбаризә апармыш вә буну Азәрбајчанын јени Конститусијасында тәсбит едилмәсинә чалышмышдыр. Иргиндән (дәрисинин рәнкиндән), дининдән, дилиндән, инам вә әгидәсиндән асылы олмајараг һамы Азәрбајчан вәтәндашыдыр вә ејни һүгуга маликдир. Бах, елә буна көрә иди ки, Ермәнистанда анчаг ермәниләрдән ибарәт дөвләт јаратмаг кими, көһнәдән галмыш гахсымыш фикир ортаја чыханда, чинајәтләрин сајы артанда орада јашајан 65 мин нәфәрлик рус әһалисиндән 15 мини гачыб Азәрбајчана кәлмиш вә бурада бәрабәрһүгуглу вәтәндаш кими мәскунлашмышдыр.

Һ.Әлијевин тарихи бахышларындан белә бир гәнаәт дә һасил олур ки, истәр коммунистләр дөврүндә вә истәрсә дә инди там мүстәгиллик әлдә едилдији бир дөврдә Азәрбајчан халгынын тарихи онун өзүнәмәхсус ичтимаи-сијаси мәрһәләләрә маликдир вә башга халгларын тарихчиләрдән фәргли олараг өзүнәмәхсус инкишаф мәрһәләләри кечмишдир. Бу просесдә халг күтләси өнчүл вә өнәмли олмуш, инсан вә заман проблеминдә халг өз гәһрәманларыны әрсәјә кәтирмиш вә онларын архасынча кетмишдир. Һ. Әлијев мәһз буна әсасландығына көрә иди ки, Советләр дөврүндә јазылан тарихи тәнгид едир вә тәдгигатчылары Русијанын тарихини јазан Н.М.Карамзинин тә'сириндән чыхмаға чағырырды. Һәр бир халгын кәләчәк нәсли өз тарихини, ата-бабаларынын нә үчүн мүбаризә апардыгларыны, нә дәрдлә өлдүкләрини билмәлидир вә бу билкини-хәбәри онлара тарихи тәдгиг едәнләр вермәлидир. Буну нәзәрдә тутан Һ.Әлијев јазыр: "Тарих, тарихдир. О олуб, бу да олубдур"; тарихин јахшысыны пис, писини јахшы кими вермәк, чәмијјәтә хәјанәт олар вә кәләчәк инсанларын лә'нәтиндән јаха гуртармаг олмаз. Ахы, тарих һәмишә ојаг галан сијаси китабдыр. О, һеч вахт учадан гышгырмыр, өјрәдир вә алынан билији гијмәтләндирмәји инсанын өз өһдәсинә бурахыр.

Һ.Әлијевин фәалијјәтини аз-чох әкс етдирән, ишыгландыран, мүәјјән тәсәввүр јарадан бу китаба топланан әсәрләрини ичтимаи-сијаси мәзмунуна көрә нәзәрдән кечирсәк, умумиләшдириб гијмәт версәк бир шәхсијјәт кими онун халгына бағлы һәјатынын тәшәккүл вә инкишафы тарихилик бахымындан белә гәнаәтә кәтириб чыхарыр: — Һ.Әлијевин тарихи көрүшләрини "Тарих, тарихдир" фабуласы дахилиндә тәхминән ики мәрһәләјә бөлмәк олар:

а) 1964-1987

б) 1987-1993

Биринчи мәрһәлә онун һәјатынын ән мәһсулдар вә чох мәс'улијјәтли дөврү олуб: — 1964-чү илдә ДТК-нын сәдр муавини, 1967-чи илдә сәдр вәзифәсинә тә'јин едилмиш, 28 август 1968-чи ил тарихдә Азәрбајчан КП МК-нын пленумунда "Харичи ермәни милләтчи тәшкилатларынын, хүсусән дә "Дашнаксүтјан" партијасынын республикамыза гаршы мәтбуатда тәхрибат апардығыны хәбәр вермиш...", Совет Иттифагында рүшвәт олдуғуну да илк дәфә мәтбуата чыхармышдыр. Лакин ССРИ дахилиндә кичик халгларын тарихинин сахталашдырылдығыны чылпаглығы илә демәкдән еһтијатланмыш, фикрини сијаси публисистиканын гејри-мүстәгим формасындан истифадә едиб ачыгламышдыр. О, бунунла өз классик дөвләт башчыларына говушмагла галмамыш, өтән әсрләрин көркәмли сәркәрдәләринин гәһрәманлыгларыны јашатмаға чағырыб демишдир: "Вәтәнимизи вә торпагларымызы горумагда бабаларымыздан нүмунә көтүрмәлијик"...

Фәалијјәтинин биринчи мәрһәләсиндә Һ.Әлијев чох иш көрмүш — јоллар салдырыб, көрпүләр тикдириб тарихин ихтијарына вермишдир. О, өзү бу мәрһәләнин әсас хүсусијјәтини изаһ едәркән, Инсаны өн плана чәкиб демишдир: "... Ән мүһүм вә ән парлаг әламәт мадди вә мә'нәви сәрвәтләр јарадан инсанларын өзләридир, јени ичтимаи мүнасибәтләрин јарадычылары..., Азәрбајчан әмәкчиләри јени инсанын ән јахшы кејфијјәтләрини өзләриндә бирләшдирмишдир. Бунлар зәһмәтсе-

вәрликлә дәрин билијин вә пешә усталығынын, зәнкин мә'нәвијјатын бирләшдирилмәсиндән ибарәтдир. Бунлар јүксәк идејалылыгдан, әхлаги сафлыгдан, нөгсанлара... һәјат тәрзинин антиподларына, бүтүн мәнфи һаллара барышмаз мүнасибәтдән ибарәтдир..."[1]

Бүтүн бу кејфијјәтләрә бахмајараг Һ.Әлијевдән сонра һакимијјәтә сүрүшүб кәлән сәриштәсизләр онун инсана вердији үстүнлүјү вә гуручулуғу өз аршынлары илә өлчүб "дон кејдирдиләр". дүзкүн гијмәт вермәдиләр, пахыллыг һисси дахилән онлары једи, интигам үчүн минләрлә һектар үзүм вә түтүн плантасијаларыны дағытдылар.

Ахмаглыг сајылды дүзлүк, һәгигәт,
Наданлар кејинди мүдрик либасы.
Һәр јердә сахталыг, һәр јердә зилләт.

Кичик дәјишикликлә В.Шекспирдән кәтирдијимиз бу үч сәтир јазынын идејасына истинад едиб дејә биләрик ки, һакимијјәти фырылдагла әлә алан сәриштәсизләр Һ.Әлијевин әввәлләр мин бир әзабла гурубјаратдыгларыны учуруб-дағытмагла өзләрини нечә күлүнч вәзијјәтә гојдугларындан хәбәрләри олмады. Вә билмәдиләр ки, тарихин күлүшү - һәјатын бүтүн тәшәккүл вә инкишаф мәрһәләләриндә әбәди резонанса чеврилән — ән ачы вә ибрәтли күлүшдүр. Бу мәрһәләдә Һ.Әлијев инсанын шәхси сәрвәтләринин дахили ијерархијасында тутдуғу јерин баша дүшүлмәсини тәләб едирди. Әлбәттә, биз бурада "ијерархија" сөзүнү тәтбиг етдикдә, бу сөз шәхсијјәтин мә'нәвијјатында сәрвәтләрин бир-бириндән һәгиги гаршылыглы сурәтдә асылы олмасына јалныз мүәјјән дәрәчәдә јахынлашма кими анлашылмалыдыр: чүнки, мә'нәви сәрвәтләрин тәбиәтинин өзү беләдир ки, бу күн бу сәрвәтләр даһа аз һесаблана билэр, өлчүлә билэр, дүзәлдилә биләр. Мә'нәви сәрвәтләрә гајғы илә јанашан шәхсијјәтин тарихи көрүшләринин дә өзүнәмәхсус методу вә гијмәтләндирилмәси үсулу вар. Һ.Әлијевин ичтимаи-сијаси фәалијјәт сферасында биринчи вә икинчи мәрһәләләри бир-бириндән фәргләндирән чәһәтләр үзәриндә кениш дајанмаг, тәһлилләр апармаг фикриндә дејилик. Һәр бир мәрһәләнин психоложи аны вә һадисәләрин төрәмәси сәбәби һаггында кенишлији илә данышмаг

1. Һ.Ә.Әлијев. Совет Азәрбајчаны. Бакы, 1983. сәһ. 72.

мәгсәди дашымырыг. Һадисәнин сәбәби, тәсадүф вә зәрурәт, заман вә мәкан ганунларынын изаһына да тохунмајачајыг, бирчә шеји гејд едәчәјик ки, бу мәрһәләләр арасында охшарлыглар өзүнү маһијјәтдә көстәрир. Лакин икинчи мәрһәләнин маһијјәтчә биринчидән даһа мүрәккәб олдуғуну чәмијјәтдә ахтармалыјыг. Бах, буна көрә дә Һ.Әлијев биринчи мәрһәләдә еһтијатла сөјләдикләрини, икинчи мәрһәләдә ачыглығы илә нәзәрә чатдырыр...

1990-чы илин јанварында Совет ордусунун Бакыда төрәтдији гырғын Һ.Әлијеви Москвада Азәрбајчанын даими нүмајәндәлијинә кәтириб чыхарды. О, харичи сәфирләрин вә журналистләрин гаршысында чыхыш едиб бәјанәт верди, халгынын башына кәтирилән бу фачиә ону тәкрар сијаси аренаја чыхарды. Тарихи сәбәб зәрурәтлә әлбир олуб өз сәһифәсинә Һ.Әлијевин бу һәрәкәтини шәхсијјәтин бөјүклүјү, онун психолокијасынын тәнзими кими дахил етди. О, Бакы күчәләриндә һәлак оланлары "Поладдан төкүлмүш пәһләванлар, өлүмүн көзүнә дик бахан вәтәнпәрвәрләр, мүстәгиллик јолунда чанларыны гурбан верән чәсурлар" адландырмагла тарихин сәһифәләрини шәрәфләндирән бу инсанлары кәләчәк нәсилләрә нүмунә көстәриб субут етди ки, бу, Азәрбајчан халгынын тарихи фачиәси олса да, онун мә'нәви јүксәклијидир, гырмызы империјанын тарихиндән даһа шәрәфлидир. Субута еһтијачы олмајан бир факт да беләдир ки, Азәрбајчан халгынын тарихи вә сијаси көрүшләринин бүтөвлүјү — Һ.Әлијевин идејаларына, ичтимаи-сијаси, сосиал дүшүнчәләринә чаваб верир — Азәрбајчанын јени тарихини јазмаға башлајанлар өз кечмишинә објектив јанашсын, Гырмызы папаглыларын бу тарихи чинајәтини һеч вахт унутмасынлар. Унутганлыг — милләтин фачиәсидир. Унутган милләтдә "Күтлүк әглә күлүр, јалан дүзлүјә" (В.Шекспир).

Һ.Әлијевин тарихи көрүшләринин әсас дүстуру "Тарих, тарихдир. О олуб, бу да олуб" дејиминдән башлајыб финала доғру сакит бир тәрздә ирәлиләмишдир. Онун бу фикри тарихи көкә маликдир, орижинал вә јени јаранан Азәрбајчан дөвләтинин мүстәгиллијини горумагда габагчыл идеолокијадыр. Халгыны вә тарихини севән бир адамын тарих вә тарихилијә даир фикирләриндә јени һәјатын тәнтәнәси һөкм сүрүр: "биз никбин халгыг, торпагларымызын бүтөвлүјүнү горумағы бачарырыг" дејәркән, диггәти халгын характеринин супер деталларынын јал-

ныз ишыглы тәрәфләрини дејил, көлкәдә галан сәмтини дә көрүб гијмәтләндирмәјә јөнәлтмишдир.

Һ.Әлијевин ајры-ајры дөвләт башчылары илә көрүшү вә БМТ ичласларындакы чыхышлары тарихи просесләрин ганунаујғун инкишафындан ирәли көлдији үчүн шәхсијјәтин харектерини, дипломатик сәриштәсинин сағламлығыны тәсдигләјир. Лакин о, "тарих, тарихдир" дејәркән бир даһа хатырлатмышдыр ки, тарихин өзүнүн дә ганунлары вардыр вә о ганунлары мүасирлик бахымындан јолундан сапдырмаг мүмкүн олсајды, бүтөв бир чәмијјәтә хәјанәт едиләрди. Лакин бунунла јанашы тарихдә һәр бир һадисә објектив сәбәбләрлә бағлы олса да, бә'зән тәсадүфи һадисәләр дә баш верир. Буна бахмајараг Һ. Әлијев тарихи просесин мүстәгим вә гејри-мүстәгим јолла инкишафында бу тәсадүфләрин ролуну — мүсбәт вә мәнфи тә'сири — инкар етмир. онун өјрәнилмәсини тарихилијин һәгигәтә нә гәдәр јахын вә узаглығыны билмәји дә вачиб сајыр.

Дүнја шөһрәтли президент — тарихи просесләрин инкишафыны јалныз өз өлкәсинин дејил, бөјүк дөвләтләрин һәјатында баш верән һадисәләрин тарихи тәчрүбәсинә дә әсасланыр, өјрәниб гијмәтләндирир. 4 ијул 1995-чи илдә АБШ истиглалијјәт күнүнүн 219-чу илдөнүмү мүнасибәти илә Американын Бакыдакы сәфирлијиндә кечирилән бајрам мәрасиминдә Һ.Әлијевин чыхышындан мисал кәтирәчәјимиз ашғыдакы бу сөзләр фикримизә вә Һ. Әлијевин тарихи көрүшләринә ишыг салыр.

"Биз 219 ил мүддәтиндә Америка халгынын мүстәгиллик шәраитиндә јашадығыны көрүб севинирик вә шүбһәсиз ки, ону өзүмүз үчүн өрнәк һесаб едирик. Кәнч мүстәгил дөвләт кими Азәрбајчан Республикасы Америка Бирләшмиш Штатларынын кечдији јолдан вә онун бугүнкү һәјатындан, тәчрүбәсиндән истифадә едир вә бундан сонра да истифадә едәчәкдир"[1].

Һ. Әлијевин тарихи көрүшләри, Бөјүк сијасәтдә јери көлдикчә, мүәјјән мәгамларда өзүнү ајдынлығы илә көстәрир вә бунунла әлагәдар фикримизи үмумиләшдирәркән, онун нитг вә чыхышларындан алдығымыз билији јекунлашдырыб демәлијик ки, Бакы вә Хочалы фачиәсини төрәдән Совет империјасы билмәли иди ки, Азәрбајчан халгы јашамаға

1."Азәрбајчан" гәзети, 6 ијул 1995-чи ил, сәһ.1, сүтун 5.

гадирдир, тарихин ганунларына ујғун инкишаф етмәк габилијјәтинә маликдир, јени гурдуғу дөвләтини сүлһ вә әмин-аманлыгла јашатмаг истәјир. "Ајпара чан атыр бәдирләмәјә" (В. Шекспир). Һ.Әлијев бүтүн ичтимаи-сијаси фәалијјәтилә сүбут едир ки, "Ајпара бәдирләјәчәк вә онун бәдирләмәсинә манечилик төрәтмәјә чалышанлар. халгын гәзәбиндән гуртара билмәјәчәкдир". Һ. Әлијевин тарихи көрүшләри бүтөвлүкдә вәтәнпәрвәрлик, милләтсеврлик һисси илә долудур. Онун тарихи көрүшләри вә дүшүнчәләри бир-бирини тамамлајыр, бири о бирини сәрбәст шәкилдә доғурур вә ајдын олур ки — милли Азәрбајчан дөвләтинин тарихән өз көкү үзәриндә мөһкәмләндирилмәси, јени инсан тәрбијәсиндә мүһүм рол ојнајачағы, јени тарихин тәләбидир.

* * *

"Өз өлкәсини әсил мә'нада јалныз о кәсләр севирләр ки, өлкә илә бир нәфәс алыр вә бир гајғы илә јашајырлар, өз дујғуларында, әгидә вә ишләриндә мөһкәм вә ардычылдырлар"[1]. XX әсрин 80-чи илләриндә Һ.Әлијевин дедији бу сөзләри бу күн онун өзүнә јөнәлтсәк ичтимаијјәтин фикир ајдынлығына говушарыг. О, вахтилә коммунистләр дөврүндә өлкәјә башчылыг едәндә дә, партија принсипиаллығы ады алтында халгын хејринә апардығы мәгсәдјөнлү, инчә сијасәт, әһалинин күзаранынын, мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәси, јахшылашдырылмасы јолунда јаддагалан чох фајдалы ишләрлә зәнкиндир. 1982-чи илдә Јалама-Набран Үмумиттифаг әһәмијјәтли курорт зонасы елан едилди; инди дә Сумгајыт шәһәринин азад игтисади зонаја чеврилмәси гәрара алыныбдыр. Бу да, Һ.Әлијевин Азәрбајчанын игтисадијјатына, мәдәнијјәтинә гајғы көстәрән, инкишафына чалышан чевик тәфәккүрә малик маһир сијасәтчи олдуғундан ирәли кәлмишдир. Белә зәнкин игтисадијјата, мәдәнијјәтә малик бир халгын индијәдәк тәһриф олунмуш тарихинин јенидән јазылмасыны тәдгигатчылара мәсләһәт көрән президент бу барәдә гәнаәтини 1994-чү илдә Түркијәнин Бөјүк Милләт Мәчлисиндә чыхышында ачыглајыб демишдир: "Тарихи көкләрин бизә јахынлашмасыны көзләјә билмәрик. Бизим онлара јахынлашмағымыз лазымдыр". Демәли, биз тарихи дејил, тарих бизи көзләјир. Лакин биз онун

1. Һ.Ә.Әлијев. Халглар достлуғу — Әдәбијјатларын достлуғудур. Бакы, 1980, сәһ. 37.

сәһифәләриндә сахладығы ачы вә ширин "мејвәләри" јалныз формасына көрә дејил, "дадына-тамына", һансы шәраитдә нечә јетишдијинә көрә групплашдырмалы, халга чатдырмалы, кәнчләри милли сојкөкдән хәбәрдар етмәли вә бу јолла әсил вәтәндашлар јетишдирмәлијик.

Тарих — инсани һисләрин, азадлыг ахтаран мүбаризләрин үрәк дөјүнтүләринин мәчмујудур. Јахшыны да, писи дә өзүндә сахлајыр. Чинкиз Ајтматовун дедији кими, тарих — Ана Бејтдир. Бу мүгәддәс Бејти "гырмаға" ләкәләмәјә чалышанлар — "Адларыны сијасәтчи гојан... адамлар — Һ.Әлијевин дедијинә рәһмән — адамлар һакимијјәт угрунда мүбаризә апаркән өзләринин сијаси вә ичтимаи имканларынын мәһдудлуғуну биләрәк өз мәгсәдләринә күч, силаһ, тәхрибат јолу илә наил олмаға чалышанлары " ("ХГ", 11. IX 1993) — Ајаз Мүтәллибов, Рәһим Газыјев, Әликрам Һүмбәтову тарих өз тәкәрләри алтына салыб чығнајачагдыр. Бу заманын тәләбидир. Бу просесдә әхлаг проблеми, әхлаг азадлығы мәсәләси дә мејдана чыхыр вә бу китаба топланылан әсәрләрин мәзмунундан мә'лум олур ки, һеч бир халг вә дөвләт бир - бириндән тәчрид олунмуш, тәнһа һалда јашаја билмәз. Лакин әхлаг бахымындан фәрдин башга адамларын мәнафејинә тохунмајан һәрәкәтләри ону мә'нәви чәһәтдән битәрәф сахлајыр. Тәкликдә галан субјект — әкәр белә демәк чаиздирсә — өз гынына чәкилиб бурнуну гурдалајырса гејри-әхлаги һеч бир һәрәкәт етмир, онун әмәли јалныз әдәбсизлик кими гијмәтләндириләбиләр, хејир илә шәр проблеминә дә бунун һеч бир дәхли јохдур. Лакин дөвләт, чәмијјәт дахилиндә алкогол, наркоман, интиһар едәнләр, рүшвәтхорлар тәкчә өзләринин фачиәләринә сәбәб олсалар да, онларын һәрәкәти чәмијјәтә зијан кәтирир вә о, әхлаги чәһәтдән фәлакәтли бир һәрәкәт кими гиймәтләндирилир. Белә адамлар өз давранышлары илә өзләриңи ... мәһв едирләр, бир субјект кими өзләринин үстүндән гәләм чәкирләр. Чавадов гардашлары, Әликрам Һүмбәтов, Рәһим Газыјев, Ајаз Мүтәллибов вә б. буна мисал ола биләр. Бу адамлар нә гәдәр тәхрибатлар төрәтсәләр дә, сон мәгамда өз чинајәтләринин гурбаны олмаја билмәзләр. Тарих белә һадисәләрдән хали дејилдир. Бах, бунларын һәрәкәтләринин чәмијјәтин, дөвләтин мәнафејинә дәхли вар. Ваһид бир дөвләт дахилиндә јашајан бу адамлара ибрәт үчүн мәшһур Мачар шаири Шандор Петөфинин бу сөзләрини хатырлатмаг јеринә дүшәр: "Мәһәббәтим үчүн өлүмә кедәрәм, Вәтәним үчүн мәһәббәтимдән кечәрәм". Бу күн Азәрбајчан дөвләтчилијинә гаршы чыханларда Мачар шаиринин гејрәти нијә јохдур? Чүнки, онлар чәмәлә хәстәлијинә тутулмуш, һәр шејә гарынларынын көзү илә бахмыш, Гарабағ торпагларыны ермәниләрә верәндә — һеч руһлары да инчимәмишдир. 1992-чи илин декабр ајынын 18-дә телевизор екранында "Чанымдан артыг севдијим торпағын, гулу олдуғум халгын гаршысында ојун ојнамамышам. Адам анасы илә ојнамаз..." дејиб көзә күл үфләјән Р.Газыјев Шушада ајағындан күлә "алыб" Азәрбајчанын "брилјант гашлы үзүјүнү" ермәниләрә бағышлајанда, бир ријазијјатчы кими гызыл "онлугларь" сајанда көрәсән анасы илә ојун ојнамамышдырмы? Өзүнү халгын елчиси адландыран Әбүлфәз Әлијев нә үчүн бүтүн дүнја мүсәлманларынын гејрәт мүчәссәмәси сајдыглары һәзрәт Әли Әлејһиссәламын адындан имтина едиб Елчибәј олуб: "Торпаглары верәрик дә, алары да" дејән Әбүлфәз бәј нә дәрәчәдә һаглыдыр? Халгын елчиси беләми олур? Көһнә бир афоризмдә дејилир: — Хејирхаһлыг үчүн бириси кифајәтдир, күнаһ үчүн исә ән азы икиси лазымдыр. Бу афоризм мүәјјән дәрәчәдә јүнкүл дејилмиш олса да, онун әсасы чох дериндир. Доғрудур, әхлагын ичтимаи вәзифәси мәһз ондан ибарәтдир ки, инсанларын әмәлләрини чәмијјәтин мәнафеји бахымындан тәнзим едиб гијмәтләндирсин...

Һ.Әлијевин харичи дөвләтләрлә игтисади-сијаси әлагәләр јаратмасында мә'нәви азадлығыны тә'мин едән амилләрдән бирини — әлбәттә, бурада әхлаг апарычыдыр — заманын сүр'әтли һәрәкәтинә дүзкүн гијмәт вермәси тәшкил едир. Һәтта, о, бә'зи мәгамларда заманы габаглајыр. Бу ән чох тарихиликлә бағлы мәсәләләрдә, заман дахилиндә инсана гајғыда өзүнү көстәрир. Бөјүк Вәтән мүһарибәси ветеранлары гаршысында чыхыш едән Һ.Әлијев тарих һаггында фикирләрини ачыгламагла јанашы, һәм дә халгы заманын кирдабына салыб дүшмәнчилик гығылчымларыны көрүкләдән, гәләбә бајрамынын Азәрбајчанда кечирилмәси әлејһинә тәблиғат апаранлары һаглы олараг "күчәдән кәлмиш... Азәрбајчан халгы үчүн бир гәпиклик иш көрмәјәнләр"[1] адландырмыш вә бу да һәмин адамларын әхлагча нагис олдугларыны сөјлә-

1. Азәрбајчан халгынын һүнәри әбәди јашајачагдыр. Бакы, 1995, сәһ. 12.

мәјә имкан верир вә мә'лум бир һәгигәт тәкрар тәсдигләнир. Күчәдән кәлән адамларда әхлагдан данышмаг, сәһрада - гум дәнизиндә су ахтармаға охшар. Бөјүк сијасәтчинин тарихә, тарихи көкә, әхлаг вә азадлыг һагда јүрүтдүјү фикирләрә елми-нәзәри тәфәккүрүн принсипләринә әсасән диггәт јетирилсә белә бир гәнаәтлә разылашмалыјыг ки, Азәрбајчан халгы өз тарихи мүстәгиллијини әлдә едибдир вә инди онун тарихи јени дөвләтин тәләбләринә — Аллаһ ешгинә — ујғун, архив күнчләриндә олдуғу кими арашдырылмалы вә елә едилмәлидир ки, XXI әсрин инсанлары — хәләфләр сәләфләрә ирад тутмасын. Ахы, тарих-тарихилијини ичтимаи һадисәләрин јалныз ардычыл тәсвириндә дејил, елми-нәзәри үмумиләшдирилмәләриндә көстәрир, инандырыр вә һәгигәтин ики пилләси олдуғу фикринә тәрәфдар чыхыр: — Көрмәк вә дәрк етмәк. Бу психоложи процессдә тәсвир дөвләт стругтурунун мәзмуну һаггында инандырычы мә'лумата хидмәт едир. Вә бизә елә кәлир ки, мүһарибә гуртардыгдан сонра мүстәгил Азәрбајчан дөвләтинин тәшкили мәсәләси јенидән ортаја чыхачаг вә бу, XXI әсрин сәһәр чағына тәсадүф едәчәкдир. Бу заман јалныз ајры-ајры јерләрдә дејил, милли палатанын өзүндә чидди тәмизләнмә тәбии характер дашыјачагдыр. Әкәр бу дәјишиклик кечикдирилсә, халгын өзү ону тәләб едәчәкдир. Һадисәнин белә инкишафы халгын ганунлара табе олмасы илә шәртләнәчәкдир. Вә бу АХЧ дөврүнүн кадр сијасәти кими олмајачаг, јә'ни иш биләнләр, бачарыглылар, алимләр, сәриштәли тәшкилатчылар, дамарларында ахан ганын тәркибиндә тамаһ лејкосити олмајанлар вәзифәдән узаглашдырылыб, јерләринә дә чилингәрләр, шоферләр, гајнагчылар, "корешәнләр" вә б. гојулмајачагдыр. Белә вәзијјәт баш вермәсин дејә, тарихи јазанлар вичданларынын сәсинә гулаг асмалы, кәнчләрин тәрбијәсиндә мәс'улијјәт дашыјачагларыны баша дүшмәли вә унутмамалыдырлар ки, "Тарихин јаддашы тәләбкар имтаһанчыдыр"[1]. Демәли, тарих принсипиал мүәллимдир, өзү дә һафизәси мөһкәм мүәллимдир. Һеч шеји јаддан чыхартмыр, һәр шеји јадында сахлајыр. Әввәл имтаһан, сонра иттиһам едир. Имтаһанда — билилкләрин тарихә нә дәрәчәдә јахын олдуғу, реаллығы јохланылыр, һәгигәт мүәјјәнләшдирилдикдә, ону сахталашдыраны иттиһам едир. Шаһлар-шаһзадәләр, краллар-кординаллар дүнјадан көчүр, тарих исә галыр вә бир иттиһамчы кими кәләчәк нәсил үчүн јашајыр. Бир дә дејирләр ки, бу тәбии тәмизләнмә апарылмазса тарихин имтаһаны јаман, иттиһамы сәрт олар. О, достунун да, дүшмәнин дә ејибләрини кизләтмир. А.А.Бакыханов јазыр: "Тарих елә данышмајан натигдир ки, сәләфләрин вәсијјәтләрини бүтүн тәфсилаты вә тә'рифләри илә хәләфләрә билдирир"[1].

1. Һ.Ә.Әлијев. Совет Азәрбајчаны. Бакы, 1983, сәһ. 121.

Һ.Әлијевин тарихи көрүшләринә бу фикирлә јанашсаг "Тарих, тарихдир. О олуб, бу да олуб" дејән президентин Бөјүк сијасәтиндә ријази анлајышын ичтимаи консепсијасы апарычыдыр. Вә республикада гејдијјатдан кечиб фәалијјәт көстәрән бә'зи партијаларын консепсијалары илә тоггушур. Лакин бу Һ.Әлијевин консепсијасына тә'сир көстәрә билмир. Сәбәб — мүдриклик зирвәсиндә дајанан Һ.Әлијевин консепсијасы мә'нәви-сијаси јүкүнә көрә халгын истәк вә арзуларына әсасланыр. Вә тәләб едир ки, тарихин өзүнү доғрултмајан, нүфуздан салан, сахта мүддәаларындан тәмизләнмәсиндә тәдгигатчылар чидди вә аглын зиддинә олмајан мәнтигинә әсаслансын ки, дахилән чүрүмүш бејнәлмиләлчилијин негатив тәрәфләри ашкара чыхсын. Бөјүк сијасәтин Ајпарасы бәдирләнсин. Биз буна чалышмалыјыг. Ахы, јетмиш ил әрзиндә "...бизим тарихимизи тәһриф етмәјә чәһдләр чох олубдур"[2].

Садыг Чәфәр оғлу Шүкүров
филолокија елмләри доктору, профессор
20 нојабр 1995-чи ил.

1. А.А.Бакыханов. Күлүстани-Ирәм. Бакы, 1951, сәһ. 10.
2. Азәрбајчан халгынын һүнәри әбәди јашајачагдыр. Бакы,1995-чи ил, сәһ 5.

ҺАМЫМЫЗ БИР МӘГСӘДӘ... ХИДМӘТ ЕТМӘЛИЈИК[1]

Азәрбајҹан халгынын үмид чырағы — 1993-ҹү илин октјабр ајынын 3-дә — Һејдәр Әлијев президент сечиләндә шө'ләләнди. О, игтидар күрсүсүнә кәләндә республикада мадди-мә'нәви потенсиалын ерозијаја уғрајыб мәһвә доғру кетдијини көрдүкдә тәәччүбләнди. Ахы, Һ.Әлијев Москваја дәјишиләндә сәнајеси вә к/тәсәррүфаты чох абад вә варлы бир өлкә гојуб кетмишди, инди гајыдыб кәләндә тамамилә дағыдылмыш, минләрлә һектар үзүм вә түтүн плантасијалары јох едилмишдир. Сәриштәсиз вә надан рәһбәрләр һәр шејин ахырына чыхмышдылар; демократија чығырганлығы алтында һәр шеји учуруб-дағытмышдылар. Игтисадијјатда керилик, сијасәтдә кобудлуг баш алыб кедирди. Сәнаје дајанмыш, кәнд тәсәррүфатынын ады галмышды. Һеч кәс ишләмирди, күчәләрдә силаһлы гочулар кәзирди... О, белә бир вәзијјәтдән чыхмағын јоллары һаггында фикирләширди. Русија илә позулмуш әлагәләри јенидән бәрпа етмәји өн плана чәкди вә Москваја сәфәр етди. Бөјүк сијасәтин инчә кедиши јахшы нәтичә верди. Русија илә Азәрбајҹанын јени тарихи әлагәләри јаранды...

Һ.Әлијев нојабрын 17-дә (1994) республиканын бүтүн сијаси партијаларын вә ичтимаи һәрәкатларын рәһбәрләри илә көрүшдү. АХЧ-ни истисна етсәк бу көрүшдә Али Советин сәдри Рәсул Гулијев, дөвләт катиби вә дикәр рәсми шәхсләр, күтләви информасија органларынын рәһбәрләри вә әмәкдашлары иштирак едирди. Лакин мәсләһәтләшмәк мәгсәди дашыјан бу көрүшә Мүсават Партијасы да өз нүмајәндәләрини мүшаһидәчи кими көндәрмишдир. Ишкүзарлыгла кечән көрүшдә чыхыш едән натигләр республикада гәсдән игтидар-мүхалифәт гаршыдурмасы јаратмаға чәһд көстәрәнләрин мөвгеләрини гәтијјәтлә писләјиб дедиләр ки, һазыркы мүхалифәт сијаси мүбаризәдән даһа чох, вәзифә тутмаг уғрунда чанфәшанлыг едир. Һалбуки әсас мәгсәдимиз, һөрмәтли президентин дөнә-дөнә гејд етдији кими ујдурма Дағлыг Гарабағ проблемини сүлһ јолу илә һәлл етмәнин јолларыны ахтармагдан ибарәт олмалыдыр. Торпагларынын ијирми фаиздән чоху ермәни ишғалында галан бир өлкәдә вәзифә уғрунда мүбаризә апаранларда садәчә олараг гејрәт, милли шүур чатышмыр. Гарабағ проблемини һәлл едә билсәк, дөвләт гуручулуғу, игтисадијјат, сосиал сијасәт саһәсиндә дә мүһүм ирәлиләјишә наил олмаг, бөһрандан чыхмаг, чинајәткарлығын гаршысыны алмаг мүмкүн олачагдыр.

Беш саатдан артыг давам едән бу көрүшә, фикир мүбадиләси вә мәсләһәтләшмәјә јекун вуран Һејдәр Әлијев демишдир:[1]

Садыг Шүкүров

— Бу көрүш кечикмиш олса да, јенә дә фајдалыдыр: биз кениш фикир мүбадиләси етдик, сијаси партијаларын, тәшкилатларын, һәрәкатларын нүмајәндәләри бә'зи тәклифләрини, фикирләрини билдирдиләр. Бунларын ичәрисиндә шүбһәсиз ки, әһәмијјәтли фикирләр дә, көрүшүмүзүн әсас мөвзусундан кәнар олан фикирләр дә вардыр. Лакин мән һәр бир тәклифә, фикрә һөрмәтлә, диггәтлә јанашырам вә күман едирәм ки, бунлар кәләҹәк үчүн фајдалы олачагдыр.

---

1. Һамымыз бир мәгсәдә — Азәрбајҹанын бирлијини, бүтөвлүјүнү, суверенлијини горумаг мәгсәдинә хидмәт етмәлијик (оријинал).

1. Ајры-ајры шәхсләрин чыхышларыны дејил, Һ.Әлијевин јекун сөзүнү әсас көтүрмүшүк.

Көрүшүмүзүн әввәлиндә изаһ етдим ки, әсас сөһбәт, әсас мүзакирә бир мәсәлә — Азәрбајчанын мүһарибә вәзијјәтиндән чыхмасы, ишғал олунмуш торпагларымызын кери гајтарылмасы вә Гарабағ проблеминин һәлли мәсәләси әтрафында кетмәлидир. Тәәссүф ки, бу барәдә истәнилән гәдәр конкрет тәклифләр олмады. Анчаг мән чох шеј көзләјирдим. Билирсиниз, инди бу барәдә иттиһам мөвгејиндән чыхыш едән бә'зи гәзетләр, онларын саһибләри белә бир ичтимаи рә'ј јаратмаг истәјирләр ки, куја онлар бу мәсәләләрин һәлли јолуну билирләр, инди дөвләтә рәһбәрлик едән адамлар куја дүзкүн сијасәт јеритмирләр, дүз јолда дејилләр, бу мәсәләләрин нә чүр һәлл едилмәли олдуғуну билмирләр. Анчаг букүнкү көрүш көстәрди ки, белә сөзләрин, шајиәләрин, белә бөһтанчы мәгаләләрин архасында һеч бир конкрет тәклиф, конкрет сөз јохдур.

Мән тамамилә бу фикирдәјәм ки, һәрби тәчавүзә мә'руз галмыш республикамызда гаршыдурмаја сон гојмаг лазымдыр. Бәсдир. Бу беш-алты илдә Азәрбајчанда гаршыдурма ән јүксәк сәвијјәјә галхмышдыр. [illegible]н халга, республикаја, мүстәгил Азәрбајчан дөвләтинә һеч бир хејри олмамыш, илбәил анчаг вә анчаг зәрәри дәјмишдир. Бу зәрәрләр үст-үстә јығылараг инди республикамызын игтисадијјатыны да ағыр вәзијјәтә салмыш, хүсусән онун һәрби тәчавүзүн гаршысыны алмаг имканларыны зәифләтмиш вә мәһдудлашдырмышдыр. Нәтичәдә республиканын бир һиссәси ишғал олунмушдур. Она көрә дә бу гаршыдурмаја сон гојулмаса, Гарабағ проблеминдән истифадә едәрәк һакимијјәт уғрунда мүбаризә давам едәрсә, дүнән һакимијјәтдә оларкән республиканы бу күнә салан адамлар инди күндә гәзетләрә мүсаһибәләр верәрәк чүрбәчүр фикирләр сөјләмәкдә давам етсәләр республиканы сахламаг мүмкүн олмајачаг вә о дағылачагдыр. Дүнән вәзифә башында олан адамлар инди вәзифәдән кедибләрсә вә вәзифәдә оларкән бу ишләри көрә билмәјибләрсә, бу күн онларын данышмаға, мүсаһибәләр вермәјә мә'нәви һаггы јохдур. Онлар сәһнәдән кетмишләр. Әкәр сәһвләрини баша дүшүбләрсә, елә фәалијјәт көстәрмәлидирләр ки, халгы доғрудан да бу вәзијјәтдән чыхармаға јардым етсинләр. Ја да кәнара чәкилмәли вә демәлидирләр ки, бәли, биз бу ишин өһдәсиндән кәлә билмәмишик, көрәк ахыры нә олур. Анчаг јенидән гаршыдурманы күчләндирмәк, **Габил Һүсејнлинин бурада дедији кими, "ја биз, ја да һеч ким" шүары**

алтында јенә дә республиканы дағытмаг халга хәјанәтдир. Бу, өлкәнин онсуз да ағыр олан вәзијјәтини даһа да ағырлашдырыр вә онун игтисади потенсијалына, һәрби гүдрәтинә бөјүк зәрбә ендирир.

Натигләрин бир чохунун гејд етдији кими, бә'зи шәхсләрин "филан кәнд әлдән кетди", "филан рајон ишғал олунду" дејәрәк буна севинмәси, бајрам етмәси вә чамааты бирләшдирмәк әвәзинә ону чошдурмасы, чәмијјәтдә парчаланма мејилләрини артырмасы дүшмәнләримизин бизә вурдуғу зәрбәләрдән даһа күчлү зәрбәдир. Она көрә дә көрүшүмүздә илк нөвбәдә бу барәдә бир даһа хәбәрдарлыг етмәк вә билдирмәк истәјирәм ки, мән президент кими өз үзәримә мәс'улијјәт көтүрмүшәм вә бу мәс'улијјәтин нә гәдәр ағыр олдуғуну дәрк вә һисс едирәм. Арзу едирәм ки, Вәтәнини, торпағыны, халгыны, мүстәгил Азәрбајчан Республикасыны истәјән, севән адамлар мәним бу вәзифәни, бу миссијаны ахырадәк јеринә јетирмәјимә көмәк етсинләр. Ким көмәк етмәјәчәксә, јенә дә мүхалифәт мөвгејиндә дајанараг анчаг иддиаларла мәшғул олачагса, шүбһәсиз ки, бунлара сон гојулмалыдыр. Не'мәт Пәнаһлынын бу фикри илә разыјам ки, игтидар-мүхалифәт нә демәкдир? Бир дөвләт ки, беш илдир мүһарибә шәраитиндәдир, беш илдир торпаглары әлдән кедир, орада игтидар-мүхалифәт сөһбәтләри нә вахта гәдәр олачаг?

Игтидар—мүхалифәт мәсәләси адәтән ики принсип әсасында олур. Биринчиси, идеоложи принсип әсасында. Мүхалифәтдәки гүввәләр игтидарда олан гүввәләрә идеоложи принсип әсасында мүхалиф мөвге тутараг игтидарын идеолокијасы илә разылашмыр, ону һакимијјәтдән салыр вә өз идеолокијасыны һәјата кечирирләр. Инди биздә идеоложи мүхтәлифлик јохдур. Һамымыз Азәрбајчанын мүстәгиллији тәрәфдарыјыг вә бу мүстәгиллији горумалыјыг. Башга фикир јохдур. Е'тибар Мәммәдов дүнәнки көрүшүмүздә деди ки, Азәрбајчанын Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијинә дахил олмасы куја онун мүстәгиллијини зәифләдир, јахуд мәһдудлашдырыр. Мән бу фикирлә разы дејиләм. Әлбәттә, бу барәдә мәним өз фикрим вар. Е'тибар Мәммәдов да билир ки, мәсәлә онун дедији кими дејилдир. Анчаг фикрини дејир, чүнкү мүхалифәтдә олмалыдыр. Мәсәлә нијә белә дејилдир? Чүнки кечмиш Советләр Иттифагынын мүстәгиллик газанмыш он беш республикасындан он икиси Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијинә дахилдир. Јалныз Балтикјаны дөвләт-

ләр һәмин бирлијә дахил олмамышлар. Мәкәр һәмин бирлијә дахил олан дөвләтләр өз мүстәгилликләрини итирмишләр? Газахыстан, Өзбәкистан, јахуд бизим гоншумуз вә дејиләнә көрә игтисади чәһәтдән јахшы вәзијјәтдә олан Түркмәнистан өз мүстәгиллијини итирмишдирми?

Бурада ким исә деди ки, бир ил әввәл Түркијә Азәрбајчана 250 милјон доллар кредит версә дә, онун бир милјон долларындан белә истифадә олунмамышдыр. Анчаг Түркмәнистан истифадә етмишдир. Биздә олан мә'лумата көрә, бир чох дөвләтләр ораја бөјүк инвестисијалар гојур вә буна һеч ким, һеч нә демир. Түркмәнистан Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијинә дахил олса да, онун бир нечә сәнәдини имзаламамышдыр. Биз һәмин бирлијә дахил олуб ондан һәлә һеч нә көрмәмиш нә үчүн дејирик ки, мүстәгиллијимизи итирдик вә ја məһдудлашдырдыг?

Бир даһа демәк истәјирәм ки, һамымыз Азәрбајчанын мүстәгил дөвләт олмасынын тәрәфдарыјыг вә шәхсән мән дәфәләрлә гејд етдијим кими, һарада олмағындан асылы олмајараг бүтүн фәалијјәтимдә вә һәјатымын сон дәгигәсинәдәк Азәрбајчанын мүстәгил дөвләтчилијини горујачағам. Әкәр мүхалифәтдә олан гүввәләр Азәрбајчанын мүстәгиллијини горумаға тәрәфдардырларса, демәли, бурада фикир мүхтәлифлији јохдур. Бизим идеолокијамызын әсасы будур.

Кечмишдә идеолокијамыз марксизим-ленинизм идеолокијасы иди вә инди биз ондан имтина етмишик. Партијалардан биринин нүмајәндәси бурада гејд етди ки, о, сосиализм тәрфдарыдыр вә базар игтисадијјатынын әлејһинәдир. Бу онун өз ишидир. Лакин Азәрбајчан чәмијјәтинин әксәријјәти коммунист идеолокијасындан, сосиализм гурлушундан имтина етмишдир вә Азәрбајчанын мүстәгил дөвләт кими, үмумбәшәри дәјәрләр әсасында, ејни заманда милли ән'әнәләр әсасында һүгуги дөвләт гурмаг јолу илә кетмәсинин тәрәфдарыдыр.

Демәли, бизим идеолокијамыз бундан ибарәтдир. Һәмин идеолокијанын бир һиссәсини мә'нәви дәјәрләримиз, милли ән'әнәләримиз тәшкил едир. Биз бунларын һамысына - мәдәнијјәтимизә, динимизә, милли әхлагымыза, бүтүн милли ән'әнәләримизә, тарихимизә садигик. Мәнә елә кәлир ки, сәһв етмирәм. О ки, галды динимизә, бир мисал дејим: Ислам дини бизим әсрләр боју итаәт етдијимиз диндир. 70 ил иди Советләр Иттифагында тәкчә ислам дини дејил, бүтүн динләр гадаған олунмушду. Инди азадлыг верилмишдир, динимизә гајытмышыг, һәр бир адамын вичдан азадлығы тә'мин едилмишдир. Бураја башга бир дин кәтириб тәблиғ етмәк истәјән адам көрмүрәм.

Белә бир һалда, әкәр игтидарла мүхалифәт арасында идеоложи фәрг јохдурса, бурада икинчи бир иддиа вар: "сән вәзифәдәсән, мән јох, мән сәнинлә мүбаризә апарачағам ки, сәнин вәзифәни әлдә едәм". Ај гардаш, кәлин мүһарибәни гуртараг, бүтүн вәзифәләри көтүр өзүнә. Һансы вәзифәни истәјирсәнсә, кәл отур. Амма о гаты мүхалифәтдә олан гүввәләр дүнәнәдәк вәзифәләрдә иди, һәмин вәзифәләри онларын әлиндән һеч ким алмады, өзләри кетдиләр. Мән буну дәфәләрлә демишәм.

Она көрә дә бурада, мүһарибә кедән өлкәмиздә игтидар-мүхалифәт сөһбәти салмағын әсасы јохдур вә олмамалыдыр. Әлбәттә дөвләтин, дөвләт органларынын, көрүлән ишләрин гүсурлары тәнгид едилмәлидир. Гој билсинләр ки, сәһв бурахмышлар вә кәләчәкдә буна јол вермәсинләр. Анчаг бу о демәк дејилдир ки, дүшмәнчилик, хәјанәт, террорчулуг мөвгејиндә дурасан. Инди мүхалифәтдә олан адамларын арасында террорчулуг әһвал-руһијјәси илә јашајан, террорчулуг мәгсәди дашыјан шәхсләр дә вар. Истинтагда сүбут олунмушдур ки, Һејдәр Әлијеви физики чәһәтдән мәһв етмәк' үчүн бураја мүәјјән адамлар тутулуб кәтирилмишдир, мүәјјән мәгамда онун физики чәһәтдән мәһв едилмәси үчүн тәдбирләр көрүлмүшдүр. Бу, һансы мүхалифәтдир? О, һансы мәзһәбә гуллуг едир?

Бу террорчу тәшкилатлар Азәрбајчаны ермәни ишғалындан, гәсбкарлығынданмы хилас етмәк истәјирләр, јохса өз шәхси мәгсәдләринә наил олмаг үчүн бу јолу тутмушлар? Террорчулуг ән алчаг, ән чиркин јолдур. Тарих боју бүтүн дөврләрдә бу белә олмушдур. Бүтүн бунлара сон гојмаг лазымдыр. Мән Али Советин сәдри оларкән бу ишләрә чох дөзүмлә јанашмышам вә инди дә дөзүмлә јанашырам. Анчаг бу о демәк дејил ки, бу дөзүмүн һәдди јохдур.

Белә һесаб едирәм ки, Азәрбајчаны мүһарибә вәзијјәтиндән чыхармаг үчүн инди бүтүн гүввәләр бирләшмәлидир. Бу барәдә ирәли сүрүлән бүтүн конкрет тәклифләр гијмәтләндириләчәк, онлардан истифадә олуначагдыр. Мән бу күн конкрет тәклифләр ешитмәдим. Бир тәклиф

олду ки, мəсləhəт шурасы јаратмаг лазымдыр. Шəхсəн мəн бунунла разыјам. Дөвлəт катиби бу ишлə мəшғул олачагдыр. Мəсləhəт шурасы јəгин ки, Гарабағ проблеми илə əлагəдəр јарадылмалыдыр. Үмуми мəсləhəт шурасы бизи чох шејлəрə апарыр. Шура конкрет олараг Гарабағ мəсəлəси илə əлагəдəр јарадылмалыдыр ки, кимин нə тəклифи, hансы имканы варса мəсləhəт шурасы чəрчивəсиндə бунлардан истифадə едилсин, бу проблем həлл олунсун.

Əкəр дөвлəти идарə етмəк үчүн мəсləhəт шурасы јаратмаг истəјирсинизсə, мəнə белə кəлир ки, инди буна еhтијач јохдур. Халг президент сечмишдирсə, о, дөвлəтин идарə олунмасы үчүн лазыми тəдбирлəр көрəчəкдир. Биздəн өтрү əсас мəсəлə Гарабағ проблемидир. Шүбhəсиз ки, Азəрбајчаны мүhарибəдəн чыхармаг проблеми илə јанашы, башга проблемлəр дə вар, онлар да диггəтдəн кəнарда галмајачаг. Анчаг мəсləhəт шурасы мəhз Гарабағ проблеминин həлли үчүндүр. Əкəр бу проблем həлл едилə билəрсə, мəсləhəт шурасы доғрудан да фəалијјəт көстəрə билəчəксə, бу, бөјүк бир hадисə олачагдыр. Чүнки алты илдир ки, биз буну həлл едə билмирик.

Бу, чох бөјүк проблем олдуғуна көрə, мүhарибə вəзијјəтиндəн чыхмаг үчүн конкрет данышыглар апармаг индики көрүшдə, ола билсин, бə'зи шəхслəрдəн өтрү мүнасиб олмадығына көрə, бурада иштирак едəн вə иштирак етмəјəн бүтүн партијалардан хаhиш едирəм ки, Гарабағ мəсəлəси, мүhарибəдəн чыхмаг барəдə беш күн əрзиндə јазылы сурəтдə конкрет тəклифлəрини версинлəр. Бунлара мəсləhəт шурасында бахачағыг, мəн президент кими дə бахачағам.

Билмəлисиниз ки, мəн, Али Советин сəдри вəзифəсиндə чалышдығым күндəн индијə гəдəр бүтүн иш күнүмүн — јəгин хəбəриниз вар ки, иш күнүм чох узундур — сəксəн фаизини анчаг бу мəсəлəјə həср едирəм. Башга əлач јохдур. Шəхсəн мəн чох јоллар ахтармышам вə инди дə ахтарырам. Бə'зи мəсəлəлəр hаггында əтрафымда олан шəхслəрлə, о чүмлəдəн мүдафиə шурасынын үзвлəри илə мəсləhəтлəшмишəм. Гарабағ проблеминин həллиндə Русијанын васитəчилик миссијасы илə əлагəдар хүсуси тапшырыглар үзрə сəфир Владимир Казимировла көрүшлəримиз, данышыгларымыз олмушдур. Билирсиниз ки, мəн бир сыра аддымлар атмышам. Ола билəр, ким исə бунлары бəјəнсин, ким исə бəјəнмəсин. Анчаг бунлар — Ермənистан рəhбəрлији илə данышыглар апармаг, Дағлыг Гарабағын рəhбəрлəри илə бизим бə'зи вəзифəли шəхслəримизин данышыглар апармасы зəрурəтиндəн доған аддымлар иди. Мəн Русијанын, Түркијəнин, Иранын рəhбəрлији илə, Американын, башга өлкəлəрин нүмајəндəлəри илə данышыглар апармышам. Мəнə белə кəлир ки, бунлары сизə демəјə еhтијач да јохдур. Анчаг бүтүн имканлардан истифадə етмəјə чалышырам вə бундан сонра да чалышачағам. Бəлкə дə сизин бу саhəдə имканларыныз даhа чохдур. Бујурун, тəклифлəринизи јазыб верин. Сөзлə, иттиhамларла, дава вə галмагалла јох, конкрет тəклифлə чыхыш един.

Бурада бə'зи натиглəр атəшин кəсилмəсинə наил олмағымызы бəјəндилəр. Мəн бундан сонра да чалышачағам ки, индики мөвгелəрдə белə, јенидəн атəш башланмасын. Мəним шəхси мөвгејим белəдир вə бу истигамəтдə јенə фəалијјəт көстəрəчəјəм. Нə дəрəчəдə мүвəффəг олуб олмајачағымы билмирəм. Атəшкəсин позулмасынын нə кими бəлалара кəтириб чыхардығыны көрдүнүз. Бу саhəдə дə мүəјјəн тəдбирлəр көрүрəм. Нојабрын 2-дəки чыхышымда да демишəм, инди дə дејирəм ки, мəн Азəрбајчанын мүhарибəдəн чыхмасы вə торпагларын керијə гајтарылмасы имканыны сүлh јолунда көрүрəм. Бу истигамəтдə кимин көмəји варса, тəклифлəрини версин. Əкс истигамəтдə тəклифлəри оланлар да версинлəр.

Ејни заманда, шүбhəсиз, биз мүдафиə гүввəлəримизи мөhкəмлəндирмəлијик. Бурада гејд олунду — мəғлубијјəтлəримизин сəбəблəри чохдур. Анчаг бунлардан бири дə дахили сабитлијин олмасы, hакимијјəт даирəлəринин зəифлији, мүстəгиллик газандығымыз вахтдан өтəн дөврдəн сəмəрəли истифадə едилмəмəси илə јанашы, Азəрбајчанын өзүнү мүдафиə едəчəк орду јарада билмəмəсидир. Бурада мафиоз груплар, рүшвəтхорлуг hаггында данышдылар, — бунлар hамысы дүздүр. Лакин мафиоз груплар əн чох бизим орду системинə дахил олмушдур. Чəбhəдə ган төкүлдүјү hалда, бурада ајры-ајры адамлар пул-пара мəнимсəмишлəр. Адамлар həлак олдуғу, ев-ешиклəрини итирдији, дидəркин дүшдүјү hалда бə'зилəри бу фүрсəтдəн истифадə едəрəк ганунсуз јолларла өзлəринə həддиндəн артыг вар-дөвлəт јығмышлар. Бизим дəрдимиз, бəламыз будур. Она көрə дə ордумуз јарадылмамышдыр.

Белə сөhбəтлəр кедир ки, — дүнəн Е'тибар Мəммəдовла сөhбəтимиздə дə бу мөвзуја тохунулду — бə'зи баталјонлар ганунсуз ләғв

олунду вә бә'зи мәғлубиjjәтләримизин сәбәби, будур. Мән ачыг данышмағы севирәм. Бунлар һәгигәтән кәнар сәһбәтләрдир. Кәлин ачыг данышаг, бурада шәртләшәк. Мүһарибә мәсәләси тәкликдә мүзакирә олунмур. Һәр бир партиjанын имканы вар ки, дөвләт органына jазылы мүрачиәт етсин вә jазылы чаваб алсын. Амма гәзетдә jазмасын ки, филан баталjон беләә етди, филан баталjон башга чүр етди вә с.

Дүнән мән Е'тибар Мәммәдовун jанында баш гәраркаһын рәисинә зәнк етдим ки, деjирләр 8 баталjон ләғв олунмушдур вә буна көрә дә биз мәғлубиjjәтә уғрамышыг. Өjрәндим ки, хеjр, араjышлар вар, баталjонларда 400-500 адам әвәзинә 15-18 нәфәр вар иди. Ады баталjондур, 400 нәфәр үчүн пул, әрзаг вә саирә алыныр. Һәрбчиләр мәнә дәһшәтли фактлар данышдылар. Бә'зи һәрби һиссәләрдә кечмишдә дә, инди дә командирләр мәвачиб вериләндән беш күн әввәл әскәрләрин 70-80 фаизини евләринә бурахыр, онларын пулларыны алыб чибләринә гоjурлар. Үстәлик, онларын евләринә бурахмаг үчүн дә рүшвәт алырлар. Бу һәгигәти сөjләjәндә вә телевизиjа илә чамаата чатдыранда бә'зиләри деjирләр ки, орду барәдә белә данышмаг олмаз. Бәс нә едәк? Бунлар һәгигәтдир вә бу һәгигәти ачмадан бир нәтичә чыхара билмәjәчәjик.

Бүтүн бу сәбәбләрә көрә ордунун индиjәдәк jарадылмамасы, онун сыраларына чох мәнфи үнсүрләрин сираjәт етмәси, орду дахилиндә аjры-аjры мафиоз групларын фәалиjjәт кәстәрмәси, ондан өз шәхси мәгсәдләри үчүн истифадә етмәси — бәли, һәмин Әликрам Һүмбәтов кими адамларын, нечәләри мәнә деjирди ки, о, белә гәһрәмандыр, һалбуки о, бөjүк бир силаһлы һиссәни әлә кечирәрәк бүтөв бир бөлкәнин башына нә ишләр кәтирди — бүтүн бунлар мәғлубиjjәтләримизин ән башлыча сәбәбидир.

Бизим биринчи jолумуз мәсәләни сүлһ jолу илә һәлл етмәк үчүн мүхтәлиф истигамәтләрдә данышыглар апармагдыр. Еjни заманда ордуну лазыми сәвиjjәдә тәшкил етмәк, мөһкәмләндирмәк, һиссәләри jүксәк пешәкар сәвиjjәдә гурмаг лазымдыр ки, Азәрбаjчан бу күн дә, он ил сонра да мүдафиә олуна билсин. Азәрбаjчан мүстәгил дөвләтдирсә, демәли, о, даим мүдафиә олуна билмәлидир. Она көрә дә һәм бу барәдә, һәм бизим сүлһ данышыгларымыз, һәм дикәр дөвләтләрин имканларындан истифадә олунмасы барәдә кимин конкрет нә тәклифи варса, гоj десин. Һансы jолу нәзәрдә тутурлар, бәлкә бундан кәнарда

ким исә һансыса бир иш көрә биләр,-кәлсин десин, мән jалныз миннәтдар оларам.

Ордунун jарадылмасына кәлдикдә исә, кәлин белә данышаг. Бурада бә'зи тәклифләр олду ки, ордуjа сиjаси рәһбәрләр лазымдыр. Дүз деjирләр, гырх партиjа вар, һәрәсиндән бир нүмаjәндә көндәрилсә, бунун нә фаjдасы олар? Кечмишдә бир партиjа-Коммунист Партиjасы вар иди вә ордуjа взводдан башламыш һәр бөлмәдә партиjа тәшкилаты вә командирин сиjаси ишләр үзрә мүавини вар иди. Деjирләр ки, бә'зи jерләрдә башга амилләрдән истифадә олунур. Анчаг мәнә елә кәлир ки, әкәр биз бүтүн гүввәләримизи топласаг, зиjалылардан, дин хадимләриндән, һөрмәтли адамлардан истифадә етсәк, онлар бу иши мүтәшәккил апара билсәләр, һәрби һиссәләрдә лазыми иш көрәрәк тәрбиjә, әхлаг, мә'нәвиjjат мәсәләләрини дөjүшчүләрә ашылаjа билсәләр онларын мә'нәвиjjатыны, ирадәсини мөһкәмләндирә билсәләр бу бизим һәм сиjаси, һәм дә идеоложи ишимиз олачагдыр. Лакин бу иш пәракәндә шәкилдә деjил, мүтәшәккил апарылмалыдыр.

Бурада башга мәсәләләрә дә тохунулду. Мән бу барәдә данышмаг истәмирәм. Биз игтисадиjjат саһәсиндә вә башга саһәләрдә ишләр көрәчәjик. Инди игтисадиjjатла әлагәдар бөjүк мүшавирә һазырлаjырыг, jәгин ки, ону чүмә күнү кечирәчәjик. Бә'зи мә'луматлар топламышыг. Бурада доғру деjилди ки, сон илдә истеһсал ардычыл олараг ашағы дүшүр, һәм сәнаjедә, һәм дә кәнд тәсәррүфатында чох ашағы сәвиjjәдәдир. Истеһсал олунан мәһсул исә истифадә едилмәк әвәзинә дағыдылыр. Мәсәлән, бизә мә'лумдур ки, ихрачла идхал арасында бөjүк фәрг вар. Бир чох саһәләрдә ихрач олунмуш малларын дәjәринин һеч 10 фаизи дә республикаjа гаjытмамыш, һарадаса галмышдыр, аjры-аjры адамларын әлинә кечмишдир. Бир тәрәфдән республиканын торпаглары әлдән кедир, дикәр тәрәфдән исә онсуз да мәһдуд игтисади имканларымыз аjры-аjры адамлар тәрәфиндән дағыдылыр. Биз бу мәсәләләрлә мәшғул олуруг.

Бурада игтисадиjjат мәсәләси илә бағлы бә'зи адамлар чыхыш етдиләр. Хаһиш едирәм партиjалар бу барәдә дә тәклифләрини тәгдим етсинләр. Бу, бизә көмәк олачаг, биз онлара бахачаг вә истифадә едәчәjик. Бу барәдә мән кениш мүзакирә ачмаг истәмирәм.

Баjаг дедиjим кими, әсас мәсәлә мүһарибә мәсәләсидир. Бу мәсә-

ләни јекунлашдырараг бир шеји дә гејд етмәк истәјирәм. Кәлин белә данышаг: гәзетләр мүһарибә мөвзусуну артыг мүбаризә трибунасына чевирмәсинләр. Әкәр бу, давам едәрсә, мән сәлаһијјәтимдән истифадә едәрәк лазыми тәдбирләр көрәчәјәм. Бурада республиканы мүһарибә шәраитинә, јахуд фөвгәл'адә вәзијјәтә кечирмә, партијаларын, гәзетләрин фәалијјәтини дајандырмаг барәдә тәклифләр олду. Бу тәклифләрин әсасы вар. Мән сизә ачыг демәк истәјирәм ки, президент кими бу тәклифләри дәјәрләндирирәм, бу барәдә дүшүнүрәм. Анчаг мән истәмирдим ки, белә чидди тәдбирләр көрәк. Лакин һәјатымыз тәләб едирсә, јәгин ки, халгы, республиканы, Азәрбајчаны хилас етмәк наминә бу чидди аддымлары атмаға мәчбур олачағыг. Бурада доғру дедиләр, Азәрбајчаны бу вәзијјәтдән гуртармаг наминә һәр бир аддым кәләчәкдә бағышлана биләр.

Анчаг мән истәјирәм ки, бу мәсәләләр гаршылыглы анлашма, милли һәмрә'јлик, вәтәндаш бирлији јолу илә һәлл едилсин. Бу, бизим јүксәк мәдәнијјәтимизи көстәрди, доғрудан да демократик принсипләрә садиг олдуғумузу көстәрди. Амма еjни заманда көрсәк ки, һәр шеј дағылыр, онда һәр васитә илә јарарлы олачаг, ондан истифадә зәрури олачагдыр. [illegible]ләрә дә гәзетләрә хәбәрдарлыг едирәм: президентә, президент апаратына, дөвләт катибинә вә башга вәзифәли шәхсләрә гаршы бөһтан компанијасына сон гојун. Тәнгидлә тәһгир арасында фәрг вар, бу биринчиси. Икинчиси, тәнгидин өзү дә әдаләтли олмалыдыр.

Бурада кадр сијасәти илә бағлы бә'зи чыхышлар олду. Биз һәлә јатмамышыг ки, јуху көрәк. Һансы кадр сијасәтиндән данышмаг олар ки, һәлә елә бир бөјүк кадр тә'јинатлары апарылмамышдыр. Белә сөһбәтләр узун мүддәтдир ки, давам едир. Еjни заманда билин, кадр сијасәти ән чәтин саһәдир. Тәәссүф ки, бу кечид дөврүндә, бу дағыныглыг дөврүндә адамларын бир чохунун мә'нәвијјаты позулуб. Бәли, бири дејир ки, мәни ишдән чыхардарсан, кедиб коммерсија структуру јарадыб бундан да јахшы јашајарам. Бу да һәгигәтдир.

Бурада дејирләр ки, рүшвәтхорлуг инди ән јүксәк зирвәсинә чатыб. Мән буна разы дејиләм. Мән бу республикаја 14 ил рәһбәрлик етмишәм вә фәалијјәтә башладығым вахтдан сон күнәдәк, һәтта 1982-чи илдә бурадан кедиб Москвада ишләдикдән 1987-чи илин сонунадәк, истe'фаја чыхана гәдәр рүшвәтхорлугла мүбаризә апармышам. О дөврдә

дә рүшвәтхорлуг вар иди вә она гаршы ән чидди мүбаризәни мән апармышам. О вахт нә иди? Ишдән чыхарырдыг, партијадан кәнар едирдик (о вахт бу, чох бөјүк чәза иди. Инди партија јохдур вә партијадан чыхыб кетмәк елә бир иш дејил). Бәли, бу тәдбирләри мән көрмүшәм. Һәбс чәзасына мәһкум едиләнләр дә олду. Амма о вахт рүшвәтхорлуг үстүндә тутулан адамларын һамысы сонралар дурғунлуг дөврүнүн гурбанлары ады илә ән јүксәк вәзифәләрә галдырылды. Бизим һәјатымызын керчәклији будурму? Будурму өтән ијирми иллик тарихимиз? Мән бу тарихин иштиракчысыјам. Мән, рүшвәтхорлуға гаршы амансыз олмушам. Рүшвәт алан адам да, верән адам да чинајәт мәс'улијјәти дашыјыр. О, рүшвәти нә үчүн верир? Чүнки рүшвәт вермәјә өјрәниб. Мән о вахт ишләјәндә дејирдиләр ки, бә'зи адамлар рүшвәт вермәсә, өзүнү рүшвәт алана јахын һесаб етмир. Әкәр рүшвәт верирсә, демәк, о адамла бағлы олур.

Исте'фаја кедәндән сонра мәним әтрафымда бир адам да галмады. Бә'зиләри дејирдиләр ки, бу онунла әлагәдардыр ки, сиз һеч кәслә бағлы олмамысыныз, тәкчә идеолокијаја бағлы олмусунуз вә бу идеолокија да дағылыб кетди. Амма сиздән сонра кәләнләрин әтрафында адамлар вар. Бә'зиләри Москвада вә ја башга јердә јашајыр вә онларын әтрафында бағлы олдуглары адамлар вар. Амма мән бағлы олмајачағам. Мән бу күн дә адамлара мә'нәвијјатла бағлыјам вә о мә'нәвијјатла да јашајачағам.

Сиз елә дүшүнмәјин ки, рүшвәтхорлугла бир тәк мән мүбаризә апармалыјам. Һамыныз мүбаризә апармалысыныз. Амма кәлин көрәк, бу сијаси партијаларын һансы бири рүшвәтхорлуға гаршы мүбаризә апарыр? Һансы бир мафиоз групларла мүбаризә апарыр? Инди спонсорлуг дәб дүшүб. Һәрәнин бир спонсору вар. Гәзетләр нә илә чыхыр? Бу јахынларда мән Али Советдә ишләјәндә "Азәрбајчан" гәзетини чыхармаг мүмкүн олмурду, дајанмышды, дөвләтин пулу јох иди. Амма "Чүмһуријјәт" гәзети һәфтәдә үч дәфә чыхыр. "Азадлыг" гәзети ондан да јахшы чыхыр. "Мүсават" гәзети "Азәрбајчан"дан бөјүк чыхыр. Онлар бу пуллары һарадан алырлар? Бунлар ган-тәрлә газанылмыш пуллардымы? Бу пуллар һарадан кәлир? Бу гәзетләр һансы васитәлә чыхыр? Бу, мафиоз групларын васитәси дејилми? Бәлкә бу гәзетләри бабаларындан галмыш пулларла чыхарырлар?

Көлин ачыг данышаг. Мән бүтүн һәјатым боју рүшвәтхорлуға гаршы мүбаризә апармышам вә бундан сонра да апарачағам. О вахт о системдә, әтрафымдакы адамлар мане олсалар да, мән тәк мүбаризә апарырдым. Елә вахт олурду ки, рајонун биринчи катибинин ишини јохламаг үчүн беш дәфә комиссија көндәрмишдим, үстүнү өрт-басдыр етмишдиләр. Алтынчы дәфә елә бир комиссија дүзәлтдим ки, кедиб һәр шеји үзә чыхартды. Һәмин адам һәм партијадан чыхарылды, һәм дә һәбс олунду. Сонра Вәзиров кәлди вә бунларын һамысыны галдырды, гәзетләр дә јаздылар ки, әкәр 1937-1938-чи илләрдә Сталинлә Бағыров репресијалар едибсә, 1970-чи илләрдә дә бу репресијаны Һејдәр Әлијев етмишдир. Мән һансы репресијаны етмишәм? Мән рүшвәтхора гаршы амансыз олмушам вә јенә дә олачағам. Оғруја-әјријә гаршы амансыз олмушам вә јенә дә олачағам. Мән һеч вахт шәхси мәнафе далынча кетмәмишәм, бундан сонра да кетмәјәчәјәм. Анчаг сиз дә белә олмалысыныз, бүтүн халг да белә олмалыдыр. Инди һәрә бир сөз данышыр- "рүшвәтхорлуг дүнјаны көтүрүб". Јахшы, бу рүшвәтхору нијә тутуб кәтирмирсән? Сән ону тут кәтир, мәнә вер. Әкәр чәзасыны вермәсәм, онда дејәрсән ки, чәзасыз галды.

Мән тамамилә разыјам ки, инди јох, дүнән дә, он ил, ијирми ил бундан габаг да бизим мә'нәвијјатымызы позан рүшвәтхорлуг олуб вә илбәил инкишаф едибдир. Низам-интизам позулдуғуна көрә, һүгуг мүһафизә органларынын өзүндә рүшвәтхорлуг кениш јајылдығына көрә бу, кет-кедә артыб вә она гаршы мүбаризә апармаг бизим борчумуздур. Бунунла һамы, һәм дә һәрә өз саһәсиндә мүбаризә апармалыдыр. Әкәр сијаси партијаларын бу барәдә консепсијалары варса, јахуд конкрет бир јердә рүшвәтхорлуг һаггында мә'луматы варса, биз онлардан истифадә етмәјә һазырыг.

Кадр сијасәтини дә кәнара гојун. Кадр сијасәтиндә сәһв ола биләр. Һәлә бизим тәрәфдән кадр сијасәтинә башланмајыб. Дејирләр ки, Һејдәр Әлијевин әтрафында адамлар вар. Мәним әтрафымда ким вар? Онлар үч-дөрд нәфәрдир. Мән һесаб едирәм ки, онлар да халга сәдагәтлә хидмәт едирләр. Шајиә јајмагла ичтимаи фикир формалашдырмаг лазым дејил.

Бурада али һәрби инспексија јаратмаг тәклифи дә ирәли сүрүлдү. Һесаб едирәм ки, дәјәрли тәклифдир, бундан да истифадә едә биләрик.

Күман едирәм ки, бу көрүшүмүз бүтүн ишләрин башланғычы олачагдыр. Биз бурада дејилән мәсләһәт шурасы вә дикәр тәклифләр барәдә јахын вахтларда гәрар гәбул едәрик. Бир даһа хаһиш едирәм ки, сијаси партијалар беш күн әрзиндә өз тәклифләрини версинләр: һәм данышыглар апармаг, һәм һәрби јолдан истифадә етмәк үчүн нә етмәк олар. Бу тәклифләри верәнләрин һамысына әввәлчәдән миннәтдарлығымы билдирирәм.

Белә һесаб едирәм ки, вахт чох кетсә дә, сәмәрәли сөһбәт апардыг. Әкәр сизин е'тиразыныз олмаса, сиз дә мараг көстәрсәниз, мән чалышачағам ки, көрүшләримиз давам етсин. Күман едирәм ки, бу көрүшләрин дә фајдасы олачаг.

Вердијиниз тәклифләрә, мәсләһәтләрә көрә бир даһа һамыныза тәшәккүр едирәм вә арзу едирәм ки, букүнкү көрүшүмүз Азәрбајчанда вәтәндаш бирлијинин, вәтәндаш һәмрә'јлијинин әсасыны гојан амилләрдән бири олсун. Сағ олун.

ШИМАЛИ АТЛАНТИКА ШУРАСЫНДА БӨЈҮК СИЈАСӘТИН ТАРИХИ НӘТИЧӘСИ

Бөјүк сијасәт!

1994-чү илин мај ајынын 4-дә НАТО-нун "күләкләр чичәји"нә киләвар нәфәси тохунду". Тарих өз сәһифәсинә Хәзәрдән әсән нарын меһин - киләварын илыг нәфәсини јазыб кәләчәк нәсилләрә сахлады. Бу, Һ.Әлијевин бөјүк сијасәтинин башланғычы олду. О, НАТО-нун баш гәраркаһында һөрмәтлә гаршыланды, дүнја дөвләтләринин түкү-түкдән сечән сијасәтчиләри гаршысында чыхыш едиб деди:

— Һөрмәтли Баш катибин мүавини, һөрмәтли НАТО шурасы үзвләри, һөрмәтли сәфирләр, ханымлар вә чәнаблар!

Мәни вә Азәрбајчанын нүмајәндә һеј'әтини сәмими гәбул етдијинизә көрә миннәтдарлығымы билдирирәм. Бу күн сизин аранызда олмаг имканына шадам вә буну Азәрбајчан Республикасы үчүн мүһүм һадисә сајырам. Азәрбајчан Республикасы барәдә дедијиниз сәмими тәбрик

сөзләринә вә хош арзуларыныза көрә чох саг олун. Өз инкишафында бөјүк тарихи јол кечмиш, чохлу чәтинликләрә вә манеәләрә раст кәлмиш Азәрбајчан халгы 1991-чи илдә милли истиглалијјәт газанмышдыр. Мүстәгил Азәрбајчан дөвләти јаранмышдыр вә инди о, Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына, АТӘМ-ә, бир чох бејнәлхалг тәшкилата дахилдир. Бу күн Азәрбајчан нүмајәндә һеј'әтинин Шимали Атлантика Иттифагынын игамәткаһында олмасындан бөјүк фәрәһ һисси кечирирәм.

Азәрбајчан Республикасы өз мүстәгиллијини мөһкәмләндирмәк јолу илә кедир. О, дахили сијасәтдә демократик һүгуги дөвләт гуручулуғу јолу тутур, бәшәријјәтин наил олдуғу демократик дәјәрләрдән истифадә етмәклә шәхсијјәт азадлығы вә инсан һүгугларынын мүдафиәси, чохпартијалы систем, сијаси плурализм үчүн шәраит јарадыр. Игтисадијјат саһәсиндә республика игтисади ислаһатларын һәјата кечирилмәси вә базар игтисадијјатынын, азад саһибкарлығын, азад тәшәббүскарлығын бәргәрар олмасы јолуну тутмушдур. Биз белә һесаб едирик ки, бүтүн бунлар Азәрбајчанын дүнја бирлијинә сых интеграсијасы үчүн јахшы зәминдир.

Азәрбајчан Республикасы өзүнүн харичи сијасәтиндә дүнјанын гаршылыглы әлагәләри, гаршылыглы асылылығы принсипини әсас тутур, ...евәр сијасәт јеридир вә суверенлијә һөрмәт етмәк, бир-биринин дахили ишләринә гарышмамаг, әрази бүтөвлүјүнә вә сәрһәдләрин тохунулмазлығына әмәл етмәк принсипләри зәмининдә бүтүн өлкәләрлә меһрибан мүнасибәтләр сахламаға чалышыр.

Инди Азәрбајчан Республикасы ағыр игтисади бөһран кечирир. Бу бөһран бир тәрәфдән 70 ил әрзиндә Азәрбајчанын да дахил олдуғу Совет Иттифагынын дағылмасы, Совет Иттифагынын бүтүн башга республикалары арасындакы сых интеграсија әлагәләринин позулмасы, бир игтисади системдән башгасына кечидлә әлагәдардыр. Дикәр тәрәфдән, Азәрбајчанын гоншу Ермәнистан Республикасы илә мүһарибә вәзијјәтиндә олмасы, һәрби тәчавүзә мә'руз галмасы бу игтисади бөһраны дәринләшдирир. Лакин, биз белә һесаб едирик ки, Азәрбајчанын мүстәгил инкишаф јолу илә гәтијјәтлә ирәлиләмәсини нәзәрә алсаг, бүтүн бу чәтинликләр арадан галдырыла биләр. Азәрбајчан дөвләтинин мүстәгиллији дөнмәз амилдир вә биз әминик ки, һәм дөвләт гуручулуғу,

һәм игтисади дәјишикликләр, һәм дә демократик ислаһатларын һәјата кечирилмәси саһәсиндә тутдуғумуз јол бу чәтинликләри арадан галдырмаға вә бөјүк имканлары, зәнкин игтисади вә интеллектуал потенсиалы олан Азәрбајчаны дүнја игтисадијјатына, дүнја бирлијинә говушдурмаға имкан верәчәкдир.

Бајаг дедијим кими, гоншу Ермәнистанын республикамыза гаршы алтынчы ил давам едән һәрби тәчавүзү Азәрбајчанын вәзијјәтини мүрәккәбләшдирир. Ермәнистанын милләтчи даирәләринин төрәтдикләри бу тәчавүз һәм Азәрбајчан халгына, һәм дә ермәни халгына сајсыз-һесабсыз бәлалар кәтирмишдир вә бу күн биздән өтрү чох чәтин проблемә чеврилмишдир.

Сизә јахшы мә'лумдур ки, Азәрбајчан әразисинин бир һиссәсини ишғал етмәк, Дағлыг Гарабағы Ермәнистана бирләшдирмәк мәгсәди күдән Ермәнистанын һәрби тәчавүзү нәтичәсиндә ермәни силаһлы бирләшмәләри Азәрбајчан әразисинин xеjли һиссәсини ишғал етмишләр. Алты илдән бәри давам едән мүһарибә нәтичәсиндә 20 миндән чох адам һәлак олмуш, тәгрибән 4 мин нәфәр әсир дүшмүш вә ја киров көтүрүлмүш, Азәрбајчан әразисиндә минләрлә јашајыш еви, хәстәхана, мәктәб, сосиал објект, сәнаје вә кәнд тәсәррүфаты мүәссисәси мәһв едилмишдир. Өлкәмизә милјардларла доллар зәрәр дәјмишдир.

Лакин ән дәһшәтлиси одур ки, Азәрбајчан әразисинин 20 фаизә гәдәри ермәни силаһлы бирләшмәләри тәрәфиндән ишғал олунмушдур вә бу рајонларын сакинләри — бир милјондан чох адам јашајыш јерләрини итирмишдир, чох ағыр сосиал-игтисади вәзијјәтдәдир, өз өлкәсиндә гачгына чеврилмишдир. Дағлыг Гарабағын әразисиндә јашајан азәрбајчанлыларын һамысы орадан говулмушдур. Дағлыг Гарабағ вә онун әтрафында Азәрбајчанын даһа једди рајону, бајаг дедијим кими, ермәни силаһлы бирләшмәләринин ишғалы алтындадыр.

Биз һәмишә мүнагишәнин сүлһ јолу илә арадан галдырылмасына тәрәфдар олмушуг вә инди дә бу мөвгедәјик. Бејнәлхалг тәшкилатларын БМТ-нин, АТӘМ-ин вә онун Минск групунун имканларындан фәаллыгла истифадә етмәјә чалышырыг.

1993-чү илдә БМТ -нин Тәһлүкәсизлик Шурасы дөрд гәтнамә гәбул етмишдир. Һәмин гәтнамәләрдә ермәни ишғалчы гошунларынын Азәрбајчан әразисиндән чыхарылмасы гәти тәләб олунур. Лакин Ермәнис-

тан бу сәнәдләрин һеч бирини јеринә јетирмәмишдир. АТӘМ-ин Минск групунун сә'јләри дә һәләлик мүсбәт нәтичә вермәмишдир. Һәрби әмәлијјатлар бу күн дә давам едир, Азәрбајчан әразисинин хејли һиссәини ишғал етмиш ермәни силаһлы бирләшмәләри республикамызын мүдафиә мәгеләринә һүчум едирләр. Һәр күн ган төкүлүр, адамлар һәлак олур.

Артыг бунлара дөзмәк мүмкүн дејил. Она көрә дә мән бу күн бурада, НАТО-нун игамәткаһында олмағымдан истифадә едәрәк, Азәрбајчанын мөвгејини бир даһа бәјан едирәм. Биз бу мәсәләнин сүлһ јолу илә һәллинә, атәшин вә бүтүн һәрби әмәлијјатларын дәрһал дајандырылмасына, ишғалчы гошунларын Азәрбајчан әразисиндән дәрһал чыхарылмасынын вә бу заман онун әрази бүтөвлүјүнү, сәрһәдләринин тохунулмазлығыны тә'мин едәчәк данышыглара тәрәфдарыг. Биз бу шәртләрлә Дағлыг Гарабағын мухтаријјат статусу һаггында мәсәләни нәзәрдән кечирмәјә һазырыг.

Апрелин 12-дә Азәрбајчан телевизијасы вә радиосу илә чыхыш едәркән мән ермәни халгына, Ермәнистанын рәһбәрлијинә, Дағлыг Гарабағын Азәрбајчан вәтәндашы олан ермәни сакинләринә мүрачиәт едәрәк ган төкүлмәсини дајандырмаға чағырдым. Талејин һөкмү илә Азәрбајчан вә ермәни халглары јанашы јашамалыдырлар вә әсрләрлә јанашы јашамышдылар. Биз белә һесаб едирик ки, проблемин һәрби јолла һәллинин переспиктиви јохдур. Бу мүһарибә переспективсиз мүһарибәдир вә ган төкүлмәсинә мүмкүн гәдәр тезликлә сон гојмаг, рекионумузда сүлһү бәргәрар етмәк лазымдыр.

Бу күн бир даһа әмин олдуғумузу билдиририк ки, бизим сүлһ мәрамлы тәшәббүсләримизин һәјата кечирилмәси үчүн бејнәлхалг тәшкилатлар, илк нөвбәдә АТӘМ вә онун Минск групу әлавә тәдбирләр көрәчәкләр. Бу күн НАТО-нун гәраркаһында оларкән, јарандығы дөврдән бәри Авропада вә бүтүн дүнјада сабитлик јарадылмасына, сүлһ вә әмәкдашлығын мөһкәмләндирилмәсинә чох бөјүк төһфә вермиш Шимали Атлантика Иттифагына дәрин һөрмәтими билдирмәк истәјирәм. Биз НАТО-ја јүксәк еһтирамла јанашыр, онун мүасир мәрһәләдәки фәалијјәтинә бөјүк әһәмијјәт веририк. Шимали Атлантика Әмәкдашлығы Шурасынын јарадылмасы НАТО-нун фәалијјәтиндә мүһүм мәрһәлә олмушдур вә башга дөвләтләри НАТО-нун орбитинә чәлб етмәјә имкан верәчәкдир.

Биз НАТО-нун бу ил јанварын 10-да "Сүлһ наминә тәрәфдашлыг" сәнәдини гәбул етмәси барәдә гәрарыны разылыгла гаршылајыр вә буну һәм дә өлкәләр арасында әмәкдашлығы даһа да инкишаф етдирмәк үчүн НАТО-нун фәалијјәтиндә мүһүм аддым сајырыг. НАТО-нун 10 јанвар тарихли гәрарында Чәнуби Гафгазда јаранмыш хүсуси вәзијјәтдән нараһатлыг ифадә олунмасына, рекионумузда, о чүмләдән Азәрбајчанда, Ермәнистанда вә Күрчүстанда мүнагишәнин арадан галдырылмасынын зәрурилијинә әминлијин әксини тапмасына бөјүк әһәмијјәт веририк.

Бүтүн бунлар бизи чәлб едир вә бөјүк мараг доғурур. Бунлары әсас тутараг биз НАТО-нун Шәрги Авропа өлкәләрини вә кечмиш Совет Иттифагына дахил олан јени мүстәгил дөвләтләри "Сүлһ наминә тәрәфдашлыг" сәнәдинә чағыран дә'вәтини бөјүк разылыгла гаршыламышыг. Биз һәмин сәнәди имзаламағы гәрара алмышыг вә НАТО илә әмәкдашлыға бөјүк үмүд бәсләјирик. Бу әмәкдашлыг һәм Азәрбајчанын Гәрб демократијасына говушмасы, һәм НАТО илә әмәкдашлыг едәрәк рекионда вәзијјәти сабитләшдирмәјә, мүһарибәни дајандырмаға, Азәрбајчан илә Ермәнистан арасында сүлһ вә меһрибан гоншулуг мүнасибәтләри јаратмаға јөнәлдилмиш әлавә јоллар ахтармаг бахымындан биздән өтәри чох мүһүмдүр.

Биз бураја бу үмүдләр вә фикирләрлә кәлмишик вә бу күн "Сүлһ наминә тәрәфдашлыг" програмыны имзаламаға һазырыг. Бир даһа үмид етдијими билдирмәк истәјирәм ки, Азәрбајчан Республикасынын бу аддымы НАТО тәрәфиндән лајигинчә гијмәтләндириләчәк, гаршылыглы сурәтдә фајдалы олачаг вә башлычасы исә рекионумуздакы вәзијјәтин сабитләшдирилмәсинә көмәк едәчәкдир. Сизин тәшкилатыныза кәләчәк уғурлар арзулајырам. Диггәтинизә көрә миннәтдарам вә "Сүлһ наминә тәрәфдашлыг" чәрчивә сәнәдини имзаламаға һазырам.

Беләликлә, журналистләрин дедији кими, тарих көһнә хәтдән јајынмаға башлады. "Бир заман бу хәттә "гырмызы хәтт" дејәрдиләр, амма мүәјјән сијаси һәвәс вә мејилләр мә'насында јох, бу сөзү илкин — јәни көзәллик, шухлуг вә һармонија мә'насында "гырмызы" адландырардылар".

Азәрбајчан дөвләти, Шимали Атлантика Шурасынын 10-11 јанвар

...-чү ил тарихли сессијасында дөвләт вә һөкумәт башчыларынын гәбул етдији сәнәдә гошулан дөрдүнчү МДБ дөвләти олду.

БИРЛӘШМИШ МИЛЛӘТЛӘР ТӘШКИЛАТЫ
49-чу СЕССИЈА

Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилаты 184 өлкәнин иттифагындан ибарәтдир. О,. дүнја халгларынын тәһлүкәсизлијини горујан чох нүфузлу бир тәшкилатдыр. Онун 49-чу сессијасында Азәрбајчан президенти Һ.Әлијев иштирак едиб, республиканын башына кәтирилән мүсибәтләрдән данышыб. мә'лумат вермәк истәјәндә, она Али Совет Сәдринин биринчи муавини Афијәддин Чәлиловун Хүсуси Идарәнин рәиси полковник Шәмси Рәһимовун гәт'лә јетирилдији хәбәрини вердиләр. Мәгсәд бу нүфузлу мәчлисдә Һ.Әлијев чыхыш етмәсин, халгын ермәни ишғалына мә'руз галдығыны дүнја дөвләт нүмајәндәләринә чатдырмасын. Лакин онлар унутмушдулар ки, әхлаги азадлыға наил олмуш инсан үчүн характерик чәһәт будур ки, сәбәб илә нијјәт, фикир илә һисс, һүгуг илә вәзифә, мөвчуд оланла арзу олунан бир-бириндән ајрылмаздыр, диалектик гаршылыглы әлагәләдир, буна көрә дә террорчулар Һ.Әлијевин дәмир ирадәсини гыра билмәдиләр. О, БМТ-нин бозумтул мәрмәрдән үзлүк чәкилмиш хитабәт күрсүсүнә дахили бир инамла галхды, ејнәјини тахыб зала көзалты бахды...

Садыг Шүкүров

-Һөрмәтли чәнаб Сәдр!

Һөрмәтли чәнаб баш катиб!

Ханымлар вә чәнаблар!

Һәр шејдән әввәл ичазә верин, БМТ Баш Мәчлиси 49-чу сессијасынын сәдри вәзифәсинә сечилмәси мүнасибәтилә Амар Есси чәнабларыны тәбрик едим вә она фәалијјәтиндә уғурлар арзулајым, һәмчинин өтән сессијанын сәдри чәнаб Самуел Инсанеллијә дә көрдүјү ишә көрә тәшәккүрүмү билдирмәк истәјирәм.

БМТ-нин Баш катиби, зати-алиләри Бутрос Гали чәнабларына бүтүн дүнјада сүлһүн вә тәһлүкәсизлијин мөһкәмләндирилмәсинә јөнәлмиш јорулмаз сә'јләринә көрә дәрин тәшәккүрүмү билдирирәм. Мән өз тарихинин чәтин дөврүнү јашајан кәнч дөвләтимизин проблемләринә диггәтлә јанашдығына көрә она хүсусән миннәтдарам.

Ханымлар вә чәнаблар!

Ән мө'тәбәр бејнәлхалг мәчлисин трибунасындан сизин гаршынызда һәјәчан вә гурур һисси илә чыхыш едирәм. Илк дәфәдир ки, мүстәгил Азәрбајчанын Президенти дүнја бирлији тәрәфиндән танынмыш вә бәрабәр һүгугларла онун тәркибинә дахил олмуш өлкәсини Бирлијә тәгдим едир.

Азәрбајчан халгы әсрләрлә азадлыға чан атмыш, Совет Иттифагы дағылдыгдан сонра милли мүстәгиллик газанмышдыр. Бизим республикамыз гәтијјәтлә һүгуги, демократик, сивилизасијалы дөвләт гуручулуғу јолуну тутмушдур. Бүтүн бунлар мүрәккәб просесдир, бир күнүн иши дејил, лакин биз гаршыја гојулмуш мәгсәдә доғру ардычыл сүрәтдә ирәлиләјирик. Гыса дөвр әрзиндә чох ишләр көрүлмүш, һүгуги демократик чәмијјәтин формалашмасы үчүн һәр чүр шәраит јарадылмышдыр. Республикамызда артыг чохпартијалы систем мөвчуддур, сијаси плурализм, шәхсијјәт, сөз, мәтбуат, вичдан азадлыглары, инсан һүгугларынын мүдафиәси вә ганунун алилији принсипләри мөһкәм бәргәрар олмушдур. Дәрисинин рәнкиндән, дин вә дил мәнсубијјәтиндән асылы олмајараг, чохмилләтли Азәрбајчанын бүтүн вәтәндашлары бәрабәр һүгуглардан истифадә едирләр. Сијаси дәјишикликләр, өлкәнин демократикләшдирилмәси базар мүнасибәтләринә кечиди тә'мин едән дәрин игтисади ислаһатлар апарылмасы үчүн шәраит јаратмышдыр. Биз сәрбәст саһибкарлығын инкишафыны, шәхси тәшәббүскарлығы һәр васитә илә тәшвиг едирик. Үмумбәшәри сәрвәтләрә әсасланан дүнја тәчрүбәсиндән, сивилизасијалы, чичәкләнән демократик чәмијјәт гуручулуғунда бөјүк уғурлара наил олмуш габагчыл дүнја өлкәләринин тәчрүбәсиндән истифадә едәрәк кенишмигјаслы өзәлләшдирмә програмынын һәјата кечирилмәсинә башлајырыг.

Биз бир чох дөвләтләрин бөјүк марағыны доғуран әразидә — Авропа

вә Асијанын мүһүм сијаси-чографи говушуғунда јерләшәрәк, кениш тәбии еһтијатлара вә бөјүк сәнаје потенсиалына малик олараг, Азәрбајчан халгынын гәт'и әзминә вә инамына архаланараг, өз мүстәгиллијинин мөһкәмләндирилмәсинә вә демократик ислаһатларын, базар ислаһатларынын һәјата кечирилмәсинә доғру јөнәлдилмиш бу стратежи хәтти апарырыг. Бу күн мән бу јүксәк трибунадан гәтијјәтлә билдирирәм ки, һеч кәс Азәрбајчан халгыны тутдуғу јолдан чәкилмәјә мәчбур едә билмәз вә биз өлкәмизин кәләчәјинә никбинликлә бахырыг.

Бизим никбинлијимиз дүнјада баш верән тарихи просесләрә, бејнәлхалг мүнасибәтләр системиндәки чидди дәјишикликләрлә дә бағлыдыр. Шүбһәсиз ки, артыг һәрби вә идеоложи гаршыдурманы әвәз етмәкдә олан бәрабәрһүгуглу бејнәлхалг мүнасибәтләр дүнја системинин кәләчәк әсасыны тәшкил едәчәкдир. Бејнәлхалг һүгуга, Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилаты низамнамәсинин принсипләринә вә мүддәаларына ујғун олараг тәрәфдашлыг, мөһкәм сүлһ вә һамы үчүн тәһлүкәсизлик јени дүнја гајдасынын фундаментал принсипләринә чеврилир. Биз зор ишләдилмәсинә әсасланан дүшмәнчилик дүнјасындан әмәкдашлыг вә тәрәгги дөврүнүн бүтүн өлкәләри вә халглары илә әл-әлә вериб кетмәјә һазырыг.

Лакин бәшәријјәт гаршысында дуран тәһлүкәләр һәлә һеч дә тамамилә арадан галдырылмамышдыр. Һәлә дә көһнә стереотипләр мөвчуддур, он илләрлә давам етмиш гаршыдурма дөврү әрзиндә јығылыб галмыш чохсаjлы проблемләр, хүсусән тәрксилаһ, күтләви гырғын силаһларынын мәһв едилмәси саһәсиндәки проблемләр арадан галдырылмамышдыр. Игтисади имканлары мүхтәлиф олан дөвләтләрин гаршылыглы мүнасибәтләри дә әввәлки кими, јенә дә кечмишин бәлаларына дүчар олмушдур. Заман еколожи тәһлүкәләр, әһали вә инкишаф проблемләри илә әлагәдар бизи јени-јени сынаглара чәкир.

Көһнә дүнја гајдасынын позулмасынын реаллыгларына чеврилмиш азғын милләтчилик вә сепаратчылыг Гафгазы, Балкан јарымадасыны, Јер күрәсинин башга нөгтәләрини од-алова вә гана бүрүјән мүнагишәләр доғурмушдур. Бу мүнагишәләр нәинки мүстәгил дөвләтләрин инкишафыны ләнкидир, һәлә мөһкәмләнмәмиш демократик чәмијјәтләрин варлығы үчүн бирбаша тәһлүкә доғурур, һәм дә бүтүн дүнјада сүлһ вә тәһлүкәсизлик үчүн горху јарадыр.

Буна көрә дә чәбһәләшмәдән сонракы дүнјада нүфузлу бејнәлхалг тәшкилатларын, бөјүк дөвләтләрин үзәринә хүсуси мәс'улијјәт дүшүр. Онлар өз сијаси санбалындан, игтисади, малијјә вә һәрби имканларындан, истифадә едәрәк өз потенсиалларыны мүнагишәләрин арадан галдырылмасына, Јер күрәсинин бүтүн күшәләриндә сүлһүн, сабитлијин вә тәһлүкәсизлијин мөһкәмләндирилмәсинә даһа фәал јөнәлтмәлидирләр.

Кәлән ил 50 иллијини гејд едәчәк Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилаты, бир сыра мүнагишәләрин вә бөһран вәзијјәтләринин арадан галдырылмасында тәчрүбәси олан Тәһлүкәсизлик Шурасы јени дүнја гајдаларынын гурулмасында шүбһәсиз ки, апарычы рол ојнајырлар. Лакин Тәһлүкәсизлик Шурасы гаршысында һәлә чәтин сынаглар дурур: јени шәраитдә өз сәмәрәли фәалијјәтини Дүнја Бирлијинә сүбут етмәк. Бу күн Тәһлүкәсизлик Шурасы өз гәтнамәләрини тә'минатлы шәкилдә јеринә јетирилмәсинә наил олмагда һәмишәкиндән даһа чох әзимкарлыг көстәрмәлидир. Үмид едирик ки, Шуранын тәркибинин кенишләндирилмәси онун мөһкәмләндирилмәсинә көмәк едәчәкдир.

Биз Баш Мәчлисин ролуна бөјүк әһәмијјәт веририк. Бу ролу һәр шејдән әввәл онда көрүрүк ки, гаршылыглы күзәштләрә вә мәнафеләрин таразлығына әсасланан гәрарлар гәбул едиләркән, дөвләтләрин ән сых гаршылыглы фәалијјәти тә'мин едилсин.

Индики шәраитдә БМТ Баш катибинин өз сәлаһијјәтләриндән сәмәрәли истифадә етмәсинин, һабелә бејнәлхалг сүлһүн вә тәһлүкәсизлијин мөһкәмләндирилмәсиндә онунла бирликдә мәс'улијјәт дашыјан үзв-дөвләтләрин көстәрмәли олдуглары көмәјин әһәмијјәти дә артыр.

Бүтөвлүкдә Азәрбајчан Республикасы кәләчәк үчүн БМТ-нин переспективләрини никбинликлә гијмәтләндирир вә бундан сонра да Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатынын јүксәк пиринсипләрини мүдафиә етмәк, тәшкилатын нүфузунун вә сәмәрәсинин артырылмасына наил олмаг әзминдәдир.

Һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Сизин бир чохунуза, "мүһарибә", "силаһлы мүнагишә" кечмиш мәфһумлары хатырладырса, мәним халгым үчүн бу, амансыз реаллыг, ганлы-гадалы ади күнләрдир.

Алты илдир ки, Азәрбајчан торпағыны мүһарибә алову бүрүјүб.

Ермәнистан Республикасы Азәрбајчанын Дағлыг Гарабағ рекионунда јашајан ермәниләрин етник групунун өз мүгәддәратыны тә'јин етмәк һүгугуну реаллашдырмасы бәһанәси илә дөвләтимизин әразиләринин илһагы, онун дөвләт сәрһәдләринин зоракарлыгла дәјишдирилмәси вә азәрбајчанлы әһалинин өз доғма ев-ешијиндән говулмасы планларыны ачыг-ашкар һәјата кечирир.

Бүтүн бунлар халгларын өз мүгәддәратыны тә'јин етмәк һүгугларынын әсассыз олараг һәр һансы бир етник ичманын өз мүстәгиллијини өзбашына е'лан етмәк вә башга дөвләтин тәркибинә дахил олмаг һүгугу кими јозулмасы илә пәрдәләнир. Өз мүгәддәратыны тә'јин етмәк һүгугунун бу чүр позулмасы дөвләтин суверенлији вә әрази бүтөвлүјү принсипләри илә кәскин зиддијјәт тәшкил едир. Бу һүгугу мүтләгләшдирмәк саһәсиндә һәр һансы бир чәһд амансыз мүнагишәләрә кәтириб чыхарыр. Биз рекионумузда вә планетимизин башга күшәләриндә буна шаһид олмушуг.

БМТ-нин Баш катиби чәнаб Бутрос Гали дә бу мәсәлә илә әлагәдар өз нараһатлығыны билдирмишдир: "Әкәр һәр бир етник, дини вә ја линкивистик груп дөвләтчилик тәләб етсә, онда бөлкүнүн һədди олмајачаг вә дүнја сүлһүн, тәһлүкәсизлијин вә игтисади фираванлығын әлдә едилмәси даһа чәтин олачагдыр".

Мән һөрмәтли Бутрос Галинин белә бир фикри илә дә там шәрикәм ки, "тәшәккүл тапмыш бејнәлхалг систем чәрчивәсиндә халгларын өз мүгәддәратыны тә'јин етмәси вә дөвләтләрин суверенлији, әрази бүтөвлүјү вә мүстәгиллији кими ејни дәрәчәдә гијмәтли вә мүһүм олан мәсәләләри бир-биринә зиддијјәт тәшкил етмәсинә јол вермәк олмаз".

Рекионумузда баш верән һадисәләр һаггында дүнја ичтимаијјәтинин кифајәт гәдәр мә'луматы олмадығыны, бә'зи һалларда исә биртәрәфли мә'луматы олдуғуну биләрәк сизи реал вәзијјәтлә гысача таныш етмәк истәдим. Ермәнистан Республикасы Азәрбајчанын Дағлыг Гарабағ рекионунун әразисиндә күчлү гошун груплашмасы јарадараг республикамыза гаршы фәал дөјүш әмәлијјатлары апармышдыр. Шуша шәһәри вә Лачын рајону ишғал едилдикдән сонра Дағлыг Гарабағын илһагы баша чатдырылмыш, Дағлыг Гарабағда јашајан тәхминән 50 мин азәрбајчанлы арадан говулмушдур. Ермәни силаһлы бирләшмәләри Дағлыг Гарабағ әразисиндән истифадә едәрәк, бундан сонра һүчумун кедишиндә Азәрбајчанын дикәр алты рајонуну- Дағлыг Гарабағ Мухтар Вилајәтинин һүдудларындан Лачын рајону кими кәнарда олан вә саһәси кечмиш вилајәтин саһәсиндән дөрд дәфә чох олан Кәлбәчәр, Ағдам, Фүзули, Чәбрајыл, Зәнкилан вә Губадлы рајонларыны ишғал етмишләр. Тәчавүз нәтичәсиндә Азәрбајчан әразисинин 20 фаизиндән чоху Ермәнистан Республикасынын силаһлы гүввәләри тәрәфиндән ишғал едилмишдир. Мән Азәрбајчан тәрәфинин дәһшәтли иткиләрини сизә демәлијәм: 20 миндән чох адам һәлак олмуш, 100 минә јахын адам јараланмыш вә хәсарәт алмыш, 6 мин адам әсир дүшмүшдүр. Бир милјондан чох азәрбајчанлы-өлкә әһалисинин тәхминән 15 фаизи гачгын вәзијјәтиндә, чадыр шәһәрчикләриндә јашајыр. Онлар өз вәтәнләриндә евсиз-ешиксиз галмышлар, јајын истисиндән, гышын сојуғундан, епидемијалардан әзаб чәкир, ән зәрури шејләрә еһтијач дујурлар. Азәрбајчанын ишғал едилмәси әразиләриндән 700 шәһәр вә кәнд дағыдылмышдыр. Һәмин шәһәр вә кәндләрдә демәк олар бүтүн евләр, мәктәбләр, хәстәханалар јандырылмыш вә талан едилмиш, гәдим мәдәнијјәт абидәләри мәһв едилмишдир.

Зәннимчә, сүбут етмәјә еһтијач јохдур ки, белә бир вәзијјәтдә биз "өз мүгәддәратәны тә'јин етмәк һүгугунун һәјата кечирилмәси" илә дејил, бејнәлхалг һүгугун кобудчасына позулмасы илә, БМТ үзвү олан дөвләтин суверенлијинә, әрази бүтөвлүјүнә вә сијаси мүстәгиллијинә гаршы тәчавүзлә гаршылашмышыг.

Мүһарибә халгымызы дөзүлмәз вәзијјәтә салыр, сосиал кәркинлији күчләндирир, Азәрбајчан чәмијјәтинин демократикләшдирилмәсинә јөнәлдилмиш игтисади вә сијаси ислаһатларын һәјата кечирилмәсинә манe олур.

Мүһарибә нәтичәсиндә Азәрбајчан халгына милјардларла Америка доллары мәбләғиндә чох бөјүк мадди зијан вурулмушдур. Инсан талеләринә вурулмуш мә'нәви зијан, халгын дәрд-бәласы һеч нә илә өлчүлмәздир.

Бу күн тәкчә Азәрбајчанда дејил, дүнјанын дикәр гајнар нөгтәләриндә дә ган төкүлүр. Халглар мүһарибә кедән јерләрдә баш верән фачиәли һадисәләрә биканә галмамалыдырлар. Силаһлы мүнагишәләрин күчләнмәсинә јол вермәмәк, онларын әдаләтлә вә гәти шәкилдә арадан галдырылмасына наил олмаг үчүн коллектив сә'јләрлә һәр шеј

етмәк лазымдыр.

Ханымлар вә ҹәнаблар!

Ермәнистан Республикасынын силаһлы гүввәләри тәрәфиндән Азәрбајҹан әразиләринин ишғал едилмәси илә әлагәдар олараг сон ики ил әрзиндә Тәһлүкәсизлик Шурасынын 4 гәтнамәси вә онун сәдринин 6 бәјанаты гәбул едилмишдир. Бүтүн гәтнамәләрдә Тәһлүкәсизлик Шурасы Азәрбајҹан Республикасынын суверенлијини вә әрази бүтөвлүјүнү тәсдиг едир, әрази әлә кечирмәк үчүн зор тәтбиг едилмәсинин јолверилмәзлијини гејд едир, Азәрбајҹанын ишғал едилмиш рајонларындан бүтүн ишғалчы гүввәләрин дәрһал, тамамилә гејри-шәртсиз чыхарылмасыны, гачгынларын даими јашајыш јерләринә гајтарылмасыны гәтијјәтлә тәләб едир.

Лакин бүтүн бу гәрарлара Ермәнистан Республикасы һәлә дә гәтијјән мәһәл гојмур. Бундан әлавә о, Азәрбајҹанын ишғал едилмиш әразиләриндә өз һәрби гүввәләрини артырмагда давам едир.

Дикәр тәрәфдән, Тәһлүкәсизлик Шурасы да гәбул едилмиш гәтнамәләрин јеринә јетирилмәси механизмини ишә салмамышдыр. Белә бир суал мејдана чыхыр: Тәһлүкәсизлик Шурасы нә дәрәҹәдә ардычыл вә гәтијјәтлидир, һәр бир конкрет һалда онун сәлаһијјәтләринин тәтбиг дәрәҹәси нә илә мүәјјән едилир?

Тәһлүкәсизлик Шурасынын гәрарларынын јеринә јетирилмәмәси БМТ-јә гаршы ишләјир вә онун бејнәлхалг сүлһү вә тәһлүкәсизлији горујуб сахламаг кими әсас вәзифәсини јеринә јетирмәк бачарығына инамы поза биләр.

Рекионал мүнагишәләрин арадан галдырылмасында топланмыш тәҹрүбә көстәрир ки, гәтнамәләрин јеринә јетирилмәси саһәсиндә сә'јләр јалныз БМТ Низамнамәси илә нәзәрдә тутулмуш гәтијјәтли тәдбирләрлә мөһкәмләндирилдикдә мүвәффәгијјәт кәтирир. Бејнәлхалг һүгуг нормаларыны кобуд сурәтдә позан дөвләт барәсиндә тә'сирли тәдбирләр көрмәк чох нүфузлу бејнәлхалг тәшкилатын Дүнја Бирлији гаршысында борҹудур.

Ермәнистан-Азәрбајҹан мүнагишәсинин арадан галдырылмасы үчүн АТӘМ-ин јаратдығы Минск групу да ишғал едилмиш бүтүн әразиләрин азад олунмасы вә ишғалчы гүввәләрин Азәрбајҹанын һүдудларындан тамамилә чыхарылмасы, онун суверенлијинә, әрази бүтөвлүјүнә вә

бејнәлхалг мигјасда танынмыш сәрһәдләринә һөрмәт едилмәси зәрурилијинә әсасланыр.

Лакин АТӘМ-ин мүвафиг механизмләри олмадығындан онун чохсајлы васитәчилик сә'јләри, тәәссүф ки, индијәдәк һәр һансы бир нәзәрәчарпачаг конкрет нәтиҹәјә кәтириб чыхармамышдыр. Бу күн биз јалныз бир мүсбәт нәтиҹә әлдә етмишик: Русија Федерасијасынын вә АТӘМ-ин Минск групунун чох бөјүк сә'јләри баһасына вә фәал васитәчилик миссијасы сајәсиндә мүнагишә зонасында атәшкәс әлдә олунмушдур.

Дөрд ајдан чохдур ки, атәш сәсләри ешидилмир, ган төкүлмүр. Бүтүн бунлары биз јүксәк гијмәтләндиририк. Лакин вәзијјәт һәр һалда сон дәрәҹә мүрәккәб олараг галыр, атәшкәс исә олдугча көврәкдир.

Ермәнистан Республикасы Азәрбајҹанын ишғал едилмиш әразиләринин бир һиссәсини Азәрбајҹан Республикасынын Дағлыг Гарабағ рекионунун мүстәгиллик статусу илә дәјишдирмәк кими әсассыз шәртләр ирәли сүрүр. О, Азәрбајҹанын бу рекионда өз һәрби гүввәләринин галмасыны вә Азәрбајҹанын Шуша шәһәри вә Лачын рајону үзәриндә нәзарәтинин сахланмасыны тәләб едир ки, бу да әслиндә әразиләримизин илһагынын тәсбит едилмәси демәкдир.

Ермәнистан мүнагишәнин башланмасынадәк Дағлыг Гарабағда мөвҹуд олмуш демографик вәзијјәтин бәрпасыны вә азәрбајҹанлы әһалинин ораја гајтарылмасыны, о ҹүмләдән Азәрбајҹанын мәдәнијјәтинин ән гәдим мәркәзләриндән бири олан Шушаја гајтарылмасыны тамамилә истисна едир.

Ермәнистан БМТ Тәһлүкәсизлик Шурасынын гәтнамәләрини јеринә јетирмәдән, бу шәртләрлә бејнәлхалг аралајычы гүввәләри Азәрбајҹанын ишғал олунмуш Дағлыг Гарабағ рекионунун периметри бојунча јерләшдирмәји тәклиф едәрәк, онлары вәзијјәтин консервасијасы аләтинә, өз илһагчы сијасәтинин кировуна чевирмәјә ҹәһд көстәрир.

Азәрбајҹан Республикасынын мөвгеји һәмишә әмәли мөвге олмушдур вә сүлһсевәр характер дашыјыр. Бизә вурулмуш бүтүн зијанлара бахмајараг, биз бејнәлхалг һүгуг, әдаләт вә һуманизм әсасында ермәни тәрәфинә сүлһ тәклиф едирик. Биз Дағлыг Гарабағын ермәни әһалисинин тәһлүкәсизлијинә зәманәт вермәјә һазырыг. Биз рекионда комуникасијаларын, о ҹүмләдән Дағлыг Гарабағ илә Ермәнистан Респуб-

ликасы арасында һуманитар дәһлизин нормал ишини гаршылыглы әсасда бәрпа етмәк тәрәфдарыјыг. Биз, лазым кәләрсә, мүнагишә зонасында бејнәлхалг сүлһпәрвәр гүввәләрин јерләшдирилмәсинә разыјыг. Биз Азәрбајҹан дөвләтинин тәркибиндә Дағлыг Гарабағын статусуну да мүзакирә етмәјә һазырыг.

Лакин бизим үчүн дәјишмәз норма вә пиринсипләр дә вар- бу, Азәрбајҹанын суверенлији вә әрази бүтөвлүјүдүр, гачгынларын өз доғма очагларына, о ҹүмләдән 50 мин азәрбајҹанлы гачгынын Дағлыг Гарабаға- өз вәтәнинә гајтарылмасыдыр.

Азәрбајҹан Республикасы мүнагишәнин сүлһ јолу илә, сијаси јолла арадан галдырылмасына тәрәфдар олараг белә һесаб едир ки, јалныз Тәһлүкәсизлик Шурасынын гәтнамәләрини јеринә јетирмәк јолу илә тәҹавүзүн нәтиҹәләрини арадан галдырараг, узунмүддәтли мөһкәм сүлһүн бәргәрар едилмәси вә рекионун бүтүн әһалисинин тәһлүкәсизлијинин тә'мин едилмәси мәгсәдилә сабит вә әмәли данышыг просеси апармаг мүмкүндүр. Һәм дә биз бејнәлхалг гүввәләрин, гәбул олунмуш нормалара ујғун дәгиг мандата малик олмалары шәрти илә, разылашдырылмыш сүлһ гәрарларынын һәјата кечирилмәләринин тә'мин едилмәсиндә дүнја бирлијинин көмәјинә үмид бәсләјирик.

Биз атәшин кәсилмәси һаггында әлдә едилмиш разылығы јүксәк гијмәтләндирәрәк, баша дүшүрүк ки, бу һәлә сүлһ демәк дејил, лакин атәшкәс тезликлә сүлһ әлдә едилмәси үчүн лазыми шәраит јарадыр. Биз сүлһ сазиши әлдә едиләнәдәк вә силаһлы мүнагишәјә тамамилә сон гојуланадәк атәшкәс режиминә әмәл етмәк әзминдә олдуғумузу дәфәләрлә билдирмишик. Бу күн мән Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатынын јүксәк трибунасындан бир даһа буну бәјан едирәм.

Биз АТӘМ-ин Минск групунун вә Русија Федерасијасынын сүлһпәрвәр фәалијјәтини мүдафиә едәрәк онларын сәј'ләринин бирләшдирилмәсинә тәрәфдарыг, мүнагишәнин арадан галдырылмасында биринчилик уғрунда һәр һансы бәһсләшмәнин әлејһинә чыхырыг. Белә бәһсләшмә Азәрбајҹан вә Ермәнистан халгларынын еjни дәрәҹәдә еһтијаҹ дујдуглары сүлһүн әлдә едилмәсини јалныз чәтинләшдирә биләр.

Азәрбајҹанын ишғал олунмуш бүтүн әразиләринин тамамилә азад едилмәси барәдә тәләбләримиз һүгуга ујғун тәләбләрдир. Онлар БМТ Тәһлүкәсизлик Шурасынын гәтнамәләринә тамамилә ујғундур. Һәр

һансы бир рајонун илһагына ҹәһд көстәрилмәси бизим үчүн мәгбул дејил вә бејнәлхалг һүгуг нормаларына зиддир.

Мүһарибәјә ҹәлб олунмағымыз нәтиҹәсиндә республикада сон дәрәҹәдә ағыр һуманитар вәзијјәт јаранмышдыр. Једди милјонлуг өлкәдә һәр једди нәфәрдән бири- ев-ешији, иши, јашамаг үчүн вәсаити олмајан гачгындыр. Гачгынлар вә көчкүнләр мисилсиз мәһрумијјәтләрә дүчар олараг чадыр дүшәркәләриндә јашајырлар. Амансыз гыш шәраити, кифајәт гәдәр гида, дава-дәрман олмамасы әһалинин ән имкансыз олан бу групу арасында епидемија вә аҹлыг тәһлүкәси јаратмышдыр. Гачгынлар илә әлагәдар екстремал вәзијјәтин арадан галдырылмасы Азәрбајҹан дөвләтинин башлыҹа гајғыларындан биринә чеврилмишдир.

Республикамызын тә'ҹили чағрышына бејнәлхалг тәшкилатлар, бир сыра дөвләтләр сәс вердиләр вә биз Азәрбајҹана һуманитар јардым көстәрилмәсиндә БМТ програмларынын ән ири донарлары олан Исвеч, Бөјүк Британија, Алманија, Јапонија, Исвечрә, Нидерланд, Данимарка һөкумәтләринә ән сәмими миннәтдарлығымызы билдиририк.

Биз һәмчинин икитәрәфли әлагәләр хәтти илә Азәрбајҹана хејли һуманитар јардым көстәрән Түркијәнин, Иранын, Сәудијјә Әрәбистанынын вә дикәр өлкәләрин һөкумәтләринә дә миннәтдарыг.

Биз Азәрбајҹан гачгынларына вә көчкүнләринә мүһүм көмәк көстәрмиш БМТ-нин гачгынларын иши үзрә Али Комиссарынын Идарәсинә, Бејнәлхалг Гырмызы Хач Комитәсинә, БМТ-нин Ушаг фондуна, "Һәкимләр сәрһәд танымыр" тәшкилатына, чохсајлы мүстәгил тәшкилатлара да миннәтдарыг.

Һөрмәтли ханымлар вә ҹәнаблар!

Шәрг вә Гәрб мәдәнијјәтини вәһдәт һалында бирләшдирән өлкәмизин ҹоғрафи мөвгејиндән, сосиал- сијаси јөнүмүндән вә тарихи-мәдәни ән'әнәләриндән ирәли кәлән хүсусијјәтләр бејнәлхалг мүнасибәтләр системиндә мәним республикамын ролуна вә јеринә сәчијјәви тә'сир көстәрир.

Мәһз өз хүсусијјәтләримизи баша дүшәрәк вә дәјишикликләрин ирәли сүрдүјү тәләбләри нәзәрә алараг, биз аддым-аддым ирәлиләјәрәк харичи дүнја илә әмәкдашлыг бинасыны уҹалдырыг.

Азәрбајҹан Республикасы бејнәлхалг мигјасда танындығы вахтдан е'тибарән биз әксәр өлкәләрлә бәрабәрһүгуглу, таразлашдырылмыш

мүнасибәтләр јаратмыш, бир чох үмумдүнја вә рекионал тәшкилатлара дахил олмуш, бејнәлхалг мүнасибәтләримизин кенишләндирилмәси, мүәјјән сәбәбләр үзүндән итирилмиш әлагәләрин бәрпасы үчүн чидди сә'јләр көстәрмишик.

Биз кечмиш ССРИ-нин әразисиндә јаранмыш мүстәгил дөвләтләрлә тарихи, чоғрафи, игтисади вә һуманитар әлагәләрә хүсуси әһәмијјәт верәрәк, истәрсә дә Мүстәгил Дөвләтләр Бирлији чәрчивәсиндә онларла, хүсусән Русија илә бәрабәрһүгуглу әмәкдашлығын инкишаф етдирилмәсинә тәрәфдар чыхырыг.

Америка Бирләшмиш Штатлары, Бөјүк Британија, Франса, Чин илә Азәрбајчанын достлуг әлагәләри мүвәффәгијјәтлә инкишаф едир. Рекионумузун вә јахын рекионларын Түркијә, Иран, Сәудијјә Әрәбистаны, Мисир, Пакистан кими өлкәләри илә бизи сых, меһрибан гоншулуг телләри бирләшдирир. Бу өлкәләрлә биз Ислам Конфрансы Тәшкилаты чәрчивәсиндә дә сых әмәкдашлыг едирик.

Бу илин мајында НАТО-нун "Сүлһ наминә тәрәфдашлыг" програмына Азәрбајчанын гошулмасы онун сијаси һәјатында мүһүм һадисә олду. Бу програмда бизи үмуми тәһлүкәсизлик мәнафеји наминә әмәкдашлыг вә гаршылыглы фәалијјәт мәсәләләри чәлб едир. Мән Варшава мүгавиләсинин кечмиш үзвләринин бу програма гошулмасыны алгышлајырам. Бу, бүтүн Аврасија гит'әсиндә үмид јарадыр ки, кәләчәкдә ону сүлһ шәраитиндә әмәкдашлыг көзләјир вә бу әмәкдашлыг бүтүн халгларын тәһлүкәсизлијини, инкишафыны вә тәрәггисини тә'мин едәчәк, јени чәбһәләшмә блокларынын јаранмасы имканыны һәмишәлик арадан галдырачагдыр.

Бу ил Азәрбајчан Республикасына блоклара гошулмамаг һәрәкатында мүшаһидәчи статусу верилмишди ки, бу да мүхтәлиф саһәләрдә икитәрәфли әлагәләри гајдаја салмаг вә һәмин һәрәкатын үзвләри олан өлкәләрлә мөвгеләримизи јахынлашдырмаг үчүн гаршымызда кениш имканлар ачыр.

1992-чи илин јанварында кәнч Азәрбајчан дөвләтинин Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына там һүгуглу үзв гәбул едилмәси онун өккүлү просесиндә чох мүһүм мәрһәлә олду. БМТ-јә дахил олан бир чох бејнәлхалг тәшкилатларла әмәкдашлығымызын мигјасы һәмин вахтдан е'тибарән артыр. Бејнәлхалг Валјута Фонду, Үмумдүнја Банкы, Бејнәлхалг Јенидәнгурма вә Инкишаф Банкы илә гаршылыглы фәалијјәтимиз бизим үчүн хүсуси дәјәрлидир. Дүнјанын бу ән ири малијјә тә'сисатлары мүтәхәссисләринин Азәрбајчандакы әмәли иши нәтичәсиндә өлкәмизин сосиал-игтисади инкишафы үчүн бөјүк әһәмијјәт дашыјан конкрет лајиһәләр мүәјјәнләшдирилмишдир.

Күман едирик ки, бејнәлхалг малијјә тә'сисатлары илә сәмәрәли әмәкдашлығымыз үчүн бөјүк имканлар вардыр. Биз Азәрбајчан Республикасынын дүчар олдуғу фактики мүһарибә вәзијјәти илә әлагәдар Бејнәлхалг Валјута Фондунун вә Үмумдүнја Банкынын рәһбәрләринин еһтијат етдијини вә нараһатлыг кечирдијини баша дүшүрүк. Лакин ејни заманда, Бејнәлхаг Валјута Фонду бизимлә мүһарибә апаран Ермәнистана сабитләшдирмә кредити вермишдир. Беләә һесаб едирик ки, әдаләт бу мәсәләдә һеч олмаса симметрик мүнасибәт тәләб едир.

Биз базар игтисадијјаты инфраструктурунун тәшәкүл тапмасы, өлкәнин мүасир идарәетмә сәвијјәсинә чыхарылмасы, габагчыл технолокијаларын тәтбиги саһәсиндә милли програмларын һазырланмасына техники јардым көстәрилмәси ишиндә БМТ-нин инкишаф програмындан вә БМТ-нин әтраф мүһитә даир програмындан чох шеј көзләјирик.

Биз бејнәлхалг игтисади әмәкдашлыға хүсуси әһәмијјәт веририк вә мән бөјүк мәмнунијјәт һисси илә сизә билдирмәк истәјирәм ки, Азәрбајчан Республикасы сентјабрын 20-дә Хәзәр дәнизинин Азәрбајчан секторунда нефт јатагларынын биркә истисмары саһәсиндә бир сыра ири дүнја ширкәтләринин консорсиуму илә 30 иллик мүгавилә имзаламышдыр. Бу, узун сүрән чәтин данышыгларын јекунудур. Бу ири игтисади тәдбир бүтүн дүнја үчүн ачыг олмаг сијасәтимизин, игтисадијјатын сәрбәстләшдирилмәси, харичи инвестисијаларын чәлб едилмәси сијасәтимизин сүбутудур.

Белә бир надир мүгавиләнин имзаланмасы әмәкдашлығын мөһкәмләндирилмәсинә, онун һәјата кечирилмәсиндә иштирак едән Азәрбајчанын, АБШ-ын, Русијанын, Бөјүк Британијанын, Түркијәнин, Норвечин, Сәудијјә Әрәбистаны халгларынын вә өлкәләринин јахынлашмасына көмәк едәчәкдир. Бу барәдә данышаркән мән бир даһа гејд етмәк истәјирәм ки, Азәрбајчан Республикасы дүнја бирлији илә тамһүгуглу интеграсијаја истигамәт көтүрмүшдүр вә бунун үчүн бүтүн имканлара маликдир. Буна көрә дә онун сијасәти сүлһә әсасланыр вә биз буна

наил олмаг үчүн Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына бөјүк үмидләр бәсләјирик.

Һөрмәтли ханымлар вә ҹәнаблар!

Азәрбајҹан халгы мәни өзүнүн кәнҹ, мүстәгил дөвләтинин президенти сечәрәк, мәнә чох бөјүк е'тимад көстәрмишдир вә бу күн мән онун ән хош арзу вә диләкләрини сизә чатдырмаг шәрәфинә наил олдум.

БМТ Баш Мәҹлисинин бу јүксәк трибунасыны белә бир үмидлә тәрк едирәм ки, сиз халгымын сәсини ешидәҹәксиниз, халгымын сәси үрәкләринизә јол тапаҹагдыр.

Диггәтинизә көрә миннәтдарам".

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН БИРЛӘШМИШ МИЛЛӘТЛӘР ТӘШКИЛАТЫНЫН 50 ИЛЛИЈИ ИЛӘ ӘЛАГӘДАР БМТ БАШ МӘҸЛИСИНИН ХҮСУСИ ТӘНТӘНӘЛИ ИҸЛАСЫНДА ЧЫХЫШЫ

Нју-Јорк, 22 октјабр 1995-ҹи ил

Һөрмәтли сәдр!

Һөрмәтли дөвләт вә һөкумәт башчылары!

Һөрмәтли Баш катиб!

Ханымлар вә ҹәнаблар!

Бүтүн дүнјада сүлһүн, тәһлүкәсизлијин вә сабитлијин мөһкәмләнмәсинә чох бөјүк төһфәләр вермиш Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатынын әлли иллији мүнасибәтилә мән сизи Азәрбајҹан халгы адындан үрәкдән тәбрик едирәм.

Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатынын јарадылмасындан кечән јарым әср әрзиндә бөјүк мүсбәт дәјишикликләр баш вермишдир. Бу да дүнјанын әсаслы шәкилдә јениләшмәсини вә БМТ Низамнамәсинин принсипләринин әмәли сурәтдә һәјата кечирилмәсини сүбут едир.

Ән башлыҹа нәтиҹә будур ки, "сојуг мүһарибә" илләриндәки кәскин гаршыдурмаја бахмајараг, јени дүнја мүһарибәсинин мејдана чыхмасына јол верилмәмишдир. Мүстәмләкәчилик, апартеид, ирги

ајры-сечкилик кечмишдә галмышдыр. Халглар өз талеләрини һәлл етмәк имканы газанмышлар, милли азадлыг вә дөвләт мүстәгиллији әлдә етмишләр.

Вахтилә Советләр Иттифагынын тәркибиндә олмуш республикаларын инди дөвләт мүстәгиллији вә суверенлик газанмалары тарихи һадисәдир.

Үмумбәшәри дәјәрләр дүнјада кениш јајылыр вә бәргәрар олур. Бунларын арасында азадлыг, демократија вә инсан һаглары идејалары хүсуси јер тутур. Иҹтимаи-сијаси вә дөвләт гуруҹулуғунда, игтисадијјатда, һәјатын бүтүн саһәләриндә демократик дәјишикликләр һәјата кечирмәк зәрурәти чох өлкәләр үчүн ән ваҹиб амил олмушдур.

БМТ-нин бүтүн үзвләри, хүсусән игтисади ҹәһәтдән инкишаф етмиш вә демократик ән'әнәләри олан ири дөвләтләр бу нәтиҹәләрин әлдә олунмасы үчүн өз төһфәләрини вермишләр. Лакин бурада хүсуси рол Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына мәхсусдур. О, 50 ил әрзиндә бәшәријјәтин тарихиндә ән нүфузлу вә ән сәлаһијјәтли бејнәлхалг тәшкилата чеврилмишдир.

Үмидварам ки, бу тәшкилатын иши үчүн мејдана чыхмыш малијјә чәтинликләри онун кәләҹәк уғурлу фәалијјәти намина арадан галдырылаҹагдыр.

Бүтүн бунлар бизи севиндирир вә биздә ифтихар һисси доғурур. Анҹаг дүнја һәлә дә там тәһлүкәсиз, мүкәммәл вә идеал вәзијјәтдә дејилдир. Елә проблемләр вар ки, бунлар көклү шәкилдә һәлл олунмалыдыр. Дөвләтләр арасындакы мүнасибәтләрдә бејнәлхалг һүгуг нормаларынын позулмасы, бејнәлхалг терроризм, күтләви гырғын силаһларынын јајылмасы, аҹлыг вә сәфаләтин арадан галдырылмасы, еколожи фәлакәтләрин гаршысынын алынмасы мәһз белә проблемләрдир. Дүнјанын бир сыра реКионларында ганлы мүһарибәләрә, милјонларла инсанларын сајсыз-һесабсыз әзаб-әзијјәтләринә сәбәб олан тәҹавүзкар милләтчилик вә сепаратизм һаллары сүлһ үчүн бөјүк тәһлүкәдир.

Ерменистан Республикасы тәрәфиндән Азәрбајҹана гаршы тәҹавүзкарлыг једди илдән чохдур ки, давам етмәкдәдир. Бу тәҹавүз өлкәмизин Дағлыг Гарабағ бөлкәсини гәсб етмәк мәгсәди дашыјыр. Ермәни силаһлы гүввәләри Азәрбајҹан әразисинин ијирми фаиздән чох һиссәсини ишғал едиб, һәмин әразиләрдән зорла говулмуш бир милјондан

чох вәтәндашымыз гачгына чеврилиб, һазырда чадыр шәһәрчикләриндә ағыр, дөзүлмәз вәзијјәтдә јашајыр. БМТ Тәһлүкәсизлик Шурасы Ермәнистан силаһлы гүввәләринин ишғал етдикләри Азәрбајҹан торпагларындан гејд-шәртсиз чыхарылмасыны тәләб едән дөрд гәтнамә гәбул едилиб. Анҹаг һәмин гәтнамәләр тәҹавүзкар тәрәфиндән јеринә јетирилмир. Буна көрә дә АТӘМ-ин Минск групу чәрчивәсиндә мүнагишәнин сүлһ јолу илә низамланмасы үчүн апарылан просес һәләлик истәнилән нәтиҹәләри вермир.

Һөрмәтли дөвләт вә һөкумәт башчылары, мән бу күн Сизә, Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына, АТӘТ-ә мүраҹиәт едәрәк, Ермәнистан — Азәрбајҹан мүнагишәсинин сүлһ јолу илә низамланмасына, Азәрбајҹанын әрази бүтөвлүјүнүн, онун бејнәлхалг мигјасда танынмыш сәрһәдләринин тохунулмазлығынын бәрпа олунмасына тә'сирли јардым көстәрмәнизи хаһиш едирәм.

Азәрбајҹан халгынын ирадәсини ифадә едәрәк бәјан едирәм ки, биз Јер күрәсинин һәр һансы бир нөгтәсиндә вә һәр һансы бир формада тәҹавүзкарлығы пислəјирик. Биз сүлһ истәјирик. Биз бүтүн дүнјада сүлһ истәјирик, бизим рекионда сүлһ истәјирик, бүтүн гоншу дөвләтләрлә сүлһ вә меһрибан мүнасибәтләр истәјирик. Бу үмидләрлә, бу инамла мән бу шәрәфли күрсүнү тәрк едирәм.

БИР АҒАҸЫН ИКИ ОХШАР БУДАҒЫ

Дејирләр тарих - тәкрары севмир. Тәкрарса - билијин анасыдыр. О, өвладыны сојкөкүнә, кечмишләри јада салмагла ибрәт көтүрмәјә чағырыр:

-Еј бир милләтин ики дөвләт башчылары, тарихин вердији бу имкандан истифадә един!

Еј гәһрәман Метенин өвладлары, Сәлҹуг вә Оғуз икидләри, көјтүркләрин нәвә-нәтиҹәләри, бу күн бир-биринизә дајаг олмасаныз "Насыл чыхар гаранлыглар ајдынлыға"... Аманды 1918-ҹи ил һадисәләрини унутмајын.

1994-ҹү илин феврал ајынын биринҹи он күнүндә XX әср Түрк дүнјасынын икинҹи Ататүркү Азәрбајҹан Президенти Һејдәр Әлирза оғлу Әлијеви Түркијәнин Бөјүк Милләт Мәҹлиси үзвләри һәрарәтлә гаршылајанда Н.Һикмәтин "Сән јанмасан, мән јанмасам" мисрасы јада дүшдү. Һ.Әлијев сивилизасијалы сијасәтчиләр гаршысында сөзә белә башлады.

Садыг Шүкүров

...Бу күн мәни Түркијәнин Бөјүк Милләт Мәҹлисинә дә'вәт етдијинизә көрә, Мәҹлисә мүраҹиәт етмәјимә имкан јаратдығыныза көрә һамыныза миннәтдарлығымы вә тәшәккүрүмү билдирирәм. Түркијә халгы тәрәфиндән сечилмиш милләт вәкилләри, халг елчиләри кими сизә вә сизин симанызда бүтүн Түркијә халгына Азәрбајҹан халгынын сәмими гәлбдән кәлән саламларыны, севкисини вә һөрмәтини билдирмәк истәјирәм.

Бөјүк Милләт Мәҹлисинин зәнкин бир тарихи вар. Бу мөһтәшәм салонда, сизин гаршынызда белә бир јүксәк күрсүдән чыхыш етмәк мәним үчүн тарихи бир һадисәдир. Һәлә кәнҹ јашларымда китаблардан, гәзетләрдән Түркијә һаггында, түрк халгы һаггында охујаркән Түркијәјә һәмишә һәсрәтлә бахыр, она бөјүк мараг көстәрир, Бөјүк Милләт Мәҹлисинин иши барәдә, онун гәбул етдији гәрарлар барәдә мә'луматлары һәвәслә, диггәтлә охујурдум. Һәр дәфә дә дүшүнүрдүм ки, бу мө'тәбәр вә нүфузлу Бөјүк Милләт Мәҹлиси-түрк халгынын һәјатында дәјәрли вә диггәтәлајиг ишләр көрән бу мәҹлис нә гәдәр дә гүдрәтли вә нә гәдәр дә мәгсәдјөнлү сијасәт апаран бир мәҹлисдир. Инди мәнә бу мәҹлисә кәлмәк, сизинлә көрүшмәк, сизин гаршынызда мүраҹиәтлә чыхыш етмәк хошбәхтлији нәсиб олмушдур. Буна көрә дә чох бөјүк гүрур һисси кечирирәм. Бу, һөрмәтә, еһтирама көрә бир даһа сизә дәрин миннәтдарлығымы билдирирәм.

Түркијә Ҹүмһуријјәтинин 70 иллик тарихи вар. 70 ил бундан өнҹә онун башчысы, даһи вә бөјүк өндәр Мустафа Камал Ататүрк бу Бөјүк Милләт Мәҹлисинин әсасыны гојмуш, Түркијә Ҹүмһуријјәтини јаратмышдыр. Онун гојдуғу тәмәл, бүнөврә о гәдәр давамлы олмушдур ки, 70 ил әрзиндә түрк халгы, Түркијә ҹәмијјәти, Түркијә дөвләти бүтүн сынаглардан чыхмышдыр, инди дә уғурла ирәлиләјир. Һазырда Түркијә бөјүк бир дөвләтдир. Түркијәнин дүнја мигјасында бөјүк бир дөвләт

олмасына көрə биз дə ифтихар һисси кечиририк.

Бурада, сизин гаршынызда чыхыш едəрəк бөјүк инсан, бүтүн түрк дүнјасынын даһи шəхсијјəти Мустафа Камал Ататүркү бир даһа еһтирамла јад едирəм, онун көрдүјү ишлəрə, онун башладыгы јола өз һөрмəт вə еһтирамымы билдирирəм, онун хатирəси гаршысында баш əјирəм.

Бизим үчүн чох өнəмли чəһəт будур ки, Түркијəдə чүмһуријјəтин јаранмасы, Түркијəнин бүтүн јабанчы өлкəлəрин ишгалындан хилас едилмəси, истиглал мүчадилəсинин мүвəффəгијјəтлə баша чатдырылмасы вə Түркијəдə демократик, дүнјəви бир дөвлəтин əсасынын гојулмасы 70 ил бундан өнчə олмушдур. Түркијə ислам дөвлəти олса да, һеч вахт дүнја демократијасындан, Шəрг аләминдəн, ислам аләминдəн ајры дүшмəмишдир. Бунун да əсасыны, тəмəлини бизим өндəримиз, унудулмаз Мустафа Камал Ататүрк гојмушдур.

Биз Түркијəнин кечдији 70 иллик јола бөјүк еһтирам вə һөрмəтлə нəзəр салырыг. Биз бунун да шаһидијик ки, Мустафа Камал Ататүркүн вə онун силаһдашларынын гојдуглары јол 70 илдир ки, давам етдирилир. Онлардан сонра кəлəн нəсиллəр Түркијəнин даһа да инкишаф етмəси үчүн, дүнја мигјасында даһа өнəмли јер тутмасы үчүн бөјүк ишлəр көрмүшлəр. Түркијəнин хүсусəн сон иллəрдə газандыгы наилијјəтлəр бүтүн дүнјаны һејран етмишдир. Бу бахымдан сон иллəрдə, јə'ни бизим јашадыгымыз дөврдə Түркијəнин бөјүк шəхсијјəти, мəрһум Тургут Өзалын хидмəтлəрини гејд етмəк истəрдим. Бу күн Түркијəнин президенти олан, өлкəдə узун иллəрдəн бəри чошгун сијаси фəалијјəт көстəрəн һөрмəтли Сүлејман Дəмирəлин хүсуси хидмəтлəрини дə гејд етмəк истəјирəм.

Мəн Түркијəјə дə'вəт едилдијимə көрə вə дүнəндəн бəри бурада чох сəмəрəли данышыглар апардыгымыза көрə Түркијə һөкумəтинə, президент-һөрмəтли достумуз, гардашымыз Сүлејман Дəмирəлə, Түркијə Бөјүк Миллəт Мəчлисинин сəдри һөрмəтли Һүсамəддин Чиндорука, Түркијəнин баш назири һөрмəтли Тансу Чиллəрə миннəтдарлыгымы билдирир вə сизин гаршынызда демəк истəјирəм ки, Түркијəнин бүтүн дөвлəт органлары бу күнлəрдə Азəрбајчана бөјүк һөрмəт вə гајгы көстəрир, Азəрбајчанла Түркијə арасында əлагəлəрин сонра да инкишаф етмəси үчүн вар гүввə илə сə'ј көстəрирлəр.

Түркијə илə Азəрбајчан арасында əлагəлəрин бөјүк тарихи вар. Биз көкү бир олан халгыг. Бизим тарихимиз бир, дилимиз бир, динимиз бирдир. Əсрлəр боју халгларымыз бир-биринə охшајан, јахуд азча фəрглəнəн адəт вə əн'əнəлəрини, мəдəнијјəт вə елмини горујуб сахламыш вə инкишаф етдирмишдир. Əсрлəр боју халгларымыз бир олмуш, чијин-чијинə вермишлəр. Азəрбајчан илə Түркијə арасында əлагəлəри достлуг, гардашлыг əлагəлəри адландырмышлар. Бу əлагəлəр бир халгдан, бир көкдəн кəлəн халгларын əлагəлəридир. Бу, кечмишдə дə белə олмушдур вə əлагə сахламага имкан олмадыгы вахтларда да гəлбимиздə məһз белə олмушдур, инди дə белə олмагда галыр. Она көрə дə тарихимиз, милли көклəримиз, адəт вə əн'əнəлəримизин һамысы бизи бир-биримизə сых баглајыб. Əсрлəр боју, тарихин бүтүн мəрһəлəлəриндə бизи бир-биримиздəн ајырмага чох чалышсалар да, буна мүвəффəг олмамышлар. Одур ки, бундан сонра да һеч бир гүввə бизи бир-биримиздəн ајыра билмəјəчəкдир.

Инди Азəрбајчан Республикасы мүстəгил дөвлəтдир. XX əсрдə бүтүн дүнја тарихиндə чох бөјүк дəјишикликлəр баш вермишдир. О чүмлəдəн дə Азəрбајчан халгынын һəјатында. XX əсрин əввəллəриндə Азəрбајчанда бир нечə сијаси гүввə, хүсусəн Азəрбајчанын милли азадлыгы наминə чарпышан гүввəлəр олмуш, онлар Азəрбајчанын мүстəгиллији, истиглалы, милли азадлыгы уғрунда мүбаризə апармышлар. О вахтлар Азəрбајчан илə Түркијə арасында əлагəлəр сых олмушдур. Бүтүн бунларын нəтичəсиндə 1918-чи илдə Азəрбајчанда илк демократик дөвлəт јарадылмышдыр.

Азəрбајчан 200 ил əрзиндə Русија империјасынын тəркибиндə олмушдур. Шүбһəсиз ки, бу дөврдə Азəрбајчанын һəјатында кешмəкешли мəрһəлəлəр, һəр чүр чəтинликлəр олмушдур. Гејд етдијим кими, нəһајəт, 1918-чи илдə Азəрбајчанда илк демократик чүмһуријјəт јарадылмышдыр. Əлбəттə, бу, тарихи просеслəрин нəтичəси иди. Русија империјасы дағылмыш, Русија əразисиндəки халглар өз һəјатларыны истəдиклəри кими гурмага чалышмышдылар. Елəчə дə Азəрбајчан халгы мүстəгил дөвлəт гурмаг арзусуну һəјата кечирмəјə чалышмыш вə 1918-чи илдə буна наил олмушду. Бу мүстəгил Азəрбајчан Чүмһуријјəти ики ил јашамышдыр. Һəмин дөвр чох ағыр, зиддијјəтли вə чəтин дөвр олмушдур. Əвəзиндə Азəрбајчан халгы илк дəфə мүстəгиллијин дадыны

көрдү, онда мүстәгиллијә наил олмаг инамы јаранды. Азәрбајчан халгы демократик принсипләр әсасында дөвләт гурмаға башлады.

Һәмин дөврдә, халгымыз илк демократик дөвләт гурдуғу бир дөврдә Түркијә Азәрбајчанла бир олмуш, бәрабәр олмуш, Азәрбајчана чох бөјүк јардым етмишдир. Буну Азәрбајчан халгы һеч вахт унутмајыб вә унутмајачагдыр. О вахтлар халгымыз нечә-нечә дүшмәнин тәчавүзүнә мә'руз галмышды. Түрк ордусунун Азәрбајчана, Бакыја кәлмәси, Азәрбајчаны дашнакларын тәчавүзүндән хилас етмәси һәр бир азәрбајчанлынын гәлбиндә јашајыр. Азәрбајчан халгы һәмин ағыр дөврдә түрк халгынын она көстәрдији көмәји вә јардымы һеч вахт унутмајачагдыр.

Бу дөвләт сүгута уғрады. О вахтлар кечмиш Русија империјасынын әразисиндә Советләр Иттифагы јарадылмыш, 70 ил әрзиндә Азәрбајчан бу иттифагын тәркибиндә олмушдур. Бу дөвр һаггында да доғру-дүзкүн мә'лумат вермәк вә ону објектив гијмәтләндирмәк лазымдыр. Шүбһәсиз ки, Азәрбајчан халгынын өз мүстәгиллијини итирмәси она бөјүк бир зәрбә олмушдур. Лакин тәк Азәрбајчан халгы дејил, кечмиш Русија императорлуғунун тәркибиндә олмуш бүтүн халглар Совет Иттифагынын тәркибинә дахил едилмиш, Советләр Бирлији тәрәфиндән әлә кечирилмишди. Беләликлә, бүтүн кечмиш Русија империјасынын әразисиндә јени ичтимаи-сијаси, игтисади гурулуш јарадылмышды. Бу гурулушун, шүбһәсиз, зиддијјәтли чәһәтләри вар иди. Биз бундан имтина етмишик. Ону да демәк лазымдыр ки, 70 ил әрзиндә Азәрбајчан халгы өз милли мәнлијини, дилини, һәтта, дин јасаг олунса да, динини дә итирмәмишдир. Бу гурулушун имканларындан истифадә едән Азәрбајчан халгы елмини, тәһсилини, мәдәнијјәтини јүксәк зирвәләрә галдырмышдыр.

Бу да там һәгигәтдир ки, XX әсрдә Азәрбајчан дүнја мәдәнијјәтинә, дүнја елминә бөјүк төһфәләр вермишдир. Бизим бөјүк алимләр, јазычылар, шаирләр, ме'марлар, рәссамлар, бәстәкарлар, мусигичиләр һәм Азәрбајчан халгынын елмини, мәдәнијјәтини, тәһсилини зәнкинләшдирмиш, һәм дә бүтүн дүнја мәдәнијјәтинә, елминә бөјүк төһфәләр вермишләр. Бунунла јанашы, Азәрбајчан Республикасынын, Азәрбајчан халгынын ән бөјүк наилијјәтләриндән бири дә бундан ибарәтдир ки, онун билик сәвијјәси јүксәлмиш, Азәрбајчанда савадсызлыг ләғв едилмишдир. Республика әразисиндәки бүтүн тәһсил очаглары халгы

савадландырмаг, онун билик сәвијјәсини јүксәлтмәк үчүн һәр чүр имканлара наил олмушдур. Бүтүн бунлар ону көстәрир ки, һәтта бизә ујғун олмајан вә инди рәдд етдијимиз, сосиалист, коммунист гурулушу шәраитиндә дә Азәрбајчан халгы өз тарихинә, өз милли руһуна, өз милли ән'әнәләринә садиг галмыш, бу дујғулары, бу һиссләри гәлбиндә горујуб сахламышдыр. Халгымыз һәмин дөврдә газандығы наилијјәтләрдән инди, мүстәгиллијә наил олдуғу дөврдә кениш истифадә етмәк имканына маликдир.

Биз кечмиш гурулушдан имтина едирик. Бир мүстәгил дөвләт кими Азәрбајчан бәшәри дәјәрләр әсасында демократик һүгуги дөвләт гуручулуғу, демократик чәмијјәт гуручулуғу јолу илә кедир. Азәрбајчанын игтисадијјаты азад игтисадијјат јолу илә кедәчәкдир. Азәрбајчан бөјүк игтисади-сосиал ислаһатлар кечирмәк әзминдәдир. Азәрбајчан дүнјада сынанмыш, артыг өз мүсбәт нәтичәләрини вермиш олан игтисади-сосиал вә ичтимаи-сијаси систем јолу илә кедәчәкдир.

Бу бахымдан Азәрбајчанда демократијанын инкишафына, бүтүн саһәләрдә бәргәрар олмасына имкан јарадылмыш вә јарадылачагдыр. Республиканын дахили һәјатында чохпартијалы систем артыг бәргәрар едилмишдир. Һазырда Азәрбајчанда 40-дәк сијаси партија вә ичтимаи тәшкилат фәалијјәт көстәрир. Азәрбајчанда вичдан азадлығы, дин азадлығы, дил азадлығы тамамилә бәргәрар едилмиш, гәзетләрин, журналларын сәрбәстлији тамамилә тә'мин олунмушдур. Бүтүн бунлар кәнч мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын демократија, сијаси плүрализм вә базар игтисадијјаты саһәсиндә атдығы илк аддымлардыр. Шүбһәсиз ки, бунлар һәләлик кичик аддымлардыр. Онлар, әлбәттә, даһа ири, даһа күчлү олмалыдыр. Лакин сиз разылашарсыныз ки, бунун үчүн һәм шәраит, һәм дә вахт лазымдыр.

Мән Түркијә Чүмһуријјәтинин тарихинә нәзәр саларкән белә чәһәтләри өзүм үчүн гејд етдим ки, 1923-чү илдә Түркијәдә демократик чүмһуријјәт јарадылмышды. Анчаг бундан сонракы дөврдә бир нечә ил вахт лазым олду ки, Мустафа Камал Ататүркүн рәһбәрлији алтында Түркијәнин демократик фикирли адамларынын фәалијјәти илә јенијени ислаһатлар кечирәрәк Түркијәдә һәгиги демократик чәмијјәт гурулсун. Јә'ни, 1923-чү илдә Түркијәдә илк демократик чүмһуријјәт гурулубса, бу чүмһуријјәтин бүтүн атрибутлары, башга сөзлә десәк,

демократик дөвләтә хас олан бүтүн ҹәһәтләр мәрһәлә-мәрһәлә јарадылыбдыр. Бу, бизим үчүн тәҹрүбә, өрнәкдир. Үмумијјәтлә, Түркијә Ҹүмһуријјәтинин 70 иллик тарихи инди мүстәгил Азәрбајҹан Республикасы үчүн өрнәкдир, тәҹрүбә мәктәбидир. Биз сизин тәҹрүбәниздән истифадә едир вә бундан сонра да истифадә едәҹәјик.

Сизә садәҹә олараг хатырлатмаг истәјирәм ки, Түркијә дә лазыми сәвијјәјә бирдән, бир күнүн ичиндә, јахуд бир илин әрзиндә сычрајышла чатмамышдыр. Одур ки, биз нәзәрдә тутдуғумуз ислаһатлары тәдриҹән һәјата кечиририк. Шүбһәсиз ки, инди башга замандыр. Вахт о вахт дејил. Инди биз ислаһатлары кечиктирә билмәрик. Инди онлары сүр'әтлә һәјата кечирмәлијик. Лакин буну елә етмәлијик ки, бир игтисади-сосиал системдән дикәр игтисади-сосиал системә кечид Азәрбајҹан халгынын һәјаты, јашајышы үчүн чох да ағыр олмасын.

Сиз билирсиз ки, кечмиш Советләр Бирлијинин инди өз мүстәгиллијини әлдә етмиш дикәр республикалары кими Азәрбајҹан да дәрин игтисади-сосиал бөһран ичәрисиндәдир. Бу бөһран давам едир. Амма Азәрбајҹандакы бөһран даһа да дәринләшир. Мәһз она көрә ки, Азәрбајҹан мүһарибә шәраитиндәдир, Ерменистанын тәҹавүзүнә мә'руз галыб. Ерменистанын силаһлы гүввәләри Азәрбајҹан торпагларынын бир гисмини ишғал едиб. Азәрбајҹан өзүнүн игтисади вә малијјә имканларынын әксәр һиссәсини торпагларымызын мүдафиәсинә јөнәлдиб. Ишғал олунмуш торпаглардан бир милјон азәрбајҹанлы өз евешијиндән, ел-обасындан гачгын, дидәркин дүшмүшдүр. Онларын јашамаға ев-ешији јохдур. Бу адамларын һамысыны тә'мин етмәк лазымдыр. Бүтүн бунлар Азәрбајҹан игтисадијјатына чох мәнфи тә'сир көстәрир, сосиал-игтисади бөһраны даһа да кәркинләшдирир. Белә бир дөврдә игтисади ислаһатлар апарылмасы, базар игтисадијјатына кечилмәси шүбһәсиз, гаршыја бөјүк чәтинликләр чыхарыр.

Бунлары сизә билдирмәкдә мәгсәдим будур ки, Түркијәдә, хүсусән Бөјүк Милләт Мәҹлисиндә Азәрбајҹанын бу күнкү реал вәзијјәти һаггында, керчәклији һаггында доғру-дүзкүн тәсәввүр јарансын, мә'лумат олсун. Бу, бизә онун үчүн лазымдыр ки, биз Түркијәни өзүмүзә ән јахын дост, гардаш өлкә билирик. Бизим вәзијјәтимизә Түркијәдә нә гәдәр доғру бәләд олсалар, Түркијә илә әлагәләримиз дә бир о гәдәр сүр'әтлә инкишаф едәр вә биз Түркијәнин тәҹрүбәсиндән даһа сәмәрәли истифадә едәрик. Түркијәнин дә Азәрбајҹана көмәји даһа бөјүк олар.

Гејд етдим ки, 1918-чи илдә илк Азәрбајҹан Демократик Ҹүмһуријјәти јараданда Түркијә Азәрбајҹаны биринчи танијан дөвләтләрдән олмушдур. 1992-чи илин нојабр ајында да Түркијә Ҹүмһуријјәти Азәрбајҹаны дүнјада биринчи таныды. Бу, Түркијәнин ҹәсарәтли аддымы вә Азәрбајҹана гардашлыг мүнасибәтинин нәтиҹәси иди. Азәрбајҹанын өз мүстәгиллијинә наил олмасы вә бүтүн дүнја дөвләтләринин Азәрбајҹаны танымасы үчүн Түркијәнин чох бөјүк көмәји олмушдур. Буна көрә дә ондан сонра Азәрбајҹанын мүстәгиллији үчүн көстәрдијиниз јардыма көрә мән сизә Азәрбајҹан халгы адындан тәшәккүрүмү билдирирәм.

О вахтдан ики ил кечир. Ики ил о гәдәр дә бөјүк мүддәт дејил. Бу ики ил мүддәтиндә Азәрбајҹанын башына чох бәлалар кәлиб. Тәк бу ики илдә јох, ондан әввәлки илләрдә дә. 1987-чи илин тәхминән сонларындан Азәрбајҹаны парчаламаг, дағытмаг нијјәтиндә олан дүшмән гүввәләр Гарабағ проблемини ортаја атдылар. О вахтдан бәри Ерменистанын Азәрбајҹана гаршы тәҹавүзү давам едир. Бу дөврдә биз Түркијәдән даим јардым алмышыг, мә'нәви саһәдә, дөвләт гуручулуғу саһәсиндә, бејнәлхалг мејданда вә башга саһәләрдә көмәк көрмүшүк. Бу күн е'тираф етмәлијәм ки, тәәссүфләр олсун, биз Түркијәнин Азәрбајҹана көстәрдији гајғы вә мүнасибәтин мүгабилиндә лазыми тәдбирләр көрә билмәмишик. Әкәр фәалијјәтимиз бизә көстәрилән гајғы вә көмәк сәвијјәсиндә олсајды, бу күн Азәрбајҹанын вәзијјәти индикиндән јахшы оларды.

Лакин бу да һәгигәтдир ки, алты илдир Азәрбајҹан мүһарибә шәраитиндәдир. Елә бу мүһарибә шәраитиндә дә Азәрбајҹанын дахилиндә чох бөјүк дәјишикликләр олмушдур. Һәмин дөврдә Азәрбајҹанда мүхтәлиф сијаси гүввәләр арасында һакимијјәт уғрунда мүбаризә кетмишдир. Бу мүбаризә Азәрбајҹанын дөвләтчилијини, Азәрбајҹанын һәлә гурулмамыш, тәшәккүл тапыб формалашмамыш ордусуну вә мүдафиә имканларыны зәифләтмишдир. Ермәни силаһлы гүввәләри, ермәни тәҹавүзкарлар да бүтүн бунлардан истифадә едәрәк Азәрбајҹана һүҹумларыны давам етдирмишләр. Нәтиҹәдә Азәрбајҹан торпагларынын 20 фаизи һазырда ермәни ишғалы алтындадыр.

Әкәр илк вахтлар сөһбәт Дағлыг Гарабағдан кедирдисә, инди. Дағлыг Гарабағ тамамилә ермәни силаһлы гүввәләринин, Ермәнистанын нәзарәти алтындадыр. Билдијиниз кими, бундан сонра Дағлыг Гарабағын әтрафындакы рајонлар Ермәнистан тәрәфиндән ишғал олунмушдур. Гејд етдијим кими, бир милјон азәрбајҹанлы өз јурд-јувасындан дидәркин дүшәрәк гачгын вәзијјәтиндә јашајыр. Бүтүн бунлар Азәрбајҹанын мүстәгиллијинә, мүстәгил дөвләт кими инкишаф етмәсинә чох бөјүк манечилик төрәдир. Лакин биз никбиник. Биз һесаб едирик ки, мүстәгиллијимиз әбәдидир, бу мүстәгиллији һеч вахт, һеч вәчһлә әлдән вермәјәҹәјик. Азәрбајҹан халгы даим мүстәгиллик јолу илә кедәҹәк, демократија јолу илә ирәлиләјәҹәк, азадлыг јолу илә аддымлајаҹагдыр!

Одур ки, Түркијә индијәдәк бизә көстәрдији гардашлыг, достлуг көмәји, гајғысы илә бундан сонра да бизимлә олаҹаг вә олмалыдыр. Бу күн бизим сизинлә бир јердә олмағымыз буна әјани сүбутдур. Бурада мән Мустафа Камал Ататүркүн чох дәјәрли бир фикрини јадыныза салмаг истәјирәм, чүнки онун бу фикри Түркијәнин үзәринә дүшән вәзифәләрин чох бөјүк олдуғуна вә Мустафа Камал Ататүркүн чох узагкөрән бир шәхсијјәт олдуғуна дәлаләт едир. О, Түркијә Ҹүмһуријјәтинин 10-ҹу илдөнүмү мүнасибәтилә чыхышында демишдир: "Бу күн Совет Иттифагы бизим достумуз, гоншумуз вә мүттәфигимиздир. Бу достлуға еһтијаҹымыз вар. Лакин сабаһ нә олаҹағыны бу күн һеч ким мүәјјән едә билмәз. Нәинки Османлы кими, Австрија-Маҹарыстан кими парчалана биләр, кичилә биләр, бу күн әлиндә бәрк-бәрк тутдуғу милләтләр гоншуларындан гача биләрләр. Дүнја јени бир мүвазинәтә кечә биләр. О заман Түркијә нә едәҹәјини билмәлидир. Бизим бу достлуғумузун идарәчилији алтында дили бир, дини бир, маһијјәти бир гардашларымыз вардыр. Онлара саһиб чыхмаға һазыр олмалыјыг. Сусараг ону көзләмәк дејил, һазыр олмаг лазымдыр. Милләтләр буна нечә һазырлашырлар, мә'нәви көрпүләри мөһкәм сахлајырлармы? Биз бир көрпүјүк, Инам бир көрпүдүр, харич бир көрпүдүр. Көкләримизә гајытмалы вә һадисәләри бөлән тарихимизин ичиндә бүтөвләнмәлијик. Онларын, тарихи көкләрин бизә јахынлашмасыны көзләјә билмәрик. Бизим онлара јахынлашмағымыз лазымдыр".

60 ил бундан өнҹә Мустафа Камал Ататүрк бу күнләри көрмүш вә бу вәсијјәти етмишдир. Инди һәмин дөвран кәлиб чатыб вә Түркијәјә

дост, гардаш олан өлкәләр, милләтләр өз мүстәгиллијини әлдә едиб. О ҹүмләдән, Түркијәјә ән јахын дост вә гардаш олан Азәрбајҹан да мүстәгил бир дөвләтдир. Түркијәнин достлуг вә гардашлыг мүнасибәтләринә Азәрбајҹанын бундан сонра даһа чох еһтијаҹы вар. Дүнән апардығымыз вә бу күн апараҹағымыз данышыглар ону көстәрир ки, биз Түркијәнин Азәрбајҹана мүнасибәтләринин бундан сонра да јүксәлмәсинә вә кенишләнмәсинә там үмид бәсләјә биләрик.

Мән сизә мә'лумат вердим ки, Ермәнистанын тәҹавүзү нәтиҹәсиндә Азәрбајҹан торпагларынын 20 фаизи ишғал едилмишдир. Биз бу мәсәләләри сүлһ јолу илә һәлл етмәк истәјирик. Чалышырыг ки, бејнәлхалг тәшкилатларын, АТӘМ-ин Минск групунун, бөјүк дөвләтләрин имканларындан, о ҹүмләдән вахтилә биркә тәшәббүс ирәли сүрән АБШ, Түркијә вә Русијанын имканларындан истифадә едәк вә мәсәләни сүлһ вә данышыглар јолу илә һәлл едәк. Лакин, тәәссүфләр олсун ки, бунлар индијәдәк бир нәтиҹә вермәмишдир. Буна бахмајараг, биз үмидимизи кәсмәмишик. Билирик ки, бу саһәдә һәлә истифадә едилмәмиш имканлар вар вә биз кәләҹәкдә бу имканлардан истифадә едәҹәјик. Јә'ни бизим јолумуз сүлһ јолудур, барышыг јолудур. Биз ган төкүлмәсинин әсла тәрәфдары дејилик, гырғынын тәрәфдары дејилик. Бунунла бәрабәр, бүтүн Азәрбајҹан торпагларынын Азәрбајҹан халгынын өз әлиндә олмасына наил олмаға чалышмышыг вә бундан сонра да чалышаҹағыг.

Буна көрә дә биз сон вахтлар Азәрбајҹан Республикасынын дөвләт структуруна чох фикир веририк, ордунун јарадылмасына фикир веририк. Сизә билдирмәк истәјирәм ки, сон дөврдә Азәрбајҹан халгында милли руһ, вәтәнпәрвәрлик руһу, Вәтәни, торпағы горумаг руһу, Вәтәнин саһиби олмаг руһу, дөјүш руһу ојанмышдыр. Азәрбајҹанлылар дәрк етмишләр ки, торпагларыны өзләри мүдафиә етмәлидирләр. Сон ајларда апарылан дөјүш әмәлијјатлары көстәрир ки, Азәрбајҹан халгы вә онун јаранмагда олан ордусу буна гадирдир. Ахырынҹы дөјүшләрдә ермәни силаһлы гүввәләри чох бөјүк зәрбәләр алмыш, бөјүк иткиләр вермишдир. Ордумуз ишғал олунмуш әразиләримизи, торпагларымызы мүдафиә етмәјә, һамысыны кери гајтармаға гадирдир. Сүлһ јолу, ејни заманда ишғал олунмуш торпагларын өз күчүмүзлә кери гајтарылмасы јолу бизим јолумуздур вә биз бундан сонра да һәмин јолла кедәҹәјик.

Азәрбајҹан Республикасынын харичи сијасәти сизә мә'лумдур. Биз бүтүн дөвләтләрлә бәрабәр һүгуглу, гаршылыглы сурәтдә фајдалы әлагәләр јаратмаг истәјирик. Истәр Гәрб, истәрсә дә Шәрг дөвләтләри илә, о ҹүмләдән гоншу өлкәләрлә белә әлагәләр јаратмаг үчүн лазыми тәдбирләр көрүрүк вә көрәҹәјик. Бу саһәдә дә Түркијәнин тәҹрүбәси, Түркијә дөвләтинин харичи сијасәти биздән өтрү тәҹрүбә мәктәбидир вә бундан истифадә етмәјә чалышырыг.

Анҹаг бир һәгигәти билмәлисиниз. Кечән илин сентјабрында Азәрбајҹан Республикасы Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијинә дахил олмушдур. Бә'зән харичи өлкәләрин, о ҹүмләдән Түркијәнин дә мәтбуатында белә јазылар кедир ки, куја Азәрбајҹан Республикасынын Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијинә дахил олмасы онун истиглалијјәтини әлиндән алыр. Бу, јанлыш фикирдир. Кечмиш Советләр Иттифагына дахил олан 15 республикадан 12-си, о ҹүмләдән Азәрбајҹан инди Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијинин үзвүдүр. Биз бу бирлијә дахил олмагла нә удуздуг? Һеч нә удузмадыг, амма газандығымыз о олду ки, биз Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијинә дахил оланда, вахтилә мөһкәм, сых әлагәләримиз олан һәмин республикаларла әлагәләри сахлајараг, һәм игтисадијјатымызын инкишафы үчүн мүәјјән шәраит јарадырыг, һәм дә Азәрбајҹанын мүстәгиллијини тә'мин етмәк, Ермәнистанын республикамыза гаршы тәҹавүзкарлығыны һәмин дөвләтләрә сүбут етмәк үчүн имканымыз олур.

Өтән ил декабрын 24-дә Ашгабатда МДБ үзвү олан өлкәләрин дөвләт вә һөкумәт башчыларынын топлантысы кечирилди. Орада мән Азәрбајҹан дөвләти адындан кениш бир бәјанат верәрәк Ермәнистанын өлкәмизә тәҹавүзү, бунун нәтиҹәсиндә Азәрбајҹан торпагларынын ишғал олунмасы, әразимиздәки сәрвәтләрин дағыдылмасы вә талан едилмәси мәсәләләриндән данышдым вә бу барәдә конкрет фактлар көстәрдим. Әкәр биз һәмин бирлијин үзвү олмасајдыг, белә бир имканымыз да олмајаҹагды. Мәним бәјанатымдан сонра Ермәнистан президенти бәјанат вермәјә мәҹбур олду. О, мәним дедикләримин һәгигәт олмадығыны сүбут етмәјә чалышды. Анҹаг орада бизим мөвгејимиз чох ачыг вә конкрет олду. Биз Ермәнистаны күнаһландырдыг. Бирлијин үзвү олан башга дөвләтләри дә күнаһландырдыг ки, нә үчүн һәмин бирлијин чәрчивәсиндә бир дөвләт башгасына тәҹавүз едиб. Сизә бу гәбилдән башга мисаллар да чәкә биләрәм. Јә'ни, демәк истәјирәм ки, Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијинә дахил олмаг Азәрбајҹанын мүстәгиллијинә һеч бир зәрәр кәтирмәмишдир вә әмин ола биләрсиниз ки, һеч вахт кәтирмәјәҹәк, әксинә, биз бундан Азәрбајҹанын мүстәгиллијини даһа да инкишаф етдирмәк үчүн сәмәрәли истифадә етмәјә чалышаҹағыг вә күман едирәм ки, буна наил олаҹағыг.

Азәрбајҹанын мүстәгиллији мәсәләси чох мүһүм мәсәләдир. Билирсиниз ки, сизинлә вә бизимлә гоншу олан Күрҹүстанда, Ермәнистанда харичи өлкәләрин гошунлары, һәрби базалары вар. Азәрбајҹанда исә бунларын һеч бири јохдур. Азәрбајҹан анҹаг өз әскәрләри, өз ордусу илә јашајыр вә белә дә јашајаҹагдыр. Азәрбајҹанын мүстәгиллији әбәдидир вә мән президент кими сизин гаршыныզда дејирәм: Түркијәдәки гардашларымызда, достларымызда һеч бир шүбһә олмасын, биз Азәрбајҹанын мүстәгиллијини һеч вахт, һеч бир вәчһлә әлдән вермәјәҹәјик.

Ола биләр, сизин вахтынызы чох алым. Анҹаг белә фүрсәт әлимә илк дәфә дүшмүшдүр. Шүбһәсиз ки, мән дә бундан мүмкүн гәдәр истифадә етмәјә чалышырам. Лакин суи-истифадә етмәк дә истәмирәм. Сизә билдирмәк истәјирәм ки, халгларымызын кечмиш тарихи, бу даһа чох дост вә гардаш олмағымыз үчүн бөјүк тәмәлдир. Әмин ола биләрсиниз ки, биз бу тәмәл әсасында бундан сонра да ирәли кедәҹәјик, Түркијә илә Азәрбајҹан арасында игтисади, тиҹарәт, елм, мәдәнијјәт, тәһсил саһәсиндә, бүтүн башга саһәләрдә әлагәләр хүсуси характер дашыјаҹаг, башга дөвләтләрлә олан әлагәләрдән достлуг, гардашлыг әлагәләри кими фәргләнәҹәкдир. Бизим мөвгејимиз беләдир. Биз бу јолла кедәҹәјик вә әмин олун ки, букүнкү Азәрбајҹан дөвләти бу јола садигдир вә садиг галаҹагдыр.

Мән бу фүрсәтдән истифадә едәрәк вә инди Түркијәнин гаршысында дуран бөјүк вәзифәләри дә дујараг Түркијә һөкумәтинә, Бөјүк Милләт Мәҹлисинә вә Түркијә халгына кәләҹәк уғурлар диләјирәм. Сизин бөјүк наилијјәтләриниз вар, еји заманда проблемләриниз дә вар. Биз дә бунлары диггәтлә изләјирик, гардаш кими мүнасибәт бәсләјирик. Истәјирик ки, сиз бу проблемләри һәлл едәсиниз, Түркијә бундан сонра да бүтүн саһәләрдә даһа да сүр'әтлә инкишаф едә билсин. Чүнки Түркијәнин инкишафы, күчләнмәси Азәрбајҹан үчүн дајагдыр вә она көрә дә гардаш кими Түркијә халгына, сизләрә бүтүн кәләҹәк фәалијјәтиниздә уғурлар диләјирәм.

Мәнә көстәрдијиниз диггәтә, һөрмәтә көрә миннәтдарам, һамыныза үрәкдән сағ ол дејирәм. Јашасын Бөјүк Түркијә Чүмһуријјәти! Мустафа Камал Ататүркүн вәсијјәтләрини јеринә јетирәрәк ирәлиләјән Түркијә ...нын кәләчәјинә гардаш кими инанырыг вә үмидварыг ки, кәләчәк һәјатынызда јени-јени уғурлар олачагдыр.

Јашасын Түркијә-Азәрбајчан достлуғу!

Јашасын түрк халгынын Азәрбајчан халгы илә гардашлығы вә сарсылмаз достлуғу!

АЗӘРБАЈЧАН — ТҮРКИЈӘ ДОСТЛУҒУ ВӘ ГАРДАШЛЫҒЫ ӘБӘДИ ВӘ САРСЫЛМАЗДЫР

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН НИТГИ

(10 ијул "Күлүстан" сарајы)
1995

— Һөрмәтли баш назир, әзиз бачымыз ханым Тансу Чилләр!

Түркијә Чүмһуријјәтиндән кәлмиш гонаглар, һөрмәтли ханымлар вә ҹәнаблар!

Бу күн Түркијә Чүмһуријјәтинин баш назири, әзиз бачымыз Тансу Чилләр Азәрбајчана рәсми сәфәрә кәлиб. Кәлән дәгигәдән биз ишә башламышыг вә бураја, "Күлүстан" сарајына һөрмәтли Тансу Чилләрин вә ону мүшајиәт едән түркијәли гонагларымызын шәрәфинә зијафәт мәчлисинә топлашмышыг. Бу, Азәрбајчанын һәјатында әламәтдар һадисәдир.

Түркијә Чүмһуријјәти, Түркијә халгы илә Азәрбајчан Республикасынын. Азәрбајчан халгыны бағлајан гырылмаз телләр вар. Бизим бу достлуг, гардашлыг әлагәләримизин гәдим тарихи вар. Улу бабаларымыз, кечмиш нәсилләр әсрләрдән әсрләрә бу достлуғу јарадыблар, горујуб сахлајыблар вә букүнкү күнә кәтириб чыхардыблар. Бир көкдән олан халгларымыз өз тарихи достлуғуна, ән'әнәләринә һәмишә садиг олмуш вә бу ән'әнәләр халгларымызын дилини, динини, мә'нәвијјатыны јашатмышдыр. Мәһз бунлара көрә Түркијә Чүмһуријјәти илә Азәрбајчан арасында олан достлуг әлагәләри хүсуси характер дашыјыр. Мәһз буна көрә дә Азәрбајчанын һәр бир кушәсиндә Түркијә Чүмһуријјәтинә, Түркијә халгына хүсуси һөрмәт вә мәһәббәт һиссләри јашајыр. Биз бу күн Түркијәдән кәлән әзиз бачымызы, гонагларымызы бу һиссләрлә гаршыламышыг, бу һиссләрлә дә бу сараја топлашмышыг.

Түркијәнин бөјүк тарихи вар. Түркијә Чүмһуријјәти Бөјүк Милләт Мәчлисинин 75 иллик јубилејини кечирди. Сон 75 илдә Түркијә халгы һүрријјәт, азадлыг ичиндә, демократија шәраитиндә јашајыр, дүнјәви, сивилизасијалы дөвләт кими дүнја бирлијинә дахил олмушдур. Дүнја бирлијиндә Түркијә Чүмһуријјәтинин лајигли јери вар. Демократија тарихи, 75 иллик азадлыг, һүрријјәт тарихи, 75 иллик инсан һагларына 75 иллик һөрмәт вә еһтирам дөврү, 75 иллик инкишаф дөврү Түркијә Чүмһуријјәтини дүнја бирлијиндә лајигли дөвләтләр сырасына чыхармышдыр. Дост өлкә, дост халг кими Биз Түркијә Чүмһуријјәтинин бу наилијјәтләринә севинирик вә ону үрәкдән алгышлајырыг.

Түркијә халгы кечдији бүтүн мәрһәләләрдә гәһрәманлыг, рәшадәт нүмунәләри көстәрибдир, өзүнүн мәнлијини, дилини, тарихи ән'әнәләрини горујубдур. Бөјүк мәмнунијјәт һисси илә гејд етмәк олар ки, Түркијә Чүмһуријјәти, онун дөвләти, һөкумәти бу күн дә һәмин ән'әнәләрин кешијиндә дуруб, бунлары инкишаф етдирир. Түркијә бүтүн саһәләрдә инкишаф етмиш дөвләтләр сырасындадыр. Бу бизи севиндирир вә биздән өтрү бөјүк өрнәкдир.

Сон илләр Түркијәнин һәјатында мүрәккәб просесләр кедир, мүрәккәб һадисәләр баш верибдир. Түркијә ҹәмијјәти, Түркијә дөвләти, һөкумәти, түрк халгы бунларын өһдәсиндән кәлмишдир. Она көрә ки, түрк халгы азадлыг, һүрријјәт ичиндә, демократија шәраитиндә јашајыр. Мәһз демократик принсипләр әсасында јашајан дүнјәви, сивилизасијалы дөвләт бүтүн бу чәтинликләрин өһдәсиндән кәлә билир.

Бунларын һамысында Түркијәнин дөвләт башчыларынын, Түркијә һөкумәтинин, хүсусән баш назир, һөрмәтли ханым Тансу Чилләрин бөјүк ролу вар. Биз бу күн Түркијәнин баш назирини дост, гардаш өлкәнин һөкумәт башчысы кими гаршылајырыг. Ејни заманда ону Түркијәнин һәјатында бөјүк бир јол кечмиш, бөјүк рол ојнајан ичтимаи-сијаси, дөвләт хадими кими, бөјүк алим, игтисадчы кими гаршылајырыг. Мәһз бунлара көрә дә Тансу Чилләр Түркијә һөкумәтинә чох лајагәтлә башчылыг едир вә гаршыда дуран бүтүн проблемләрин мүвәффәгијјәтлә һәллинә наил олур.

Түркијә илә Азәрбајҹан арасындакы әлагәләр сон дөврдә даһа јүксәк сәвијјәјә галхмышдыр. Бу күн дәрин миннәтдарлыг һисси илә гејд едә биләрик ки, тарихин бүтүн мәрһәләләриндә Түркијә Азәрбајҹана бөјүк диггәт көстәриб, көмәк едибдир. 1918-ҹи илдә Азәрбајҹанда илк демократик һөкумәт јарананда ону биринҹи танытан Түркијә олмушдур. 1991-ҹи илдә Азәрбајҹан Республикасы дөвләт мүстәгиллијини әлдә едәндә дә дүнја дөвләтләри ичәрисиндә илк дәфә олараг Түркијә Азәрбајҹанын мүстәгиллијини танымыш, она бөјүк дәстәк вермиш, көмәк етмиш, Азәрбајҹанын дүнја мигјасында танынмасы үчүн өз хидмәтләрини көстәрмишдир.

1988-ҹи илдән башлајараг Азәрбајҹан Ермәнистан тәрәфиндән һәрби тәҹавүзә мә'руз галмышдыр. О заман Азәрбајҹан мүстәгил дөвләт дејилди, Советләр Иттифагынын тәркибиндә иди. Шүбһәсиз ки, Түркијә бөјүк бир дөвләтин ишинә мүдахилә едә билмәзди. Буна бахмајараг, Түркијәнин иҹтимаијјәти, вәтәндашлары, сијаси хадимләри, елм, мәдәнијјәт хадимләри Азәрбајҹанын бу вәзијјәтинә биканә галмамышлар, онун мүдафиәси үчүн өз сәсләрини дүнја мигјасында уҹалтмышлар, Азәрбајҹана мә'нәви јардым көстәрмишләр.

Азәрбајҹан мүстәгиллик әлдә едәндән сонра Түркијә Ҹүмһуријјәти илә бәрабәр һүгуглу, гаршылыглы сурәтдә фајдалы әлагәләр гурмушдур вә бунлар достлуг, гардашлыг принсипләринә, бизим тарихи көкләримизә әсасланыр. Мүстәгиллик јолу илә кетдији бир дөврдә бу әлагәләр Азәрбајҹан халгына чох көмәк едир вә бизим үчүн чох әһәмијјәтлидир.

Азәрбајҹанын проблемләри чохдур, өлкәмиз ағыр игтисади, сосиал бөһран ичиндәдир. Ермәнистанын һәрби тәҹавүзү нәтиҹәсиндә Азәрбајҹан торпагларынын ијирми фаизи ишғал олунубдур. Орадан говулмуш вәтәндашлар гачгын вәзијјәтиндә, ағыр шәраитдә јашајырлар. Азәрбајҹан бу вәзијјәтдән сүлһ јолу илә чыхмаг истәјир. Атәшкәс һаггында сазиш әлдә олунмушдур. Он үч ајдан чохдур ки, биз бу сазишә риајәт едирик. Јаранмыш вәзијјәтдән сүлһ јолу илә, бејнәлхалг тәшкилатларын васитәчилији илә чыхмаг истәјирик. Бүтүн бу дөврдә Түркијә Ҹүмһуријјәти, онун дөвләти, һөкумәти бизим јанымызда олуб, бизә әлиндән кәлән јардымы едиб, мә'нәви дајаг олубдур. Гачгынларымыза едилән јардымлар да әвәзсиздир. Анҹаг ән үмдәси, ән јүксәк гијмәтә лајиг олан Түркијәнин бејнәлхалг аләмдә Азәрбајҹаны бир мүстәгил дөвләт кими мүдафиә етмәси, Азәрбајҹанын һагларыны мүдафиә етмәси, Ермәнистан — Азәрбајҹан мүнагишәси һаггында бејнәлхалг тәшкилатларын әдаләтли гәрарлар чыхармасы саһәсиндә фәалијјәт көстәрмәсидир. Азәрбајҹан иҹтимаијјәти бүтүн бунлары јүксәк гијмәтләндирир.

Тәкҹә бунлар јох, үмумијјәтлә Түркијә илә Азәрбајҹан арасында олан тарихи әлагәләр, букүнкү әлагәләр, бизим гардашлыг мүнасибәтләримиз Азәрбајҹанда Түркијә халгына, Түркијә Ҹүмһуријјәтинә, бу өлкәнин һәр бир вәтәндашына бөјүк һөрмәт вә еһтирам һисси ојадыбдыр. Бу һиссләри биз бу күн Түркијәнин баш назири һөрмәтли Тансу Чилләрә билдиририк. Һөрмәтли бачымыз, әзиз бачымыз! Сизин бүтүн фәалијјәтинизи јүксәк гијмәтләндиририк вә сизин рәсми сәфәринизи бөјүк һадисә һесаб едирик, Азәрбајҹана олан диггәтинизә вә гардашлыг мүнасибәтинизә көрә сизә тәшәккүр едирик...

(11 ијул "Республика" сарајы) 1995

Һөрмәтли баш назир, әзиз бачымыз ханым Тансу Чилләр!

Һөрмәтли гонаглар, ханымлар вә ҹәнаблар!

Бу күн Азәрбајҹан иҹтимаијјәтинин нүмајәндәләри бураја, Республика сарајына әзиз гонағымыз, бачымыз, һөрмәтли ханым Тансу Чилләр илә көрүшмәк үчүн топлашмышлар. Сизин һамынызын адындан, Азәрбајҹан халгы адындан, республикамызын бүтүн вәтәндашлары адындан Түркијә Ҹүмһуријјәтинин баш назири, халгымызын досту, әзиз бачысы һөрмәтли ханым Тансу Чилләри сәмими-гәлбдән саламлајырам, она Азәрбајҹан халгынын һөрмәт вә еһтирамыны билдирирәм.

Баш назир Тансу Чилләрлә бирликдә өлкәмизә гардаш Түркијәдән һөрмәтли гонаглар кәлиб. Онларын һамсыны саламлајырам. Ханым Тансу Чилләрин вә дикәр гонагларымызын шәхсиндә Түркијәнин бүтүн иҹтимаијјәтини саламлајырам. Түркијә Ҹүмһуријјәтинә вә халгына Азәрбајҹан халгынын гардашлыг һөрмәтини вә еһтирамыны билдирирәм.

Мән бу салондан Азәрбајҹан халгынын бөјүк досту, әзиз гардашымыз Сүлејман Дәмирәлә сәмими саламларымызы вә ән хош арзуларымы-

зы көндәрирәм.

Түркијәнин баш назири, һөрмәтли Тансу Чилләр мәним дә'вәтими гәбул едиб ики күндүр ки, Азәрбајчана рәсми сәфәрә кәлибдир. Ики күндүр ки, биз бир јердәјик вә бу гыса мүддәтдә Түркијә илә Азәрбајчан арасында әлагәләрин даһа да мөһкәмләнмәси, инкишаф етмәси үчүн чох сәмәрәли данышыглар апарылмыш, фикир мүбадиләси едилмиш вә чох дәјәрли сазишләр әлдә олунмушдур.

Һөрмәтли ханым Тансу Чилләрин республикамыза кәлмәси, Азәрбајчан ичтимаијјәти илә көрүшмәси вә сәфәр заманы бә'зи кәрәкли ишләр көрмәси өлкәмизин һәјатында әламәтдар һадисәдир. Биз буну јүксәк гијмәтләндиририк. Ејни заманда бу, Түркијәнин Азәрбајчана нәзәр-диггәтини, һөрмәтинин вә мәһәббәтинин парлаг тәзаһүрүдүр. Бүтүн бунлара көрә мән сизин адыныздан вә өз адымдан һөрмәтли гонағымыз Тансу Чилләрә тәшәккүрүмү билдирирәм, она чан сағлығы, сәадәт вә бөјүк ишләриндә уғурлар арзулајырам.

Түркијә вә Азәрбајчан халглары арасындакы достлуг әлагәләри чох бөјүк тарихә маликдир. Бир көкдән олан халгларымыз әсрләр боју бәрабәр јашамышлар, бөјүк сынаглардан бирликдә кечмишләр, әл-әлә верәрәк гаршыларына чыхан чәтинликләрин өһдәсиндән кәлмишләр. Онлар бу күн дә бир јердәдирләр.

Бизим халглары бирләшдирән ејни көкдән олмағымыз, ејни динә мәнсублуғумуз, дилимизин вә адәт-ән'әнәлримизин, мәдәнијјәтимизин бир-биринә бәнзәрлији, бирлији вә тарихән кечдијимиз јолларын охшарлығыдыр. Бунларын һамысы бөјүк диггәтәлајиг тарихи кечмишимиздир. Биз бунлары бу күн бир даһа јад едир, бөјүк еһтирамла кечмишимизә миннәтдарлығымызы билдиририк. Чүнки Түркијә илә Азәрбајчанын букүнкү достлуғу кечмиш әлагәләримизин көзәл тәмәли үзәриндә гурулмушдур. Түркијә тарих боју бизә көмәк етмиш, арха олмушдур. Азәрбајчан халгы буну һеч вахт унутмајачаг, һәјатымызын чәтин дөврүндә Түркијәнин бизә көстәрдији дәстәјә, мә'нәви дајаға көрә миннәтдар олачагдыр.

Биз Түркијә Чүмһуријјәтинин кечдији бөјүк тарихи вә шәрәфли јолу билирик вә јүксәк гијмәтләндиририк. 1918-22-чи илләрдә түрк халгы ағыр саваш ичәрисиндә олмушдур. Јаделли гүввәләр о заман Түркијәни тамамилә дағытмаг, түрк халгыны мәһв етмәк гәрарына кәлмишдиләр. Анчаг түрк халгынын гүдрәти, онун гәһрәманлығы, габагчыл адамларынын сәриштәси халгы бирләшдирди вә түрк халгына гәсд едән гүввәләр мәһв олду, гуртулуш савашы мүвәффәгијјәтлә баша чатды вә 1922-23-чү илләр Түркијә Чүмһуријјәтинин јаранмасы үчүн бөјүк дөнүш дөврү олду. О заман бөјүк Мустафа Камал Ататүркүн рәһбәрлији алтында Түркијә Чүмһуријјәти јаранды. Түрк халгы һәмин вахтдан бәри бөјүк Ататүркүн гојдуғу јолу чәсарәтлә кедир вә бу күн Түркијә Чүмһуријјәти дүнјанын 60 милјонлуг әзәмәтли бир дөвләти кими бејнәлхалг бирликдә өзүнә лајиг јер тутмушдур.

Биз бу күн дост вә гардаш кими бөјүк мәмнунијјәт һисси илә дејә биләрик ки, Түркијә Чүмһуријјәтинин јаранмасы, түрк халгына вә онун сијаси хадимләринин бөјүк Ататүркүн вәсијјәтләринә, гојдуғу јола садиг олмасы инди Түркијәнин зирвәләрә галхмасынын әсас сәбәбидир.

Сон илләрдә Түркијә Чүмһуријјәтинин һәјатында бөјүк дәјишикликләр әмәлә кәлмишдир. Чүмһуријјәтин јарандығы дөврдән индијә гәдәр түрк халгы дүнјәви дөвләт, чәмијјәт гурмаг, сивилизасијалы өлкәләр сәвијјәсинә галхмаг уғрунда чалышмыш вә бу јолда бөјүк наилијјәтләр әлдә етмишдир. Түрк халгы азадлыг, һүрријјәт вә демократија ичәрисиндә јашамыш вә јашајыр. Мәһз бу принсипләрә көрә түрк халгы, Түркијә Чүмһуријјәти бөјүк наилијјәтләр әлдә етмиш вә дүнјанын һөрмәтли өлкәләриндән, дөвләтләриндән бири олмушдур. Бунларын әсасында сон илләрдә Түркијәнин һәјатында бөјүк дәјишикликләр әмәлә кәлмишдир. Өлкәнин игтисадијјаты бөјүк сычрајыш јолу кечәрәк, инкишаф етмиш өлкәләрин игтисадијјатынын сәвијјәсинә кәлиб чатмыш вә түрк халгынын рифаһы јүксәлмишдир. Бу, шүбһәсиз ки, түрк халгынын зәкасы, ағлы вә әмәксеварлији нәтичәсиндә олмуш, ејни заманда Түркијәдә демократик принсипләрин даим һәјата кечирилмәси вә өлкәнин көркәмли сијаси хадимләринин, дөвләт адамларынын уғурлу фәалијјәти нәтичәсиндә әлдә едилмишдир.

Биз бу күн Түркијәнин һәјатына бахаркән чох мараглы бир мәнзәрә илә растлашырыг. Бу мәнзәрәни түрк халгынын өзү јаратмышдыр. Бу күн бу барәдә данышаркән Түркијәнин мәрһум президенти Тургут Өзалы јада салырыг. Онун атдығы аддымлар сајәсиндә Түркијә Чүмһуријјәтиндә игтисадијјат бөјүк сычрајыш јолу кечмишдир. Түркијә Чүмһуријјәтинин көркәмли сијаси хадими, әзиз достумуз һөрмәтли Сүлеј-

ман Дәмирәлин бөјүк фәалијјәти нәтичәсиндә өлкәдә мүһүм дәјишикликләр олмушдур. Бу күн Түркијә һөкумәтинә башчылыг едән әзиз гонағымыз, бачымыз, һөрмәтли ханым Тансу Чилләрин дөвләт вә сијаси фәалијјәти нәтичәсиндә, һөкумәтин рәһбәри кими апардығы бөјүк сијасәтин вә игтисади ислаһатларын сајәсиндә Түркијә Чүмһуријјәти мүһүм наилијјәтләр әлдә етмишдир. Бу күн бурада биз вә бүтүн азәрбајчанлылар түрк халгынын, Түркијә Чүмһуријјәтинин әлдә етдији наилијјәтләри өз уғурларымыз кими гәбул едир, севинирик вә бу наилијјәтләр мүнасибәтилә өз гардашларымызы, Түркијәнин дөвләт вә һөкумәт башчыларыны үрәкдән тәбрик едирик.

Түркијә илә Азәрбајчан арасында әлагәләр XX әсрин әввәлләриндән башлајараг даһа да инкишаф етмишдир. 1918-чи илдә Азәрбајчанда илк демократик республика јаранан заман онун әсас дајагларындан бири олан илк демократик чүмһуријјәтимизи таныјан вә она јардым едән өлкә олмушдур. Сонракы дөврләрдә өлкәләримиз арасындакы бу әлагәләрин бә'зи сәбәбләрдән — Азәрбајчанын Советләр Бирлијинин тәркибиндә олмасы сәбәбиндән чәтинләшмәсинә бахмајараг, халгларымызын бир-биринә олан һүсн-рәғбәти, мүнасибәти һеч вахт кәсилмәјибдир. Бу илләрдә биз Түркијәјә бөјүк һәсрәтлә бахмышыг. Даим Түркијә илә марагланмышыг, гардаш өлкәдә баш верән һадисәләри гәлбимиздә һисс етмишик. Онун наилијјәтләринә севинмишик, һәјатында баш верән фачиәләрә ағрымышыг, инчимишик. Мән буну дејәркән бөјүк Мустафа Камал Ататүркүн сөзләри јадыма дүшүр. О дејирди: "Азәрбајчан күләрсә биз дә күләрик, Азәрбајчан үзүләрсә биз дә үзүләрик". Бу сөзләр Түркијә Чүмһуријјәтинин Азәрбајчана олан мүнасибәтинин ән парлаг ифадәсидир.

Бу күн бурада мән Азәрбајчан халгынын ирадәсини ифадә едәрәк дејирәм ки, Түркијә күләрсә Азәрбајчан да күләчәк, Түркијә инчијәрсә, сыхыларса, ағлајарса Азәрбајчан да инчијәчәк, сыхылачаг, ағлајачагдыр. Бу сөзләр сон илләрин сынағындан кечиб кәлмишдир. Азәрбајчан Республикасынын башына бөјүк бәлалар кәлән заман, 1988-чи илдән Ермәнистанын торпагларымыза тәчавүзү башлајан күндән Түркијә ичтимаијјәтиндә, гардаш өлкәнин һәр јериндә Азәрбајчана олан мүнасибәтләр чошмуш, артмыш, Түркијәнин үрәји Азәрбајчанла бир дөјүнмүш, дост өлкәдә республикамызын һәјаты илә даим марагланмышлар.

О илләрдә Түркијәдә кечирилән митингләр, топлантылар јахшы јадымыздадыр. Түркијәли кәнчләрин күчәләрә, мејданлара чыхмасы, һәјәчанларынын чошмасы, халгымызла һәмрә'ј олмасы, Азәрбајчан халгына гаршы едилән һәрби тәчавүзә е'тираз етмәләри — бунларын һамысы халгымызын јаддашына һәкк олубдур. Биз бунлары һеч вахт унутмајачағыг.

1990-чы илин 20 Јанвар фачиәси — Азәрбајчан халгы өз суверенлији уғрунда мүбаризә апараркән, милли азадлығы уғрунда ајаға галхаркән, мүстәгиллик газанмаг үчүн чалышдығы заман Азәрбајчана Совет империјасынын ордусу тәрәфиндән һәрби тәчавүз олду. Халгымыза чох бөјүк зәрбәләр вурулду. Азәрбајчан кими, Түркијә дә бу фачиәли һадисәјә көрә ағлады, сызлады. Ејни заманда, Азәрбајчана едилмиш бу һәрби тәчавүзә гаршы Түркијәнин һәр бир кушәсиндә е'тираз чыхышлары олду, гәзетләр бу барәдә јазды, телевизија вә радиода бу һагда верилишләр кетди. Јә'ни Азәрбајчан халгынын азадлыг уғрунда мүбаризәсинә Түркијә дәстәк верди.

Она көрә дә биз һәр бир түрк вәтәндашынын Азәрбајчана олан мүнасибәтини јүксәк гијмәтләндиририк. Һәр бир вәтәндашын мүнасибәтиндән Түркијәдәки сијаси партијаларын, дөвләт вә һөкумәт башчыларынын мүнасибәти јараныр. Биз бунлары јүксәк гијмәтләндиририк. Ән башлычасы исә 1991-чи илин сонунда Азәрбајчан дөвләт мүстәгиллијини әлдә едән кими дүнја дөвләтләри ичәрисиндә биринчи олараг Түркијә республикамызын мүстәгиллијини таныды вә һәмин дөврдән һәр бир аддымы атаркән өлкәмизә көмәк етди, јардымчы олду. Бүтүн өлкәләрин јанында, бејнәлхалг аләмдә Азәрбајчана әл тутан, көмәк дуран Түркијә Чүмһуријјәти, онун сәлаһијјәтли нүмајәндәләри олду. Буну биз һеч вахт унутмајачағыг.

Једди илдән бәри давам едән мүһарибә заманы Түркијә бизимлә бир мөвгедә дурмушдур. Ермәнистанын бу тәчавүзкарлығыны писләмишдир. Түркијәнин бу өлкәјә мүнасибәти Ермәнистанын Азәрбајчана олан мүнасибәти әсасында мүәјјәнләшдирилмишдир. Хатиримдәдир, Парисдә бејнәлхалг топланты оларкән кечирилмиш мәтбуат конфрансында бир ермәни мүхбири Түркијә президенти һөрмәтли Сүлејман Дәмирәлә суал верди: "Сиз нә үчүн Ермәнистанла мүнасибәтләри јахшылашдырмырсыныз, ахы биз гоншу өлкәләрик". Сүлејман Дәмирәл она чох дә-

јәрли чаваб верәрәк деди ки, "сиз нә вахт Азәрбајчан илә мүнасибәтләри нормаллашдырачагсынызса, Түркијә дә о вахт Ермәнистан илә өз мүнасибәтләрини нормаллашдырачагдыр".

Биз бунлары јүксәк гијмәтләндиририк. Бу фикирләр бизим дүнән вә бу күн апардығымыз данышыгларын әсас мәркәзиндә дурурду. Түркијә вә Азәрбајчан арасында достлуг вә гардашлыг әлагәләри, онларын кәләчәк инкишаф јоллары вә истигамәтләри, республикамызын ағыр вәзијјәтдән чыхмасы үчүн көрүләчәк тәдбирләр, мүнагишәнин сүлһ јолу илә һәлл олунмасы барәдә әзиз гонағымыз ханым Тансу Чилләр өз мөвгејини бир даһа гәти билдирди — бу күн буну мәтбуат конфрансында да ифадә етди — вә әминәм ки, онун мөвгеји Түркијә халгынын, Түркијә һөкумәтинин мөвгеји кими даим белә олачагдыр.

Республикамызын ән бөјүк проблеми Ермәнистанын өлкәмизә һәрби тәчавүзүдүр. Биз тәчавүздән хилас олмаг истәјирик, Азәрбајчан үч ил јарымдыр ки, мүстәгил дөвләт кими јашајыр вә азадлығы јүксәк наилијјәт вә мә'нәви сәрвәт кими гијмәтләндирир. Халгымыз, бүтүн ичтимаијјәтимиз вә мән бир президент кими Азәрбајчанын мүстәгиллијинин әбәди олмасы уғрунда чалышырыг вә чалышачағыг. Биз өз мүстәгиллијимизи вә азадлығымызы һеч вахт әлдән вермәјәчәјик.

Бунун үчүн Азәрбајчан Республикасынын әрази бүтөвлүјү бәрпа олунмалыдыр. Ермәнистанын республикамыза гаршы һәрби тәчавүзү нәтичәсиндә торпагларымызын 20 фаизиндән чоху Ермәнистан силаһлы гүввәләри тәрәфиндән ишғал едилиб, Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјү позулубдур. Азәрбајчан халгынын һәјатында бөјүк иткиләр олубдур. Ишғал олунмуш әразиләрдән бир милјондан артыг вәтәндашымыз дидәркин дүшүб, гачгын вәзијјәтиндәдир. Ишғал алтында галан 700-дән артыг шәһәр, гәсәбә, сәнаје, кәнд тәсәррүфаты мүәссисәләри, хәстәханалар, мәктәбләр, китабханалар, мәдәнијјәт објектләри, инсанларын гуруб-јаратдығы евләр, тарихи абидәләр Ермәнистан силаһлы гүввәләри тәрәфиндән дағыдылыбдыр. Азәрбајчан халгына бөјүк зәрбәләр вурулубдур. Биз бу чәтинликләрә дөзүрүк.

Гачгын дүшмүш вәтәндашларымыз ағыр вәзијјәтдә јашајырлар. Бу күн биз һөрмәтли гонағымыз ханым Тансу Чилләрлә бирликдә онларла көрүшәркән һәмин адамларын һөрмәтли гонаға севкисинин, мәһәббәтинин шаһиди олдуг. Ејни заманда онларын нә гәдәр ағыр вәзијјәтдә јашадығыны көрдүк.

Биз бу ағыр күнләрдән чыхмаг истәјирик. Она көрә дә биз кечән илин мајында атәшкәс барәдә сазиш әлдә етмишик. Он үч ајдан артыгдыр ки, атәшкәс дөврүндә јашајырыг. Биз бу мүддәтдән бөјүк сүлһүн әлдә олунмасы үчүн истифадә едирик. Е'тибарлы сүлһ әлдә едилмәсинә чалышырыг. Мүһарибә истәмирик, биз сүлһ истәјирик вә бу мүнагишәни сүлһ јолу илә сона чатдырмаг истәјирик. Она көрә бир чох аддымлар атмышыг вә бундан сонра да атачағыг.

Бу мәсәләләр бејнәлхалг тәшкилатлар чәрчивәсиндә, Минск групу чәрчивәсиндә һәлл олунур. Бу мәсәләләрин һәлли үчүн Түркијә Чүмһуријјәти даим бизә дајаг олур, көмәк едир. Анчаг бу күн мән бир даһа демәк истәјирәм ки, биз мүһарибә истәмирик. Буну Азәрбајчан халгы билир. Гој дүнја да билсин. Биз һеч бир өлкәнин торпағына көз дикмәмишик. Анчаг өз торпағымызын бир гарышыны да башгасына вермәјәчәјик. Торпагларымызын ишғал олунмасына дөзә билмәрик. Бу мәсәләнин сүлһ јолу илә һәлл олунмасыны, Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјүнүн тә'мин едилмәсини, республикамызын сәрһәдләринин тохунулмазлығынын горунмасыны истәјирик. Биз чалышырыг ки, гачгын дүшмүш вәтәндашларымыз өз јурдуна, елинә, обасына гајытсынлар.

Азәрбајчан сүлһсевәр дөвләтдир. Биз сүлһ јолу илә кедирик. Халгымыз сүлһсевәр халгдыр. Анчаг бүтүн дүнја да билсин ки, биз торпагларымызын бир гарышыны да һеч кәсә вермәјәчәјик вә әразиләримизин азад олунмасы үчүн сон дамла ганымыза гәдәр чалышачаг вә вурушачағыг.

Әминәм ки, бизим бу әдаләтли вә һагг ишимиздә түрк халгы, Түркијә Чүмһуријјәти вә ичтимаијјәти индијә гәдәр олдуғу кими, бундан сонра да бизимлә олачаг, бизә дајаг дурачаг вә бу ағыр шәраитдән чыхмағымыз үчүн әлиндән кәләни әсиркәмәјәчәкдир.

Мүстәгил дөвләт олараг биз Азәрбајчан торпағында демократик гуручулуг јолу илә кедирик. Республикамызда сивилизасијалы чәмијјәт гурруг. Азәрбајчанын мүстәгиллијини бу јолла инкишаф етдиририк.

Азәрбајчанын игтисадијјатында бөјүк дәјишикликләр әмәлә кәлибдир. Бу, республикамызын базар игтисадијјаты јолуна кечмәси илә әлагәдардыр. Бир чох аддымлар атмышыг. Ән бөјүк аддым өзәлләшдирмә барәдә програмын тамамланмасыдыр. Әминәм ки, бу програмы ја-

хын вахтларда әмәли олараг һәјата кечирмәјә башлајачағыг. Игтисадијјатын бүтүн саһәләриндә, о чүмләдән аграр бөлмәдә дә ислаһатлар апарырыг. Бунларын һамысы Азәрбајчанын игтисадијјатыны бөјүк јола чыхарачаг, дүнја игтисадијјатына бағлајачагдыр. Биз бүтүн саһәләрдә — һәм дөвләт гуручулуғунда, һәм дә игтисади һәјатда демократик дәјишикликләр едирик. Бу јол сынагдан чыхмыш јолдур. Бу јолу Түркијә Чүмһуријјәти, демократија вә игтисадијјат саһәсиндә инкишаф етмиш өлкәләр кечмишләр. Биз дә һәмин јолу кедирик. Бу јолда биз инкишаф етмиш өлкәләрин, Түркијәнин тәчрүбәсиндән истифадә едирик. Түркијәнин тәчрүбәси бизим үчүн чох әһәмијјәтли мәнбәдир.

Республикамызын һәр јериндә демократик принсипләри бәргәрар едирик вә бундан сонра да едәчәјик. Бу ил нојабрын 12-нә Азәрбајчанда парламент сечкиләри тә'јин олунуб. Һәмин сечкиләр там демократик шәраитдә һазырланыр вә кечириләчәкдир. Азәрбајчанда чохлу партија фәалијјәт көстәрир. Мәтбуат азадлығы вардыр. Инсан азадлығы тамамилә бәргәрар олмушдур. Бүтүн азадлыглар тә'мин олунмушдур. Сијаси плүрализм ичтимаи һәјатымызын әсасыны тәшкил едир. Бу принсипләр әсасында парламент сечкиләринә кедирик вә мүстәгил Азәрбајчанын јени, демократик парламентини јарадачағыг. Һәмин күн һәм дә үмумхалг сәсвермәси јолу илә мүстәгил Азәрбајчанын јени, демократик конститусијасы гәбул олуначагдыр.

Шүбһәсиз ки, бу аддымлар Азәрбајчан Республикасыны даһа да ирәли апарачаг вә дүнја мигјасында дөвләтимизи демократик, азад бир өлкә кими даһа јүксәк сәвијјәјә галдырачагдыр. Әминәм ки, гаршымызда дуран бу вәзифәләри лајигинчә јеринә јетирәчәјик вә 1995-чи ил бизим үчүн бөјүк дәјишикликләр или олачагдыр. Бу тәдбирләри һәјата кечирмәк үчүн дост өлкәләрин, о чүмләдән дә Түркијәнин көмәјинә еһтијачымыз вардыр. Үмидварам ки, биз һәмишә бу көмәкдән фајдаланачағыг.

Бу күн мән бир даһа гејд етмәк истәјирәм ки, һөрмәтли ханым Тансу Чилләрин Азәрбајчана етдији рәсми сәфәр заманы биз мүһүм мәсәләләри музакирә етмишик вә әһәмијјәтли разылыға кәлмишик. Бунларын әсасында күман едирәм ки, өлкәләримиз арасында олан әлагәләр даһа да инкишаф едәчәкдир. Биз Түркијә Чүмһуријјәти үчүн игтисади, елчә дә дикәр саһәләрдә һәм дост, һәм дә е'тибарлы тәрәфдаш олмаг истәјирик. Күман едирәм ки, биз буна да наил олачағыг. Бунларын һамысыны бу күн бурада бүтүн Азәрбајчан ичтимаијјәтинә чатдыраркән бир даһа Түркијә Чүмһуријјәтинә вә халгына, онун чох көркәмли нүмајәндәси, әзиз бачымыз ханым Тансу Чилләрә дә билдирирәм. Бу күн шәһәримизин күчәләриндә сакинләр әзиз гонағымызы бөјүк мәһәббәтлә вә севки илә гаршылајырдылар. Мүмкүн гәдәр ону јахындан көрмәјә вә саламламаға чалышырдылар. Она өз хош мүнасибәтләрини билдирмәк истәјирдиләр. Һәмин бу бахышлар, көрүшләр, инсанларын марағы Азәрбајчанын Түркијәјә, түрк халгына һөрмәти, мәһәббәти, севкиси вә истәјидир. Бу һөрмәтлә, бу мәһәббәтлә вә бу истәклә биз Түркијәдән кәлән әзиз гонагларымызы гәбул едир вә јени истәклә дә әзиз бачымыз Тансу Чилләрлә көрүшүрүк. Бунунла да бүтүн түрк халгына гаршысында дуран вәзифәләрин һәјата кечирилмәсиндә уғурлар арзулајырыг.

Һөрмәтли бачымыз, Азәрбајчана етдијиниз бу сәфәрә көрә мән сизә бир даһа тәшәккүрүмү билдирирәм. Сизә чансағлығы, хошбәхтлик, сәадәт вә бөјүк ишиниздә уғурлар арзулајырам. Сағ олун!

АЗӘРБАЈЧАНЫ ВӘ РУСИЈАНЫ ЗӘНКИН ТАРИХИ ОЛАН ДОСТЛУГ ТЕЛЛӘРИ БАҒЛАЈЫР

(14 ијул "Күлүстан" сарајы)
1995

Һөрмәтли чәнаб Шумејко!
Һөрмәтли гонаглар!
Һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Русија Федерасијасы Шурасынын сәдри мөһтәрәм Владимир Флиппович Шумејко башда олмагла Русија Федерасијасынын парламент нүмајәндә һеј'әти икинчи күндүр ки, Азәрбајчандадыр. Русија илә Азәрбајчан арасында достчасына гаршылыглы мүнасибәтләр мүһүм вә санбаллы амилдир. Мән Русија Федерасијасынын парламент нүмајәндә һеј'әтини Азәрбајчанда үрәкдән саламлајырам, онларын кәлиши вә артыг көрә билдијимиз ишлә әлагәдар дәриндән мәмнун олдуғуму билдирирәм. Үмидварам ки, бу сәфәр Русија илә Азәрбајчан арасында

достлуг мүнасибәтләринин даһа да мөһкәмләнмәсинә хидмәт едәчәкдир. Сон илләр, Азәрбајчан дөвләт мүстәгиллији әлдә етдији вахтдан бәри бу һеј'әтин, Русија Федерасијасынын Азәрбајчана кәлән јүксәк сәвијјәдә илк парламент нүмајәндә һеј'әти олдуғуну сөјләсәм, мәнчә, јанылмарам. Һәтта дејәрдим ки, бу, үмумијјәтлә, белә јүксәк сәвијјәдә илк дөвләт нүмајәндә һеј'әтидир. Биз буну јүксәк гијмәтләндирир вә һесаб едирик ки, бу сәфәр Русија илә Азәрбајчан арасында достлуг мүнасибәтләриндә мәһз мәрһәләдир. Бир даһа үмидвар олдуғуму билдирирәм ки, бу сәфәр, бу көрүшләр, бу данышыглар өлкәләримиз арасында, дөвләтләримиз вә халгларымыз арасында достлуғун вә әмәкдашлығын даһа да мөһкәмләнмәсинә хидмәт едәчәкдир.

Русија зәнкин чохәсрлик тарихә маликдир. Рус халгы, Русија дүнја сивилизасијасына көркәмли төһфә вермишләр. Одур ки, өзүнүн чохәсрлик тарихи әрзиндә Русија дөвләти дүнја бирлијиндә лајигли јер тутмушдур. Совет Иттифагы парчаландыгдан сонра Русија өз дөвләтчилијини бәрпа етмишдир. Русијада дөвләтчилији даһа да мөһкәмләтмәк, һүгуги демократик дөвләт гурмаг үчүн, әһалинин һәјат сәвијјәсинин јүксәлмәсинә вә тәбии олараг, Русијанын дүнјада игтисади чәһәтдән инкишаф етмиш дөвләтә чеврилмәсинә јөнәлдилмиш азад базар игтисадијјатыны инкишаф етдирмәк үчүн әсаслы тәдбирләр көрүлүр.

Биз Русијада ичтимаи-сијаси һәјатын демократикләшдирилмәси, демократик һүгуги дөвләт гурулмасы саһәсиндә көрүлән бүтүн тәдбир вә ишләри, азад базар игтисадијјатынын Русијада мөһкәм бәргәрар олмасы үчүн едилән һәр шеји үрәкдән алгышлајыр вә дәстәкләјирик. Биз өзүмүз, мүстәгил Азәрбајчан Республикасы да бу јол илә кедир вә Русијада һәјата кечирилән бүтүн тәдбирләрә, бир тәрәфдән, бөјүк тәчрүбә кими бахыр вә бу тәчрүбәдән фајдаланырыг, дикәр тәрәфдән исә, бу тәдбирләри истәр игтисадијјат саһәсиндә, истәрсә дә дөвләтләрарасы мүнасибәтләримизин дикәр бүтүн саһәләриндә кәләчәк интеграсија үчүн имкан кими гијмәтләндиририк.

Азәрбајчаны вә Русијаны зәнкин тарихи олан достлуг телләри бағлајыр. Бу тарих илләрлә дејил, он илләрлә, әсрләрлә һесабланыр. Һәмин дөвр әрзиндә халгларымыз арасында сых гаршылыглы мүнасибәтләр, халгларымызын һәјатынын бүтүн саһәләриндә мөһкәм достлуг әлагәләри јаранмышдыр. Биз мәдәнијјәт, елм, тәһсил саһәсиндә, сәнајенин јарадылмасы, аграр бөлмәдә гуручулуг саһәсиндә, бүтүн саһәләрдә Азәрбајчана Русија васитәсилә кәтирилмиш нә варса, һамысыны јүксәк гијмәтләндиририк. Биз буну хүсусилә гијмәтләндиририк ки, халгымыз мәһз Русијанын көмәји илә, рус халгынын көмәји илә дүнја, Гәрб сивилизасијасына говушмуш вә тәһсил, елм вә мәдәнијјәт саһәсиндә, зәннимчә, јүксәк сәвијјәјә галхмышдыр.

Биркә јашадығымыз бир чох онилликләр әрзиндә халгларымыз арасында, тәкрар едирәм, сых достлуг мүнасибәтләри јаранмышдыр. Бу мүнасибәтләр мөһкәм әсаса маликдир вә халгымызын, республикамызын әһалисинин бөјүк әксәријјәтинин гәлбинә, үрәјинә дахил олмушдур. Биз буну бөјүк сәрвәт, бөјүк наилијјәт һесаб едирик. Одур ки, кечмишдә халгларымыз арасында гаршылыглы мүнасибәтләрдә әлдә едилмиш нә варса, һамысыны вә газанылмыш бүтүн наилијјәтләри јүксәк гијмәтләндиририк. Биз бу достлуг мүнасибәтләрини мөһкәмләтмәји вә инкишаф етдирмәји зәрури сајырыг. Тәбиидир ки, инди јени шәраитдә, һәм мүстәгил суверен Русија шәраитиндә, һәм дә мүстәгил суверен Азәрбајчан шәраитиндә.

Демәк олар ки, бу илләр әрзиндә дә, — мән Азәрбајчанын мүстәгил дөвләт олдуғу вахтдан бәри кечән дөврү нәзәрдә тутурам, — гаршылыглы мүнасибәтләримиз, бәлкә дә, һәмишә сәлис, һәмишә рәван олмамышдыр. Көрүнүр, буна сәбәб кечмишдә бурахылмыш бу вә ја дикәр сәһвләрдир. Буна бахмајараг, халгларын бир-биринә, адамларын бир-биринә мүнасибәтләри дәјишмәмишдир. Адамлар сәмими дујғуларыны итирмәмиш, әлагәләри кәсмәмиш вә онилликләр әрзиндә мүнасибәтләримизи сәчијјәләндирмиш олан чәһәтләри итирмәмишләр. Буна көрә дә дејә биләрик ки, чәтинликләрә бахмајараг, о илләрдә дөвләтләрарасы мүнасибәтләримизин инкишафы илә, игтисадијјат, елм, мәдәнијјәт, техника саһәсиндә дә мүнасибәтләримизин инкишафы илә сәчијјәләнмишдир.

Бүтүн бунлар даһа сых мүнасибәтләрә малик олмаг үчүн јахшы әсас, јахшы зәминдир. Биз Азәрбајчанда буну истәјирик. Тәкрар едирәм, Азәрбајчан Русија илә бир чох он илләрдән, әсрләрдән бәри бағлыдыр. Биз истәјирик ки, бу әлагәләр олсун, инкишаф етсин вә мөһкәмләнсин. Русија бизим үчүн һәм бөјүк шимал гоншудур, һәм дә Русија халгы бизим үчүн дост халгдыр.

Одур ки, буну нәзәрә алараг, мүнасибәтләримиз — инди достлуг характери дашыјан мүнасибәтләримиз даһа да мөһкәмләнмәли вә даһа да инкишаф етдирилмәлидир. Мәмнунлугла демәк олар ки, сон илләр аз иш көрүлмәмишдир. Москвада Русија Федерасијасынын президенти һөрмәтли чәнаб Борис Николајевич Јелтсинлә, баш назир һөрмәтли чәнаб Виктор Степанович Черномырдинлә, Русија парламенти палаталарынын сәдрләри, о чүмләдән Федерасија Шурасынын сәдри, бизим мөһтәрәм гонағымыз чәнаб Владимир Филиппович Шумејко илә, Русијанын назирләри, дөвләт органларынын рәһбәрләри илә бир чох көрүшләр кечирилмишдир. Биз миннәтдарлыг һисси илә гејд едирик ки, Русија Федерасијасынын назирләри, дөвләт органларынын рәһбәрләри сон вахтлар биздә олмушлар. Истәр Азәрбајчанда, истәр Москвада, истәрсә дә дикәр өлкәләрдә көрүшләр заманы, хүсусән мәним Борис Николајевич Јелтсинлә көрүшләрим заманы биз мүнасибәтләримизин даһа да инкишаф тапмасы илә бағлы мәсәләләри мүзакирә етмәк имканына малик олмушуг вә белә бир јекдил рә'јә кәлмишик ки, бу мүнасибәтләр әввәлки нәсилләрин јаратдыглары нә варса, бунларын әсасында, инди нәјимиз варса, бунларын әсасында инкишаф етдирилмәли вә мөһкәмләндирилмәлидир. Биз буна чалышырыг. Биз буну истәјирик.

Она көрә дә биз Русија Федерасијасынын парламент нүмајәндә һеј'әтини бөјүк достлуг вә дәрин мәһәббәт һисси илә гаршылајырыг. Биз белә һесаб едирик ки, Азәрбајчанда да, Русијада да, башга өлкәләрдә дә әлагәләр даһа тез-тез, даһа нәтичәли олмалыдыр. Биз буна чалышырыг вә чалышачағыг, чүнки Азәрбајчан илә Русија арасындакы мүнасибәтләр достлуг характери дашыјыр. Биз истәјирик ки, бу мүнасибәтләр һәмишә гардашлыг мүнасибәтләри олсун. Дикәр тәрәфдән исә бу мүнасибәтләрин биздән өтрү, зәннимчә, Русијадан да өтрү стратежи әһәмијјәти вар.

Она көрә дә дүнән ахшам вә бу күн Владимир Филиппович Шумејко илә, нүмајәндә һеј'әтинин башга үзвләри илә көрүшләр заманы — бу көрүшләр исә һәм мәнимлә, һәм парламентдә, һәм бизим парламентин сәдри Рәсул Гулијевлә, назирләрлә, баш назирлә олмушдур вә сабаһ давам етдириләчәкдир — мүзакирә етдијимиз мәсәләләр, зәннимчә, мүнасибәтләримизи уғурла инкишаф етдирмәјә көмәк көстәрәчәкдир. Биз бир чох мәсәләдә разылыға кәлмишик. Үмидварам ки, бу көрүшләр, сөһбәтләр, данышыглар әмәли нәтичәләрини верәчәкдир.

Бир даһа дејирәм ки, Азәрбајчан рәһбәрлијинин ваһид рә'ји беләдир: Бизә дост өлкә олан Русија илә бу достлуг мүнасибәтләрини дәринләшдирмәк вә инкишаф етдирмәк лазымдыр. Һәм бу әсрдә, һәм дә өтән әсрдә бизи бир чох телләрлә бағлајан әлагәләримиз јахшы бүнөврә, јахшы базадыр вә бундан истифадә етмәјимизи тәләб едир.

Мәсәләләр, проблемләр чохдур. Лакин биздән өтрү ән мүһүм проблем мүһарибә вәзијјәтиндән чыхмаг, Ермәнистан илә Азәрбајчан арасында једди илдән бәри давам едән мүнагишәни дајандырмаг вә әлбәттә, Ермәнистан Республикасынын Азәрбајчана гаршы тәчавүзүнүн нәтичәләрини ләғв етмәкдир. Бу тәчавүз нәтичәсиндә Ермәнистан силаһлы бирләшмәләри Азәрбајчан әразисинин 20 фаизини ишғал етмиш, һәмин торпаглардан Азәрбајчанын бир милјон вәтәндашы говулмушдур вә онлар инди чох ағыр шәраитдә, гачгын вәзијјәтиндә јашајырлар. Биз Ермәнистанла тарихән гоншујуг. Мүнасибәтләримизин тарихиндә мүнагишәләр олмушдур. Лакин тарих Азәрбајчан вә Ермәнистан арасындакы мүнасибәтләри даһа чох достлуг мүнасибәтләри кими сәчијјәләндирир. Индики мүнагишә Азәрбајчан үчүн ән ағыр, ән дәһшәтли мүнагишә олмуш, Азәрбајчан Республикасына, Азәрбајчан халгына чох бөјүк зәрәр вурмушдур. Биз чохлу инсан итирмишик, вәтәндашларымызын он илләрлә чәтин шәраитдә, кәркин әмәк һесабына гуруб-јаратдыгларынын һамысы ишғал олунмуш әразиләрдә дағыдылмыш, талан едилмишдир.

Тәбии ки, бүтүн бунлар биздән өтрү бөјүк иткидир. Азәрбајчан халгынын гәлбинә вурулан ағыр јарадыр. Бунунла белә биз јаранмыш вәзијјәти реалистчәсинә гијмәтләндирир вә белә һесаб едирик ки, мүнагишәјә јалныз сүлһ јолу илә сон гојмаг олар. Она көрә дә биз өтән илин мајында атәшкәс һаггында сазиши имзаладыг. Он дөрд ајдыр ки, атәшкәс режими давам едир. Биз дәфәләрлә демишик вә бу күн дә мән бир даһа бәјан едирәм ки, Ермәнистан илә Азәрбајчан арасында узунмүддәтли мөһкәм сүлһү тә'мин едән Бөјүк Сүлһ Сазиши имзалананадәк биз бу өһдәлијә әмәл едәчәјик. Сүлһ сазиши исә тәбии ки, Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјүнү, сәрһәдләринин тохунулмазлығыны, мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын суверенлијини тә'мин етмәлидир.

Башга сөзлә, Ермәнистан силаһлы бирләшмәләрини ишғал олунмуш

бүтүн әразиләрдән чыхарылмасындан, Азәрбајчан вәтәндашларынын öз доғма јерләринә гајтарылмасындан, онларын нормал јашајышы үчүн шәраит јарадылмасындан вә бир даhа дејирәм, Азәрбајчанын бејнәлхалг мигјасда танынмыш сәрhәдләринин тохунулмазлығынын тә'мин едилмәсиндән сөhбәт кедир.

Биз сүлhсевәр өлкәјик, Азәрбајчан халгы сүлhсевәр халгдыр. Биз бүтүн халгларла, хүсусән hәмсәрhәд, гоншу олдуғумуз, тарихән әнәнәви әлагәләр сахладығымыз өлкәләрлә, халгларла достлуг вә гаршылыглы анлашма шәраитиндә јашамаг истәјирик. Бунунла јанашы, hамы билмәлидир ки, биз hеч кимә бир гарыш да олсун торпағымызы күзәштә кедә билмәрик. Әкәр дүнја hәгигәтән бејнәлхалг hүгуг нормаларыны танıјырса, әкәр дүнјада инсан hүгуглары реал шәкилдә горунурса, онда hеч ким Азәрбајчанын бу күн дүшдүјү вәзијјәтлә разылашмамалыдыр. Бүтүн дүнја бирлијинин көзү гаршысында бир милјондан чох азәрбајчанлынын hүгуглары тапдаланмыш, инсанлар hәлак олмуш, биз бөјүк иткиләр вермишик. Бурадан бир гәдәр аралыда чәми бир нечә ил әрзиндә Шәhидләр хијабаны јаранмышдыр, орада дәфн олунанлар әсасән 20-25 јашлы, јә'ни hәјатдан накам кетмиш чаванлардыр. Онлар Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјү, Азәрбајчанын суверенлији уғрунда hәлак олмуш, чанларындан кечмишләр.

Лакин белә вәзијјәт узун сүрә билмәз вә хүсусән дә hәмишәлик давам едә билмәз. Она көрә дә биз белә hесаб едирик ки, Азәрбајчанын hәјатынын мүхтәлиф мәрhәләләриндә мүhүм рол ојнамыш Русија бу күн дә hәмин мүнагишәнин арадан галдырылмасына, рекионумузда сүлhүн бәргәрар олунмасына өз төhфәсини вермәлидир. Јери кәлмишкән, демәлијәм ки, мүнагишәнин лап әввәлиндән Русија сүлh јаратмаг вәзифәсини hәјата кечирир. Лакин тәәссүф ки, истәр бу сә'јләр, истәрсә дә бејнәлхалг тәшкилатларын сә'јләри, дикәр өлкәләрин сә'јләри һәлә индијәдәк өз нәтичәләрини вермәмишдир. Зәннимчә, артыг он дөрд ај давам едән барышыг имкан вә әсас верир ки, hәм бејнәлхалг тәшкилатлар, хүсусән дә мәhз Ермәнистан — Азәрбајчан мүнагишәсинин арадан галдырылмасы үчүн АТӘТ-ин тәркибиндә јарадылмыш Минск групунун hәмсәдрләриндән бири олан Русија бу мәсәләнин гәти hәллинә мүhүм төhфәсини верә биләчәкдир.

Бир шеј ајдындыр, Азәрбајчан гоншу Ермәнистан Республикасы тәрәфиндән тәчавүзә мә'руз галмышдыр. Бир шеј ајдындыр, Азәрбајчан Республикасына бөјүк зәрәр вурулмушдур, биз чох шеј итирмишик. Лакин мүнагишәнин арадан галдырылмасы вә мөhкәм, узун сүрән сүлhүн јаранмасы јәгин ки, заман кечдикчә букүнкү јаралары сағалда биләр. Бу мәсәләдә дә Русијанын ролу шүбhәсиз ки, әвәзсиздир. Мән бу фикри бу күн hөрмәтли Владимир Филиппович Шумејко илә сөhбәтимдә демишәм. Мәсәләнин сон дәрәчә вачиб олдуғуну нәзәрә алараг, инди бурада, Русијанын парламент нүмајәндә hеј'әтинин шәрәфинә тәшкил олунмуш гәбулда да бир даhа тәкрар едирәм.

Бир даhа дејирәм, Русија илә Азәрбајчан арасында, рус халгы илә Азәрбајчан халгы арасында достлуғун зәнкин тарихи вар. Белә наилијјәтләримизин олмасындан биз севинә биләрик. Биз үрәкдән арзулајырыг ки, әлдә етдикләримизә әсасланараг бу мүнасибәтләри давам вә инкишаф етдирәк. Инди Азәрбајчанда да бөјүк дәјишикликләр баш верир. Русијада олдуғу кими, биздә дә демократик hүгуги дөвләт гурулур. Биз бүтүн адамлар үчүн азад чәмијјәт, сијаси плүрализм чәмијјәти јаратмаг истәјирик. Елә бир чәмијјәт ки, орада hәр бир адам өзүнү азад hисс едә, өз hәјаты үчүн вә тәбии ки, чәмијјәт, дөвләт үчүн бүтүн имканларыны реаллашдыра билсин.

Нојабрда мүстәгил Азәрбајчан дөвләтиндә илк парламент сечкиләри кечириләчәкдир. Һөрмәтли гонагларымыз, сизи әмин едирәм ки, бу сечкиләрин демократик принсипләр әсасында, там азад кечирилмәси үчүн hәр шеј едиләчәкдир. Бу сечкиләрдә бүтүн партијалар вә hәр бир вәтәндаш там демократик әсасда иштирак едә биләчәкдир. Бу ил биз Азәрбајчанын Конститусијасыны, мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын илк Конститусијасыны гәбул едәчәјик. Бир сөзлә, биз бөјүк дәјишикликләрә доғру кедирик, өзү дә инамла кедирик. Бахмајараг ки, сон үч илдә Азәрбајчанда вәзијјәтин сабитлијини позмаға, Конститусијаја зидд әмәлләр төрәтмәјә, дөвләт чеврилиши етмәјә дәфәләрлә чәhд көстәрилмишдир.

Лакин биз бүтүн бунлары арадан галдыра билдик. Һәлә 1993-чү илдә јаранмыш вәтәндаш мүhарибәси тәhлүкәсини арадан галдыра билдик. Конститусијаја, дөвләтә зидд јол тутмуш ајры-ајры групларын төрәтдикләри башга чәтинликләри дә арадан галдыра билдик. Бизим бу күн дә чәтинликләримиз, игтисади чәтинликләримиз, базар игтисадиј-

јатына кечидлә бағлы чәтинликләримиз, Чеченстандакы һадисәләр нәтичәсиндә Шимал сәрһәдимизин алты ајдан артыг бағланмасы илә әлагәдар чәтинликләримиз, бир чох башга чәтинликләримиз вар. Лакин бүтүн бунлара бахмајараг, биз демократија принсипләриндән, шәхсијјәтин азадлығы принсипләриндән кери чәкилмәјәчәјик вә Азәрбајчанын бундан сонра да бу јолу инамла кетмәси үчүн һәр шеји едәчәјик. Тәбии ки, биз бу саһәдә Русијанын тәчрүбәсиндән чох шеј көтүрүрүк вә кәләчәкдә дә бу истигамәтдә тәчрүбә мүбадиләсинә еһтијачымыз вар. Белә һесаб едирик ки, Русија кими бөјүк өлкәдә топланмыш тәчрүбәни, биликләри вермәк үчүн бизә мәһз јардым вә көмәк чох лазымдыр.

Дөвләтләрарасы әлагәләримиздә, Русија парламенти илә Азәрбајчан парламенти арасында јахшы мүнасибәтләр јаранмышдыр. Билирсиниз ки, өтән ил Москвада Русија парламенти илә Азәрбајчан парламенти арасында сазиш имзаланмышдыр. Русија парламенти Федерасија Шурасынын сәдри башда олмагла белә јүксәк сәвијјәдә мәһз парламент нүмајәндә һеј'әтинин Азәрбајчана сәфәри дә ону көстәрир ки, дөвләтләрарасы мүнасибәтләримизин инкишаф етдирилмәси, халгымызын арасында достлуг вә гардашлығын мөһкәмләндирилмәси үчүн парламентләр даһа мүһүм рол ојнајырлар вә ојнаја биләрләр.

Бир даһа билдирмәк истәјирәм ки, биз Русијада көрүлән бүтүн ишләрә дәрин һөрмәтлә јанашырыг. Орада чәтин проблемләр һәлл олунур, лакин биз һесаб едирик ки, бунлар уғурла һәлл едилир. Үмидварыг ки, бу проблемләр һәлл едиләчәк вә Русија һәгигәтән јени Русијаја, демократик Русијаја, бүтүн өлкәләрә, хүсусән бир чох онилликләр әрзиндә онунла достлуг вә јахын мүнасибәтләр шәраитиндә јашајан халглара хејирхаһлыгла јанашан Русијаја чевриләчәкдир. Русија сүлһсевәр өлкә олмушдур вә белә һесаб едирәм ки, һәмишә сүлһсевәр олачаг, бу сүлһсевәрлији илә јахын гоншулуг мүнасибәтләри олан бүтүн башга халглара, о чүмләдән Азәрбајчана вә Азәрбајчан халгына көмәк вә јардым көстәрәчәкдир.

Рус халгына, Русија дөвләтинә бир даһа һөрмәт вә еһтирамымы билдирир вә Русијанын, азад демократик Русијанын, рус халгынын, Русија дөвләтинин, Русија Федерасијасынын президенти, бизим бөјүк достумуз һөрмәтли Борис Николајевич Јелтсинин, инди бизим арамызда

олан Русија Федерасијасы парламент нүмајәндә һеј'әтинин, Русија Федерал Мәчлиси Федерасија Шурасынын сәдри, бөјүк достумуз, Русијанын гаршысында дуран нәһәнк вәзифәләрин һәјата кечирилмәси үчүн чох иш көрән, Русија илә Азәрбајчан арасында достлуг мүнасибәтләринин мөһкәмләндирилмәси үчүн чох иш көрән инсанын, һөрмәтли Владимир Филиппович Шумејконун шәрәфинә, бадә галдырырам. Сизин сағлығыныза!

(15 ијул "Күлүстан" сарајы)
1995

Һөрмәтли Владимир Филиппович!

Һөрмәтли гонаглар, ханымлар вә чәнаблар!

Биз Русија Федерасијасынын парламент нүмајәндә һеј'әтини достлуг һиссләри илә гаршыладыг. Бу гыса вахт әрзиндә, зәннимчә, сәмәрәли иш көрдүк. Елә бир иш ки, Русија илә Азәрбајчан арасында достлуг мүнасибәтләринин кәләчәк инкишафында өз ролуну ојнајачагдыр. Бу күн гонагларымызы даһа бөјүк достлуг вә һөрмәт һиссләри илә јола салырыг.

Биз шадыг ки, белә јүксәк нүмајәндә һеј'әти кәлмишдир. Шадыг ки, Русија Федерасија Шурасынын сәдри, һөрмәтли Владимир Филиппович Шумејко бу гыса вахт әрзиндә букүнкү реал һәјатымызын бә'зи чәһәтләри илә шәхсән таныш ола билмишдир. Биз шадыг ки, онларын бурада көрдүкләри, чох әтрафлы сөһбәтләримиз заманы һаггында данышдығымыз мәсәләләр достларымызын, Владимир Филипповичин вә нүмајәндә һеј'әтинин башга үзвләринин Азәрбајчан һаггындакы, онун реал вәзијјәти, хүсусән Азәрбајчанын артыг једди ил әрзиндә мә'руз галдығы тәчавүзүн ағыр нәтичәләри һаггындакы тәсәввүрләрини кенишләндирир.

Нүмајәндә һеј'әти бу күн јола дүшүр. Үмидварам ки, белә јүксәк сәвијјәли илк сәфәр кәләчәкдә даһа тез-тез көрүшмәјимизин башланғычы олачагдыр. Јери кәлмишкән дејим ки, биз бу барәдә Владимир Филипповичлә шәртләшмишик. Јәгин ки, о јенә кәләчәк, Русијанын дикәр дөвләт хадимләри дә республикамыза сәфәр едәчәкләр. Биз ачығыг, Азәрбајчан халгынын үрәји кенишдир. Биз бүтүн дүнјаја ачығыг,

бизә дост олан өлкәјә — Русијаја ачыгыг. Биз достлуг, сүлһ истәјирик, әдаләт истәјирик, сәмими достлуг мүнасибәтләри истәјирик. Елә бу һиссләрлә дә Владимир Филипповичә, нүмајәндә һеј'әтинин бүтүн үзвүләринә мүрачиәт едирәм. Бу һиссләрлә дә дејирик: Сизә јахшы јол, рус халгына, Русијаја чохлу саламлар, сизин өлкәниздәки чохсајлы достларымыза чохлу саламлар јоллајырыг. Тәшәккүр едирәм...

ЈҮКСӘК СӘВИЈЈӘДӘ АЗӘРБАЈЧАН — УКРАЈНА ДАНЫШЫГЛАРЫ БАША ЧАТДЫ

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН НИТГИ
(27 ијул "Күлүстан" сарајы)
1995

Чәнаб Украјна президенти, һөрмәтли Леонид Данилович Кучма!
Һөрмәтли гонаглар!
Һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Украјна президентинин Азәрбајчана бу күн башланан рәсми сәфәри республикамызын һәјатында мүһүм һадисәдир вә дөвләтләрарасы мүнасибәтләримизин даһа да инкишаф етмәсинә шүбһәсиз тәкан верәчәкдир. Украјна вә Азәрбајчан халглары арасында әлагәләр зәнкин чохәсрлик тарихә маликдир. Бу әлагәләр јазычыларын, алимләрин, мүтәфәккирләрин, мәдәнијјәт вә инчәсәнәт хадимләринин әсәрләриндә әксини тапмышдыр. Бу әлагәләр Украјна вә Азәрбајчанын шәһәрләри, рајонлары арасында, сәнаје мүәссисәләри вә онларын коллективләри арасында игтисади, сосиал вә мәдәни һәјатын бүтүн саһәләриндә чохиллик әмәкдашлыгда әксини тапмышдыр. Бу әлагәләр јазычыларын, шаирләрин, бәстәкарларын әсәрләриндә даһа парлаг әкс олунмуш вә елә бир достлуг вә әмәкдашлыг көрпүсү јаратмышлар ки, бу көрпү узун иллердән, онилликләрдән вә әсрләрдән бәри халгларымызы бирләшдирир вә достлуг мүнасибәтләри үчүн, сәмәрәли әмәкдашлыг үчүн шәраит јарадыр.

Украјнанын әдәбијјат, инчәсәнәт хадимләринин әсәрләри Азәрбајчанда мәшһурдур. Онларын чоху Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едилмиш

вә кениш шөһрәт газанмышдыр. Тарас Шевченко, Иван Франко, Лесја Украинка, Максим Рылски, Микола Бажан, Александр Корнејчук, Олес Гончар кими көркәмли Украјна јазычы вә мүтәфәккирләринин, дикәрләринин әсәрләринин күллијјаты, сечилмиш әсәрләри Азәрбајчан дилинә тәрчүмә олунмушдур вә бир даһа тәкрар едирәм ки, бу әсәрләр кениш шөһрәтә маликдир вә тәбии олараг, Украјна халгынын һәјат вә тарихини даһа јахшы баша дүшмәјә, достлуг мүнасибәтләримизин даһа да мөһкәмләнмәсинә көмәк едир.

Һәлә өтән әсрдә, XIX әсрдә көркәмли Украјна јазычысы вә мүтәфәккири Николај Иванович Гулак мәшһур Азәрбајчан шаирләри вә мүтәфәккирләри Низами Кәнчәвинин "Искәндәрнамә", Фүзулинин "Лејли вә Мәчнун" поемаларыны, XIX әсрдә јашајыб-јаратмыш јазычы, мүтәфәккир Мирзә Фәтәли Ахундовун әсәрләрини Украјна, рус вә алман дилләринә тәрчүмә етмишдир. Белә мисаллардан чох чәкмәк оларды. Лакин елә дејиләнләр дә сүбут едир ки, халгларымыз бир-бириндән узагда јашасалар да, бир-бири илә сых бағлы олмушлар. Бу күн халгларымыз арасында мөвчуд олан мүнасибәтләри дә, әслиндә, мәһз һәмин әлагәләр јаратмышдыр.

Бу күн һөрмәтли Леонид Данилович Кучма Азәрбајчан нефт сәнајесинин нүмајәндәләри илә көрүшдү. Гыса сөһбәт әснасында мә'лум олду ки, Азәрбајчан нефтчиләри илә Украјнанын сәнаје мәркәзләри арасында кениш әлагәләр мөвчуддур. Бу әлагәләр әслиндә бир чох онилликләр әрзиндә, әсрин әввәлиндән, Азәрбајчанда, Бакыда нефт сәнајеси сүр'әтлә инкишаф етмәјә башладығы вахтдан бәри мөвчуддур. Бу әлагәләр Харковла да, Днепропетровск илә дә, Николајевлә дә, Одесса илә дә вә бир чох дикәр шәһәрләрлә дә јарадылмышды. Бу әлагәләр индијәдәк мөвчуддур.

60-чы, 70-чи вә 80-чи илләр Украјна илә Азәрбајчан арасында әлагәләрин гур инкишафы илә сәчијјәвидир. Һамымызын јадындадыр, нә гәдәр фестиваллар, достлуг күнләри, һабелә Азәрбајчанда Украјна әдәбијјаты вә инчәсәнәти күнләри кечирилмишдир. Һәтта һесабламаг белә чәтиндир ки, Украјнанын нә гәдәр мәдәнијјәт, инчәсәнәт хадими Азәрбајчанда олмуш, Азәрбајчанын нә гәдәр әдәбијјат вә инчәсәнәт хадими Украјнада олмушдур. Бир даһа тәкрар едирәм, бунларын һамысы елә бөјүк сәрвәт, елә гијмәтли дәјәрдир ки, онлар халгларымыз тәрәфиндән

топланмышдыр, бу күн вә кәләчәкдә мүнасибәтләримиз үчүн әсасдыр.

Лакин бу күн мүнасибәтләримиз принсипчә башга характер дашыјыр. Украјна мүстәгил дөвләтдир. Азәрбајчан да мүстәгил дөвләтдир. Одур ки, биз өз дөвләтләрарасы мүнасибәтләримизи дүнја практикасында һамылыгла гәбул едилмиш принсипләр әсасында гururуг. Өзү дә, зәннимчә, јахшы гурур, мүвәффәгијјәтлә гururуг. Ири Авропа дөвләти кими, бөјүк игтисади потенсиала, күчлү елми потенсиала вә гаршылыглы әмәкдашлыг үчүн кениш имканлара малик олан өлкә кими Украјна биздән өтрү бөјүк мараг доғурур. Белә дүшүнүрәм ки, Азәрбајчан да Украјна үчүн һеч дә аз мараг доғурмур.

Бизим үчүн чох мүһүмдүр ки, мүстәгил бир дөвләт кими Украјна мүстәгиллик мөвгеләриндә мөһкәм дурур вә өз дөвләтчилијинин, өз игтисадијјатынын инкишафы үчүн фәал тәдбирләр көрүр. Биз Украјнада баш верән бүтүн просесләри изләјирик, һәм дә Украјна халгына, мүстәгил Украјна дөвләтинә хош дујғуларла, бөјүк еһтирам һисси илә изләјирик вә әминик ки, һазырда мүстәгил Украјна дөвләтинин јолунда дуран бүтүн чәтинликләр, бүтүн проблемләр уғурла арадан галдырылачагдыр.

Биз истәр Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатында вә АТӘТ-дә — Авропада Тәһлүкәсизлик вә Әмәкдашлыг Тәшкилатында, истәр МДБ-дә, истәрсә дә дикәр бејнәлхалг тәшкилатларда Украјна илә фәал әмәкдашлыг едирик. Буна көрә дә бу күн гејд етмәк хошдур ки, бејнәлхалг саһәдә, бејнәлхалг тәшкилатларда әмәкдашлығымыз әмәли характер дашыјыр, бир-биримизә хош тә'сир бағышлајыр вә әсас јарадыр ки, белә әмәкдашлыг кәләчәкдә даһа мүвәффәгијјәтлә давам етдириләчәкдир.

Мән дедим ки, Украјнада игтисади саһәдә, ичтимаи-сијаси һәјатда бә'зән мүрәккәб просесләр кедир. Лакин, тәкрар едирәм, биз әминик ки, мүстәгил Украјна бу мәрһәләни уғурла кечәчәк, мүстәгил дөвләтин инкишафы үчүн лазым олан һәр шејлә өз халгыны, өз чәмијјәтини тамамилә тә'мин едәчәкдир. Биз буну јүксәк гијмәтләндиририк ки, Украјна мүстәгиллик принсипләриндә мөһкәм дурур, өз өлкәсинин әрази бүтөвлүјүнү, сәрһәдләринин тохунулмазлығыны гәтијјәтлә горујур. Бу бахымдан Украјнада вә Азәрбајчанда олан проблемләр мүәјјән дәрәчәдә охшардыр. Буна көрәдә биз Украјнада көрүлән ишләрә бөјүк һөрмәтлә јанашырыг.

Мүстәгил Азәрбајчан дөвләти гаршысында, республикамызын гаршысында да чохлу мүрәккәб проблем дурур. Тәкрар едирәм, онлар Украјнада кедән просесләрлә, Украјнада гаршыја чыхан проблемләрлә чох охшардыр. Украјна да демократик дөвләт, демократик чәмијјәт гурур, базар ислаһатлары кечирилмәси јолу илә кедир, өз дөвләт мүстәгиллијини мөһкәмләтмәк јолу илә кедир. Бунлар Азәрбајчанда да едилир. Биз демократик һүгуги дөвләт гуручулуғу јолу илә кедирик, демократик чәмијјәт јарадырыг, бүтүн саһәләрдә кениш игтисади ислаһатлар кечирилмәси јолу илә кедирик. Дөвләт мүлкијјәтини өзәлләшдирмәк һаггында бу јахынларда програм гәбул едилмишдир, аграр секторда ислаһат апарылыр. Мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын парламентинә сечкиләр нојабрын 12-нә тә'јин олунмушдур, мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын Конституснјасы һазырланыр.

Бунунла јанашы, бизим бөјүк бир проблемимиз, ағыр проблемимиз дә вар. Бу да ондан ибарәтдир ки, Азәрбајчан једди илдир Ермәнистан Республикасы тәрәфиндән тәчавүзә мә'руз галыр. Бу һәрби тәчавүз нәтичәсиндә Азәрбајчан әразисинин бир һиссәси — тәгрибән 20 фаизи Ермәнистан силаһлы бирләшмәләри тәрәфиндән ишғал олунмушдур. Ишғал едилмиш торпаглардан Азәрбајчанын бир милјондан чох вәтәндашы говулмушдур вә онлар чох ағыр вәзијјәтдәдирләр, чадыр шәһәрчикләриндә јашајырлар, мәшәггәт ичиндәдирләр.

Бу күн һөрмәтли гонағымыз Леонид Данилович Кучма Зәнкилан, Губадлы вә Чәбрајыл рајонларындан олан гачгынларын јашадыглары кичик бир рајона кетмиш, орада чох тә'сирли көрүш олмушдур. Гачгынлар бөјүк үмидлә Леонид Даниловичә мүрачиәт едәрәк, онларын доғма јерләринә гајытмаларына көмәк көстәрмәсини хаһиш етдиләр. Адамлар даһа һеч нә истәмирләр, онлар һагг-әдаләт истәјирләр, истәјирләр ки, ишғал едилмиш торпаглар азад олунсун, өзү дә бу мәсәлә сүлһ јолу илә һәлл едилсин. Онлар истәјирләр ки, өз јерләринә гајыда билсинләр, бахмајараг ки, бу јерләрдә чох шеј дағыдылмыш, талан олунмушдур.

Она көрә дә инди бу проблем биздән өтрү ән мүһүм проблемдир. Һамы билир вә мән бу күн Леонид Даниловичә дә данышдым ки, биз әмәли јол тутуруг, һәмин мәсәләнин сүлһ васитәсилә һәлли јолуну ту-

туруг. Он дөрд ајдан артыгдыр ки, атәшкәс режими мөвчуддур. Биз бундан сонра да, Азәрбајчанын там әрази бүтөвлүјүнү вә онун бејнәлхалг миграсда танынмыш сәрһәдләринин тохунулмазлығыны тә'мин едә биләчәк сүлһ сазиши имзаланана гәдәр бу режимә әмәл едәчәјик.

Биз әминик ки, мәсәләнин бу чүр һәллинә наил олачағыг. Әминик, она көрә ки, бејнәлхалг тәшкилатлар, хүсусән АТӘТ бунунла фәал мәшғул олур. Әминик, чүнки бејнәлхалг ичтимаијјәт кетдикчә даһа чох е'тираф едир ки, Азәрбајчан тәчавүзә мә'руз галмышдыр. Азәрбајчана гаршы тарихи әдаләтсизлик едилмишдир, сепаратчылыға јол вермәк олмаз, бир дөвләтин зор ишләтмәклә башга дөвләтин әрази бүтөвлүјүнү позмасына јол вермәк олмаз. Она көрә дә биз әминик ки, бу мәсәләләри сүлһ јолу илә һәлл едәчәјик.

Лакин бу бизим проблемимиздир, Украјнанын проблеми бир гәдәр башгадыр. Һәр һалда бүтүн бунлары әсас тутараг, һамы тәрәфиндән танынмыш бејнәлхалг нормалары әсас тутараг биз белә һесаб едирик ки, һәр бир дөвләтин әрази бүтөвлүјү онун дөвләт мүстәгиллијинин сарсылмаз бүнөврәсидир вә Азәрбајчанын дөвләт мүстәгиллијинин мөһкәмләнмәси, Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјүнүн вә сәрһәдләринин тохунулмазлығынын мөһкәмләнмәси үчүн әлимиздән кәләни едәчәјик.

Чох һөрмәтли Леонид Данилович Кучманын Азәрбајчана кәлмәси бир чох мәсәләләрә даир фикир мүбадиләси апармаға, лакин илк нөвбәдә инди тамамилә башга зәминдә гурулан икитәрәфли мүнасибәтләримизлә бағлы мәсәләләри мүзакирә етмәјә имкан верир. Бизим дөвләтләрарасы мүнасибәтләримизин перспективи бөјүкдүр. Игтисадијјатын бир чох саһәләриндә, елм, мәдәнијјәт, тәһсил саһәсиндә, бүтүн дикәр саһәләрдә әмәкдашлыг етмәк үчүн бизим бөјүк имканларымыз вар. Мән белә һесаб едирәм ки, биз бу мәсәләләр барәдә разылыға кәләчәк вә бу мүнасибәтләрин инкишафына күчлү тәкан верәчәјик.

Биз Украјна президентини хејирхаһ дост, Украјнанын һөрмәтли нүмајәндәси кими гәбул едирик. Биз ону Украјна халгына, мүстәгил Украјна Республикасына дәрин һөрмәт һисси илә гәбул едирик. Украјна халгына бу күн бир даһа ән хош мүнасибәтләр, достлуг мүнасибәтләри бәсләдијимизи билдиририк.

Украјна халгынын шәрәфинә, мүстәгил Украјнанын шәрәфинә, Украјна вә Азәрбајчан халглары арасындакы достлуғун шәрәфинә, Украјнанын президенти, һөрмәтли достумуз Леонид Данилович Кучманын шәрәфинә бадә галдырмағы тәклиф едирәм.

АЗӘРБАЈЧАНЫН СӘНАЈЕ МҮӘССИСӘЛӘРИНИН РӘҺБӘРЛӘРИ ВӘ ИШКҮЗАР ДАИРӘЛӘРИН НҮМАЈӘНДӘЛӘРИ ИЛӘ КӨРҮШ

28 ијул 1995

— Һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Билирсиниз ки, Украјна президенти, һөрмәтли достумуз Леонид Данилович Кучма икинчи күндүр Азәрбајчанда рәсми сәфәрдәдир. Биз дүнән вә бу күн чох сәмәрәли ишләмишик, данышыглар, сөһбәтләр, фикир мүбадиләси олмуш, имзаланмаг үчүн бир сыра сәнәдләр һазырланмышдыр. Леонид Даниловичин сәфәр програмында истеһсал мүәссисәләринин рәһбәрләри вә ишкүзар адамларла көрүшү дә нәзәрдә тутулмушдур. Бунунла әлагәдәр сизи бу көрүшә дә'вәт етмишик.

Данышыглар вә көрүшләр нәтичәсиндә Леонид Данилович вә мән, нүмајәндә һеј'әтләримиз белә бир ваһид фикирә кәлмишик ки, игтисади әлагәләримизи даһа да инкишаф етдирмәк үчүн бөјүк имканларымыз вар. Әлбәттә, бүтүн көрүшләримиз вә данышыгларымызда биз дөвләтләрарасы мүнасибәтләрлә бағлы кениш мәсәләләри әһатә етмиш, бир чох бејнәлхалг проблемләрә даир фикир мүбадиләси етмишик. Лакин биз белә һесаб едирик ки, бүтүн бунлар игтисади әлагәләрә әсасланыр. Бир чох онилликләр әрзиндә Азәрбајчан илә Украјна арасында бу әлагәләр олдугча сых иди вә мүвәффәгијјәтлә һәјата кечирилирди. Азәрбајчанын вә Украјнанын бир чох истеһсал мүәссисәси бир-бири илә игтисади интеграсијада иди вә бу, игтисадијјатын, о чүмләдән Азәрбајчан сәнајесинин вә Украјнанын бир чох рекионунун сәнајесинин уғурла ишләмәсини тә'мин едирди.

Сон илләр баш вермиш һадисәләр, Совет Иттифагынын дағылмасы, дөвләтләримизин мүстәгиллик газанмасы вә бә'зи дикәр сәбәбләр нәтичәсиндә, хүсусән Азәрбајчанын нәглијјат әлагәсини, онун шимала, о чүмләдән Украјнаја чыхышыны мәһдудлашдыран сәбәбләр нәтичәсиндә бу интеграсија әлагәләри зәифләмиш, бир сыра һалларда исә тамамилә

кәсилмишдир. Лакин бүтүн бу мәсәләләри музакирә едәрәк биз белә бир гәти фикрә кәлдик ки, мүхтәлиф саһәләр, хүсусән Азәрбајчан вә Украјнанын сәнајеләри арасында интеграсија әлагәләрини бәрпа етмәк, һабелә јени мүнасибәтләр вә әлагәләр гурмаг үчүн индинин өзүндә дә бөјүк имканлар вар.

Һәр һалда һәм Украјнанын, һәм дә Азәрбајчанын игтисади ислаһатлар апармаг, базар мүнасибәтләри, сәрбәст игтисадијјат, сәрбәст саһибкарлыг јаратмаг јолу илә кетдијини әсас тутараг, — һазырда өлкәләримиздә хүсуси бөлмә мөвчуддур, доғрудур, о үмумән игтисадијјатда һәлледичи әсас јер тутмур, лакин инкишаф перспективи бөјүкдүр — бир тәрәфдән саһәләр, ајры-ајры сәнаје мүәссисәләри арасында интеграсија әлагәләрини бәрпа етмәк, дикәр тәрәфдән игтисади дәјишикликләри һәјата кечирмәклә истәр Азәрбајчанда, истәрсә дә Украјнада мөвчуд олан мүвафиг ширкәтләр, фирмалар, ассосиасијалар, консернләр арасында әлагәләр гурмаг лазымдыр. Бурада бә'зи һалларда бир сыра мүәссисәләр јаратмагдан, бир сыра фәалијјәтин башга формаларындан сөһбәт кедир ки, бүтүн бунлар өлкәләримизин игтисадијјатына фајда кәтирсин.

Биз нәглијјат әлагәләри мәсәләләрини дә музакирә етмишик, бә'зи тәклифләримиз, вариантларымыз вар. Бунлар барәдә разылыға кәлмишик вә јәгин ки, һәјата кечирәчәјик. Ејни заманда ону да билирик ки, бир сыра фәалијјәти, јахуд мал мүбадиләсини һәјата кечирмәк, гаршылыглы сурәтдә фајдалы тичарәт апармаг үчүн нәглијјат әлагәләринин ахтарылмасында хүсуси саһибкарлыг һәмишә даһа фәал олур. Әлбәттә, биз буну әсас тутуруг ки, кәләчәкдә бүтүн игтисади әлагәләр мөвчуд бејнәлхалг принсипләрә сөјкәнмәли, сәрбәст сурәтдә дәјишдирилән валјута илә апарылмалыдыр. Лакин мәсәлән, дүнән Леонид Даниловичин Азәрбајчан нефт сәнајесинин рәһбәрләри илә көрүшү заманы биз белә бир фикрә кәлдик ки, клирингдән истифадә етмәјә имкан вар. Бу, чох јајылмыш формадыр. Кечмишдә Совет Иттифагы да бир чох өлкәләрлә гаршылыглы әлагәләрдә, јә'ни тичарәтдә, мал мүбадиләсиндә ондан истифадә едирди. Она көрә дә кечид дөврүндә бу үсулдан Украјна илә Азәрбајчан арасында да истифадә олуна биләр. Лакин башга јоллар вә васитәләр дә вар. Һәр һалда индики мәрһәләдә һеч нә гадаған дејил, һеч нә мәһдудлашдырыла билмәз. Өлкәләримиз арасында игтисади мүнасибәтләри инкишаф етдирмәк үчүн, о чүмләдән Азәрбајчан сәнајесиндән, онун ири мүәссисәләриндән данышаркән Украјна илә олан әлагәләрдән, орадакы мүәссисәләрлә олан әлагәләрдән истифадә едәрәк Азәрбајчанын ири мүәссисәләринин истеһсал күчү һәддиндә фәалијјәт көстәрмәсини тә'мин етмәк үчүн бүтүн форма вә имканлардан истифадә етмәлијик. Әлбәттә, бурада гаршылыглы әлагәләрин мүхтәлиф формаларындан, о чүмләдән өлкәләримизин сәнаје мүәссисәләри арасында билаваситә әлагәләрдән сөһбәт кедир. Гаршылыглы сурәтдә фајдалы мәһсул мүбадиләси етмәк, тичарәт апармаг вә игтисади әлагәләр сахламаг үчүн һәмин мүәссисәләрә фәалијјәт сәрбәстлији верилә биләр.

Бах, биз бу гәнаәтә кәлмишик. Буну сизә билдирмәк истәјирдим. Зәннимчә, Леонид Данилович дә өз чыхышында бүтүн бу мәсәләләрә вә тәбии ки, демәк истәдији башга мәсәләләрә тохуначагдыр. Бујурун, Леонид Данилович.

АЗӘРБАЈЧАН ВӘ УКРАЈНА АРАСЫНДА ТӘРӘФДАШЛЫГ МӨҺКӘМЛӘНӘЧӘК
БАККОНДИСИОНЕР ИСТЕҺСАЛАТ БИРЛИЈИНИН БАШ МҮӘССИСӘСИ
28 ијул 1995

— Әзиз вә һөрмәтли бачылар, гардашлар, мәним һәмвәтәнләрим!

Өнчә сизи сәмими гәлбдән саламлајырам, сизә һөрмәт вә еһтирамымы билдирирәм. Сизинлә јенидән көрүшмәк фүрсәти әлдә етдијимә көрә мәмнун олдуғуму билдирирәм. Сизә өз мәһәббәтими, һөрмәтими билдирирәм.

Бу күн сиз бизим һөрмәтли гонағымызы, Украјнанын президенти Леонид Данилович Кучманы гәбул едирсиниз. Мәнә чох хошдур ки, сиз бурада, зәннимчә, Бакынын бүтүн нормалары ашмыш бу гызмар һавасында Украјна президентинин кәлишини бөјүк сәбирсизликлә көзләмисиниз вә ону белә сәмими вә севинчлә гаршылајырсыныз. Бу мәни тәәччүбләндирмир. Она көрә ки, Азәрбајчан халгынын Украјна халгына вә онун рәһбәринә, президент Леонид Данилович Кучмаја олан һөрмәт һиссләринин ифадәсидир.

Мән тәгрибән ијирми ил бундан әввәл бу заводун ишә салынмасыны

нечә тәнтәнә илә гејд етдијимизи хатырлајырам. Өтән ијирми ил әрзиндә бу заводун чохмилләтли коллективи формалашмышдыр. Чох хошдур ки, ијирми ил өтмүшдүр, республикада, дүнјада вә кечмиш Совет Иттифагында чохлу дәјишикликләр, чохлу просесләр олмуш, чүрбәчүр чохлу милләтләрарасы мүнагишәләр баш вермишдир, бизим Азәрбајчан Республикасында исә бүтүн милләтләрдән олан халглар ваһид аиләдә, достлуг вә һәмрәј'лик шәраитиндә јашајырлар. Истәнилән милләтдән олан, истәнилән дилдә данышан, истәнилән динә е'тигад едән адамлар бәрабәр һүгуглардан истифадә едирләр вә сиз буну бу күн бурада нүмајиш етдирирсиниз.

Бу, мәнә чох хошдур, бу, Азәрбајчан Республикасынын бөјүк сәрвәтидир. Севинирәм ки, бизим республикамыз чохмилләтлидир. Фәхр едирәм ки, республикамызда бүтүн халглар ваһид аиләдә достлуг вә һәмрә'јлик шәраитиндә јашајырлар. Бурада сизинлә бирликдә бир чох милләтләрин нүмајәндәләри иштирак едирләр. Бурада украјналы гадын, техникуму јеничә битирдикдән сонра кәлмиш Татјана Санкова чыхыш етди. О бураја ишләмәк үчүн кәлмишдир. Көрүнүр, Азәрбајчан, Бакы, ону нәјә көрә исә чәлб етмишдир. Лакин бу, мүһүм чәһәт дејилдир. Мүһүм оланы будур ки, о, ијирми илдир бурада ишләјир вә Азәрбајчаны өзүнүн икинчи вәтәни сајыр. Бу мәни севиндирир, сизи дә севиндирир. Бу, Азәрбајчан Республикасынын, чохмилләтли чәмијјәтимизин сәчијјәви хүсусијјәтидир.

Тәбии ки, Азәрбајчан кими белә өлкәдә, белә дөвләтдә, белә чәмијјәтдә башга өлкәнин рәһбәринә ајры чүр мүнасибәт ола билмәз, нечә ки сиз көстәрирсиниз. Хүсусән дә Украјна кими өлкәнин рәһбәринә, Украјна халгына. Бу, тәбиидир.

Биз Украјна президенти, һөрмәтли достумуз Леонид Данилович Кучма илә дүнән вә бу күн о дөвләтләрарасы мүнасибәтләримизлә бағлы олан бир чох мәсәләни музакирә етдик. Кәлдијимиз башлыча нәтичә будур ки, Украјна вә Азәрбајчан халгларынын гаршылыглы мүнасибәтләринин тарихи зәнкин, чохәсрликдир. Бу тарих достлуг, гардашлыг вә әмәкдашлығын бир чох парлаг сәһифәләрини өзүндә һифз едир. Ики мүстәгил дөвләт, ики мүстәгил республика — Украјна вә Азәрбајчан бу зәминдә мүнасибәтләримизи даһа јүксәк сәвијјәјә галдырмаг, Украјна халгынын вә Азәрбајчан халгынын рифаһы наминә

достлуғу вә гаршылыглы јардымы даһа да мөһкәмләндирмәк имканына маликдирләр.

Биз бүтүн бунлар барәдә разылыға кәлмишик, бир сыра сәнәдләр имзаламышыг. Тапшырмышыг ки, өлкәләримизә — мүстәгил Украјнаја вә мүстәгил Азәрбајчана һәјатын бүтүн саһәләриндә гаршылыглы әлагәни, әмәкдашлығы даһа чох инкишаф етдирмәјә имкан верәчәк јени сәнәдләр ишләјиб һазырласынлар. Үмидварам ки, гаршылыглы әлагәләримиз вә әмәкдашлығымыз үчүн јахшы перспектив ачылыр. Әминәм ки, Авропанын белә бир бөјүк өлкәси бөјүк сијаси, игтисади, интеллектуал потенсиала малик олан Украјна илә достлуг Азәрбајчана фајда кәтирәчәкдир. Биз шадыг ки, белә дост өлкә, белә дост дөвләт вә Украјна президенти Леонид Данилович Кучма кими белә достумуз вар.

Леонид Данилович, сәфәринизә көрә, сәфәр програмынызын кәркинлијинә бахмајараг, бу завода кәлмәк, адамларла, Азәрбајчанын садә вәтәндашлары илә, һәјатын чох мүрәккәб дөврүнү јашајан инсанларла, чохлу чәтинликләр — мадди, мәишәт чәтинликләри чәкән инсанларла, Ермәнистанын тәчавүзүндән зәрәр чәкмиш инсанларла, бу тәчавүз нәтичәсиндә бир чох јахын вә әзиз адамларыны итирмиш инсанларла көрүшмәк үчүн имкан тапдығыныза көрә сизә үрәкдән тәшәккүр едирәм. Сиз бурада бу мүһарибә заманы гурбан вермиш аиләләрдән олан инсанлары, јахын адамлары һәлак олмуш инсанлары көрә биләрсиниз. Буна бахмајараг, бу халг, бу инсанлар, Азәрбајчанын бу јердә вәтәндашлары белә бир үмидлә јашајырлар ки, бүтүн бунлара сон гојулачаг, чәтинликләрин һамысы архада галачаг, Ермәнистан илә Азәрбајчан арасындакы мүнагишә гуртарачаг, Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјү тә'мин олуначаг, Ермәнистан силаһлы бирләшмәләри тәрәфиндән ишғал олунмуш Азәрбајчан әразиләри азад едиләчәк, гачгынлар доғма јерләринә гајыдачаглар. Мүстәгил суверен дөвләт кими Азәрбајчан өз торпағынын, өз әразисинин, бејнәлхалг мигјасда танынмыш сәрһәдләринин саһиби олачагдыр.

Адамлар бу инамла бүтүн чәтинликләрлә барышыр, мәшәггәтләрлә, иткиләрлә барышырлар. Кәләчәјә үмидлә јашајараг барышырлар.

Әзиз һәмвәтәнләрим, һөрмәтли гардаш вә бачыларым. Сизи әмин едирәм ки, белә дә олачагдыр. Биз бу вәзијјәтдән чыхачағыг, јахшы сәвијјәјә, хошбәхт һәјата чыхачағыг. Сизин дөзүмүнүз, гәтијјәтиниз вә

әмәксевәрлијиниз, мүстәгил Азәрбајҹан дөвләтинин сијаси хәтти әтрафында сых бирләшмәјиниз бизим кәләҹәк уғурларымызын тә'минатыдыр.

Леонид Данилович, Азәрбајҹан вәтәндашлары, кондисионерләр заводунун ишчиләри бураја сизинлә көрүшмәк үчүн, Украјна президентини көрмәк, она өз һиссләрини билдирмәк үчүн топлашмышлар. Онлар бу үмидлә јашајырлар вә тәбии ки, бејнәлхалг мигјасда, дүнја сијасәтиндә вә Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијиндә Украјнанын бөјүк сијаси чәкисини нәзәрә алараг, һәм Азәрбајҹанын бүтүн вәтәндашлары, һәм дә мәним кими Украјна илә, Украјна халгы, Украјна дөвләти илә достлуғун мөһкәмләнәҹәјинә бөјүк үмид бәсләјирләр. Әминәм ки, сизин һәјатынызла шәхсән танышлыгдан сонра Леонид Данилович Кучма халгларымыз вә дөвләтләримиз арасында достлуғун мөһкәмләндирилмәсинә, тәкчә Азәрбајҹан халгынын дејил, һәм дә бүтүн гит'әнин, бүтүн рекионун фаҹиәси олан һәмин чох мүрәккәб мәсәләнин һәллинә даһа фәал көмәк көстәрәҹәкдир. Әминәм ки, Украјнанын, онун президентинин симасында бизим е'тибарлы достумуз, тәрәфдашымыз вә тәбии ки, мә'нәви вә һәр ҹүр дикәр һәјанымыз олаҹагдыр.

Әзиз гардашлар вә баҹылар, сизин адыныздан, бүтүн Азәрбајҹан халгынын адындан, Азәрбајҹан вәтәндашларынын адындан Украјна халгына, мүстәгил Украјна Республикасына вә онун лајигли президенти, чох һөрмәтли Леонид Данилович Кучмаја һөрмәт һиссләрими билдирирәм.

Јашасын Украјна — Азәрбајҹан достлуғу! Јашасын мүстәгил Украјна! Јашасын мүстәгил Азәрбајҹан!

Хај живе самостијна Украина!

Сизин вә Азәрбајҹанын бүтүн вәтәндашларынын һиссләрини ифадә едәрәк мән Леонид Данилович Кучманы гуҹаглајырам. Она уғурлу учуш, јахшы јол арзулајыр вә Украјна халгына сәмими саламымызы көндәрирәм.

АЗӘРБАЈҸАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИ ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН 1995-ЧИ ИЛ АПРЕЛИН 7-ДӘ МҮҺАРИБӘ ВӘ ӘМӘК ВЕТЕРАНЛАРЫ ИЛӘ КӨРҮШДӘ КИРИШ СӨЗҮ

Әзиз ветеранлар, 1941-1945-чи илләр мүһарибәсинин ветеранлары, бизим һөрмәтли, дәјәрли достларымыз!

Мүһарибәнин баша чатмасындан 50 ил кечир. Мај ајынын 9-да 1941-1945-чи илләр мүһарибәсиндә әлдә олунмуш гәләбәнин 50-чи илдөнүмү гејд олунаҹагдыр. Хүсусән бу гәләбәнин чалынмасында иштирак етмиш дөвләтләр ону јүксәк сәвијјәдә гејд едәҹәкләр. Биз дә Азәрбајҹанда буну гејд етмәк фикриндәјик вә билирсиниз ки, бу барәдә лазыми ишләр көрүлүр. Бу гәләбәнин лајигли гејд олунмасы үчүн дөвләт комиссијасы јарадылыб. Дөвләт комиссијасына Баш назир вәзифәсини иҹра едән Фуад Гулијев башчылыг едир. Дөвләт комиссијасынын тәркибиндә рәһбәр вәзифәли шәхсләр вар, ејни заманда ветеранлар да иштирак едирләр. Һәмин о әламәтдар күнә бир ај вахт галыр вә мән арзу етдим ки, сизинлә көрүшүб сөһбәт едәјәк, мәсләһәтләшәк. Шүбһәсиз ки, комиссија сизин фикирләринизи өјрәнәр, бунлары нәзәрә алар. Анҹаг күман едирәм ки, комиссија ветеранлары бу ҹүр кениш тәркибдә дә'вәт етмәсин. Елә буна көрә дә мән истәдим ки, шәхсән сизинлә көрүшүб сөһбәт едәјәк.

Әввәла, мән сизи үрәкдән саламлајырам, сизә вә сизин шәхсиниздә 1941-1945-чи илләрдәки мүһарибәдә, Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә, Икинҹи дүнја мүһарибәсиндә иштирак едәнләрин һамысына һөрмәт вә еһтирамымы билдирирәм вә әминәм ки, Азәрбајҹан халгы, Азәрбајҹан иҹтимаијјәти сизи бу 50 илдә јүксәк дәрәҹәдә гијмәтләндирдији кими, бу күн дә сизин фәалијјәтинизи, сизин әмәјинизи, сизин хидмәтләринизи, сизин рәшадәтинизи јүксәк гијмәтләндирир вә бундан сонра да гијмәтләндирәҹәк. Сизин мүһарибәдәки хидмәтләриниз, рәшадәтиниз, гәһрәманлығыныз бу мүһарибәнин тарихиндә әкс олунуб, Азәрбајҹан халгынын тарихиндә әкс олунубдур вә сиз хошбәхт адамларсыныз ки, 50 ил бундан әнвәл гәләбәнин әлдә олунмасында хидмәтиниз олуб. 50 илдә халгыныза, өлкәнизә, милләтинизә хидмәт едәрәк инди гәләбәнин

50 иллик јубилејиндә иштирак етмәк сизә нәсиб олубдур. Мән сизи гәләбә мүнасибәти илә тәбрик едирәм. Бу гәләбәдән кечән 50 илин һәр бир или халгымыз үчүн бөјүк бир мәрһәлә олуб, бу 50 ил ичәрисиндә халгымыз бөјүк тарих јашајыбдыр вә нәһајәт, милли азадлығыны газанмаға, өз мүстәгил дөвләтини јаратмаға наил олубдур. Инди Азәрбајчан мүстәгил дөвләтдир вә нә гәдәр чәтин олса да мүстәгиллик шәраитиндә халгымыз өзү өз талејинин саһибидир.

Сизин хошбәхтлијиниз бир дә ондан ибарәтдир ки, 50 ил бундан әнчә Азәрбајчанын букүнкү кәләчәји үчүн дөјүшмүсүнүз, вурушмусунуз, ган төкмүсүнүз, рәшадәт көстәрмисиниз вә бу күн, 50 илдән сонра, Азәрбајчаны бир мүстәгил дөвләт кими көрүрсүнүз. Бу, бөјүк хошбәхтликдир, бөјүк сәадәтдир, бу да сизә нәсиб олубдур. Бах бунларын һамысы мүнасибәти илә мән сизи үрәкдән тәбрик едирәм, сизин һамыныза чан салығы, хошбәхтлик арзу едирәм. Сизин симанызда бүтүн 1941-1945-чи илләр мүһарибәсиндә иштирак едәнләрин, бу гәләбәнин чалынмасында хидмәт көстәрәнләрин һамысыны үрәкдән тәбрик едирәм, һөрмәт вә еһтирамымы билдирирәм.

Мән истәрдим ки, бу күн бизим сәрбәст сөһбәтимиз олсун. Бир нечә мәсәлә әтрафында, шүбһәсиз ки, әсас мәсәлә — бу 50 иллик јубилејин һазырланмасы вә кечирилмәси һаггында данышаг. Бу, сизин јубилејиниздир. Она көрә сизин фикриниз әсасдыр. Бу јубилеј нә чүр кечирилсин, һансы шәкилдә кечирилсин? Сизин нә арзунуз олса, шүбһәсиз ки, биз дә бунларын һамсыны нәзәрә алмалыјыг вә онларын әсасында өз тәдбирләримизи гурмалыјыг. Бир даһа гејд едирәм. Дөвләт комиссијасы бу ишлә мәшғул олур, анчаг бу мәсәләјә мән хүсуси мүнасибәт көстәрдијимә көрә вә хүсуси фикир вердијимә көрә шәхсән истәдим ки, сизинлә көрүшәм.

Икинчи, шүбһәсиз ки, бу һадисә һаггында, јә'ни бу гәләбә һаггында сон илләр чох сөһбәтләр кедир. Һәтта, бир мәсәлә хатиримдәдир ки, дејәсән 1991-чи илдә, ја 1992-чи илдә бу бајрамы Азәрбајчанда һеч гејд етмәмишдиләр вә демишдиләр ки, белә бир гәләбә јохдур. Мән о вахт Нахчыванда јашајырдым. Нахчыванда биз буну гејд етдик. Бизим һөрмәтли Совет Иттифагы Гәһрәманы Зија Бүнјадов да көрдү ки, бурада гејд етмирләр, кәлди Нахчывана ки, һеч олмаса бу гәләбәни гејд етсин. Јә'ни, белә јарамаз фикирләр дә мејдана чыхмышды. Инди Фуад Гулијев кәлиб мәним јаныма мәсләһәт алмаг истәјир ки, бу гәләбәнин адыны нә чүрә јазмаг лазымдыр? Чүнки комиссијада чүрбәчүр фикирләр сөјләнилир. Русијада јазылыр: "1941-1945-чи илләрдә Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә гәләбә". Инди кимсә һесаб едир ки, Бөјүк Вәтән мүһарибәси олмајыбдыр, нә мүһарибәсисә олубдур. Она көрә дә бунлар чашбаш галыблар, буну нә чүр јазаг, бу медал нә тәһәр олмалыдыр. Бу, нәдән әмәлә кәлир? Чүнкү сон илләрдә бизим тарихимизи тәһриф eләмәјә чәһдләр чох олубдур. Амма бу да јени бир шеј дејил. Тәәссүф ки, елә бу XX әсрин әввәлләриндән, даһа дәгиг десәк, ола биләр ки, 1920-чи илдән биз тарихимизи елә тәһриф едә-едә кәлиб чыхмышыг. Бир дөврдә тарихимизи бир гүввәләр тәһриф едирди, сонра да ки, бу сон илләрдә, хүсусән 1991-1993-чү илләрдә, тарихи башга чүр тәһриф етмәјә башладылар. Јенә дә дејирәм, мәсәлән, 1992-чи илдә ешитдик ки, бу гәләбә бајрамыны Азәрбајчанда гејд етмирләр, мән тәәччүбләндим. Нахчыванда биз ветеранларла көрүшдүк, данышдыг, һазырладыг вә гејд етдик. Сонра мән арашдырмаға башладым ки, бәс буну нијә гејд етмирләр. Билдирдиләр ки, о вахт һакимијјәтдә олан адамлар дејирдиләр ки, бу Вәтән мүһарибәси дејил, бу гәләбә дејил. О вахтлары мән дә орадан-бурадан ешидирдим, бә'зиләри дејирдиләр ки, елә јахшы оларды ки, о фашистләр кәлиб Азәрбајчаны тутајдылар. Белә сөзләр данышанлар да вар иди. Јә'ни елә идеологлар мејдана чыхмышдылар ки, тарихи тәһриф едирдиләр. Ахы бундан да бөјүк чинајәт ола билмәз. Өзү дә ахы кәрәк тарихи тәчрүбәдән дәрс көтүрәк. Әкәр 1920-чи илдән сонра — коммунист режими вахтында, сосиалист режими вахтында кечмиш тарихимиз тәһриф олунмушдуса, марксизм-ленинизм идеолокијасына ујғунлашдырылмышдыса вә ујғун кәлмәјәнләр о тарихдән, бизим тарих китабларындан, дәрсликләрдән чыхарылмышдыса вә әкәр биз буну инди е'тираф едириксә, буну дејириксә, демәк, бундан сонра тәһрифә јол вермәк олмаз.

О вахт бир чүр тәһриф олунубдур, инди мејдана јени идеологлар чыхыб, һансылар ки, һеч дүнјаны көрмәјибләр, әкәр сиз ветеранларын сөзү илә десәк "пороха не нјухали", кәлибләр башлајыблар ки, јох, мүһарибә дә олмајыбдыр, бу һеч Вәтән мүһарибәси дә дејилдир вә саирә. Она көрә доғрудан да Фуад Гулијев мәнә дејәндә, мән тәәччүбләндим. Дедим ахы, буна көрә нијә нараһат олурсунуз, бу, нечәдирсә,

еләдир. Буну инди бүтүн дүнја гејд ејләјир. Буну Русија гејд ејләјир, МБД-јә дахил олан дөвләтләрин һамысы гејд едир. Бу барәдә биз декабр ајынын 10-да Алматыда МДБ дөвләт башчыларынын көрүшүндә гәрар гәбул етдик ки, гәләбәнин 50 иллији кениш гејд олунсун. Бу бизим биркә гәрарымыздыр. Доғрудур, орада бир аз сөһбәт дүшдү, мәсәлән, Русија истәјир ки, мај ајынын 9-да бүтүн МБД дөвләтләринин башчылары Москвада топлашсынлар. Бир аз мүбаһисә кетди, сонра буна разылыг әлдә олунду. Белә олан сурәтдә инди бу дөвләт башчылары өз өлкәләриндә дә, өз дөвләтләриндә дә бу бајрамда иштирак етмәлидирләр. Нә чүр олсун? Мәсәлән, мај ајынын 6-7-дә Бөјүк Британијада - Лондонда гејд олуначагдыр, бизим өлкәмиз, шәхсән мәнә рәсми дә'вәт кәлибдир. Мај ајынын 8-дә Франсада гејд олуначагдыр. Америка Бирләшмиш Штатларында да гејд олуначагдыр. Инкилтәрәјә, Франсаја, демәк олар ки, Авропа Шурасына дахил олан 52 дөвләтин башчыларынын һамысы дә'вәт олунубдур, о чүмләдән Азәрбајчанын дөвләт башчысы дә'вәт олунубдур. Сизә јәгин ки, телевизија вә мәтбуатдан алдығыныз мә'луматлардан бәллидир ки, мај ајынын 9-да кечмиш коалисија дөвләтләринин башчылары Москваја кәләчәкләр. Орада бу гәләбә күнү гејд олуначаг. Бу барәдә Алматыда сөһбәтләр кетди ки, - билирсиниз, бунлар бир нечә бөјүк мәркәздә гејд олуначаг, - нә чүр олсун ки, һәрә өз өлкәсиндә дә буну гејд ејләјә билсин. Бу, башга мәсәләдир. Буну һәр һалда музакирә ејләјиб, һәлл етмәк олар. Анчаг буну шүбһә алтына алмаг, јахуд ки, бунун адыны дәјишдирмәјә чәһд етмәк, бу, тамамилә јарамаз бир шејдир. Она көрә бу барәдә дә мән истәдим сизин фикирләринизи биләк ки, бизим комисссијамыз бу барәдә өз принсипиал мөвгејини тутсун вә өз ишини апарсын.

Шүбһәсиз ки, бу 50 иллик јубилеј мүнасибәти илә бизим ветеранлара мүәјјән күзәштләр, мүәјјән мүкафатлар, мүәјјән јардымлар да олмалыдыр. Бу барәдә дә комиссија өз тәклифләрини һазырлајыбдыр. Бунлары да јәгин ки, мүәјјән гәдәр инди нәзәрдән кечирмәк олар. Сонра комиссија буну тамамилә һазырлајыб тәгдим ејләјәр вә бунлар мәним фәрманымда өз әксини тапа биләр.

Кимин үрәјиндә нә варса, — шүбһәсиз ки, сизин дә, бизим дә о гәдәр вахтымыз јохдур — она көрә дә чох вахт сәрф етмәдән бу күн анчаг јығчам бир фикир мүбадиләси апарыб сөһбәт еләмәк вә гаршыдакы бир ај мүддәтиндә көрүләчәк һазырлыг ишләрини күчләндирмәк мәгсәди илә бу күн сизи бура дә'вәт етмишәм.

Мүһарибәнин битмәсиндән 50 ил кечибдир. Азәрбајчан халгы бу мүһарибәдә иштирак едиб, гурбанлар верибдир. 1941-1945-чи илләр мүһарибәсиндә һәлак олмуш сојдашларымызын, вәтәндашларымызын хатирәсини бир дәгигәлик сүкутла јад етмәјинизи рича едирәм.

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН ВЕТЕРАНЛАР ИЛӘ КӨРҮШДӘ ЈЕКУН СӨЗҮ

Мән бир даһа бөјүк мә'мунијјәтлә гејд етмәк истәјирәм ки, бу күн бизә бу көрүш нәсиб олду вә биз Азәрбајчан халгынын чох дәјәрли инсанлары илә көрүшдүк вә шәхсән мәним үчүн бу, бөјүк бир һадисәдир. Бизим һамымызда бурада ејни фикир һасил олду ки, 1941-1945-чи илләр мүһарибәси Азәрбајчан үчүн дә Бөјүк Вәтән мүһарибәсидир. Бу, Икинчи дүја мүһарибәсидир. Бу, дүнја тарихиндә, бәшәријјәт тарихиндә ән дәһшәтли мүһарибә олубдур. Ән ағыр мүһарибә олубдур. Ән кениш мигјаслы мүһарибә олубдур. Нә гәдәр инсанлар тәләф олубдур. О вахт биз һамымыз Совет Иттифагына дахил идик.

Инди сон тәдгигатлар ону көстәрир ки, Совет Иттифагынын әһалисиндән 27 милјон нәфәр адам бу мүһарибәдә һәлак олубдур. Башга өлкәләрдән дә һәлак олублар. Бу мүһарибә Һитлер фашизминә гаршы олан мүһарибәдир вә бу гәләбә Һитлер фашизми үзәриндә олан гәләбәдир. Бу, бөјүк гәләбәдир. Вә буну тарихдән һеч кәс silә билмәз вә силмәјә дә һеч кәсин һаггы јохдур. Мән бу күн сөһбәтимизи башлајаркән дедим ки, үмумијјәтлә тарихи тәһриф едәнләр артыг өзләринә кечмиш тарихимиздән дәрс көтүрмәлидирләр. Һеч кәс тарихи тәһриф етмәмәлидир. Һеч кәс тарихи дәјишдирмәјә чалышмамалыдыр. Тарих нечә вар, елә дә вар. Һәјатда нә олуб, олубдур вә тарихин о парлаг сәһифәләрини биз гүрур һисси илә гејд етмәлијик, нәинки бу күн кимсә утана-утана, кимсә чәкинә-чәкинә данышсын, кимсә фикирләшсин ки, бу гәләбә һаггында, јахуд мүһарибә һаггында һансы сөзү дејим, нә сөзү дејим. Јахуд ки, инди Дүррә ханым бурада деди ки, она дејибләр ки, сән бу медаллары көтүр сал ајағынын алтына, тапдала. Билирсиниз,

белә инсанлар садәчә олараг ja һәjаты баша дүшмәjән адамлардыр, jахуд да ки, халгына, миллэтинә хәjанәт едән адамлардыр. Нә чүр ола биләр ки, инсанларын чанынын, ганынын баһасына алдыгы мүкафатлар, орденләр, медаллар инди бу күнләр көздән дүшсүнләр.

Билирсиниз, һәр дөвләтин өз медалы вар, һәр дөвләтин өз ордени вар. Јенә дә тарихә гаjыдырам. 1917-чи ил Октjабр ингилабындан сонра бизим Азәрбаjчанда да совет һакимиjjәти гуруландан сонра чар дөвләтинин бүтүн орденләри, бүтүн медаллары, бүтүн мүкафатлары гадаған олунду, jасаг олду. Кимдә дә вар иди, о, горхусундан кизләдирди, ашкара чыхармырды вә кимин дә белә гоһум-әгрәбасы вар идисә, онун адыны чәкмәjә дә горхурду. Мәкәр бу дүз идими? Хеjр. Бу да әдаләтсизлик иди. Амма сонра нә олду? Сонра һәмин елә бу Бөjүк Вәтән мүһарибәси вахтында Биринчи дүнjа мүһарибәсиндә рус ордусунда - чар Русиjасы ордусунда гәһрәманлыг көстәрмиш адамлар, бу икинчи дүнjа мүһарибәсиндә дә гәһрәманлыг көстәрдиләр вә онларын чар Русиjасында алдыглары орденләри, медаллары да елә бөjүк һөрмәтлә галды. Доғрудур, бүтүн бу тәһрифләрин чоху һәмин о октjабр ингилабындан сонра, болшевизмин гәләбәсиндән сонра олубдур. Амма еjни заманда Кремлдә, билирсиниз ки, бөjүк салонлар вар, онлардан да бири Кеорки залыдыр. Мәсәлән, Кеорки залында оланлар билирләр — орада һансы һәрби һиссәнин һансы дөjүшдә иштирак етдиjи, һансы ордени, һансы медалы, һансы нишаны алдыгы һәкк олунубдур, ону һеч кәс дә дәjмур. Она көрә ки, тарих, тарихдир.

1941-1945-чи илләр мүһарибәси Азәрбаjчан халгынын тарихиндә дә чох көркәмли jер тутуб. Азәрбаjчан халгынын тарихинин парлаг сәһифәләридир. Биз бунлары бөjүк һөрмәт вә еһтирамла хатырламалыjыг. Бу дөврүн инсанларыны, бу дөврдә һәм чәбһәдә дөjүшүб һәлак оланлары, чәбһәдә jаралананлары, чәбһәдә рәшадәт көстәриб бу күн jашаjанлары һәмишә бөjүк һөрмәт вә еһтирамла хатырламалыjыг, онлара бөjүк һөрмәт вә еһтирамымызы билдирмәлиjик. Бурада тамамилә доғру дејилди ки, 1941-1945-чи илләр мүһарибәсиндә Азәрбаjчан халгынын иштиракы тәкчә чәбһәдә, дөjүшдә олмаjыбдыр. Бәли, Азәрбаjчанын нефти һәмин о мүһарибәдә, о гәләбәнин әсасыны тәшкил едәjән амилләрдән бири иди. Тәсадүфи дејилди ки, Һитлер ордусу чан атырды ки, Бакыны кәлиб зәбт етсин, ишғал етсин. Әкәр Һитлер ордусу Бакыны ишғал едә

билсәjди, бәлкә дә вәзиjjәт тамам башга чүр ола биләрди. Бәлкә дә вәзиjjәт бамбашга ола биләрди. Тамамилә доғру дејилди ки, о вахт Совет Иттифагында һасил олан нефтин 70 фаизиндән чохуну Азәрбаjчан верирди вә бизим Азәрбаjчан нефтчиләри нә гәдәр әзаб-әзиjjәтлә бу нефти чыхарырдылар.

Билирсиниз ки, Гафгаза jол бағланмышды, Һитлер ордусу кәлиб Моздокда дурмушду. Орадан дәмир jолу jох иди, анчаг Хәзәр дәнизи илә, Орта Асиjа васитәсилә, - о дөврү индики дөврлә мүгаjисә етсәк, онда чәтинликләр даһа да чох иди, - о чәтинликләрин һамысынын өһдәсиндән кәләрәк чәбһә үчүн нефт чыхарылырды, нефт дә көндәрилирди. Бир нефт дејилди. Азәрбаjчанын о вахткы машынгаjырма заводларында силаһ истеһсал олунурду. Бу, Азәрбаjчан халгынын тарихидир. Азәрбаjчанын тарихиндә ән чох нефт 1941-1945-чи илләрдә чыхарылыбдыр. Бурада бизим инсанлар ишләjибләр. Бурада бизим фәһләләр чалышыблар. Бунлары унутмаг олармы? Биз Һәзи Асланову унуда биләрикми? Бизим Азәрбаjчан халгынын о чүр гәһрәманлыг көстәрмиш нүмаjәндәсини унуда биләрикми? Бу күн деjә биләрикми ки, Һәзи Асланов чаныны елә-белә верибдир? О, Вәтән jолунда чаныны верибдир. Сиз jәгин Сталинградда олмусунуз, Мамаj тәпәсиндәки музеjдә. Мән, мәсәлән, ораны зиjарәт едәркән Һәзи Аслановун фамилиjасыны башга Совет Иттифагы Гәһрәманларынын фамилиjасы илә бирликдә кәрдүм, чох фәхр етдим ки, бизим азәрбаjчанлынын да фамилиjасы бурада вар.

Jахуд Меһди Һүсеjнзадәни көтүрүн. О вахтлар о дөjүшдү вә дөjүшдә әсир дүшдү. Әсирликдән гачды, кетди Jугославиjада, Италиjада бөjүк гәһрәманлыглар көстәрди. Гәһрәманчасына да һәлак олду. Ону биз унуда биләрикми? Амма бир о дејил. Бир бунлар дејил. Инди вахтыны алыб һамынын адларыны чәкмәк истәмирәм. Амма күман едирәм ки, бу баjрам әрәфәсиндә, баjрам күнләриндә мүтләг Бөjүк Вәтән мүһарибәсинин гәһрәманлары тәблиғ олунмалыдыр, онлар jада салынмалыдыр, онларын һаггында телевизиjада, радиода верлишләр верилмәлидир. Бунлар бизим тарихимизин, jенә дә дејирәм, ән парлаг, ән кәзәл сәһифәләридир. Биз бунлары һеч вахт унуда билмәрик. Jахуд да ки, jенә дә дејирәм, бизим арха чәбһәдә олан нефтчиләр. Бир нефтчиләр дејил, үмумиjjәтлә чалышанлар. Мәсәлән, хатириниздәдир, о вахтлары jүксәк кеjфиjjәтли бензин ичад етдиjи үчүн бизим бөjүк алимләримиз

Јусиф Мәммәдәлијев вә Әли Гулијев дөвләт мүкафатлары алмышдылар. Буну биз унуда билмәрик. О вахткы нефтчиләр мәним хатиримдәдир, бөјүк нефтчи, чох тәчрүбәли инсан Сүлејман Вәзиров, Рүстәм Исмајылов мүһарибә вахты Сосиалист Әмәји Гәһрәманы ады алмышлар. Мәһз нефт һасил етмәк үчүн, нефт е'малы үчүн вә чәбһәни нефтлә тә'мин етмәк үчүн. Әлиш Ләнбәрански о вахтлар һәм чәбһәдә олмушдур, һәм дә Бакыја дөнәндән сонра нефт сәнајесиндә чох бөјүк фәалијјәт ...остәрмишдир. Чохларынын адларыны чәкмәк олар. Бәс нә чүр демәк олар бу гәләбә бизим гәләбәмиз дејил. Бөјүк Бәстәкарымыз Үзејир Һачыбәјов өз шәхси мәвачибиндән, өз шәхси пулундан бир тәјјарә алыб чәбһәјә көндәрмишди.

Бәли. Буну Үзејир Һачыбәјов еләмишди. Бәс, Үзејир Һачыбәјов билмирди нәдән өтрү өз пулундан тәјјарә алыб көндәрирди? Танк алыб бизим Азәрбајчандан көндәрәнләр вар иди. Азәрбајчанын бу кәндләри, бу габагчыл колхозчулары о вахтлар өз пуллары илә танк алыб көндәрирдиләр, тәјјарәнин алынмасына пул верирдиләр. Бурада нә гәдәр вәсаитләр топланырды. Бунларын һамысыны унутмаг олармы? Онлар бизим гардашларымыз, аталарымыз, бабаларымыз, бизим, нә тәһәр дејәрләр, вәтәндашларымыздыр, бизим азәрбајчанлылардылар. Бурада дедиләр, Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә 700 мин нәфәр азәрбајчанлы иштирак едиб, 300 мин нәфәри һәлак олубдур. Бунларын хатирәсини унутмаг олармы? Јенә дә дејирәм, о вахтлар арха чәбһәдә, Азәрбајчанда ағыр шәраитдә нефт чыхарылырды, сәнаје ишләјирди, кәнд тәсәррүфаты мәһсуллары истеһсал олунурду. Бизим шаирләримиз, бәстәкарларымыз Вәтән мүһарибәсинин гәһрәманларына һәср олунмуш нә гәдәр көзәл маһнылар јазырдылар, әсәрләр јарадырдылар. Үмумијјәтлә, халгы дөјүшә чағыран, халгда вәтәнпәрвәрлик руһу јарадан әсәрләр јаратдылар. Бунлар һамсы бизим тарихимиздир. Инди јени мејдана кәлмиш, күчәдән кәлмиш ики-үч нәфәр адам кәлиб һакимијјәти мүвәггәти ...параг әлинә кечириб буну да гаралајыр, буну да гаралајыр, буну да гаралајыр, Азәрбајчанын тарихиндә һеч кәс галмыр. Өзү дә Азәрбајчан халгы үчүн бир гәпиклик иш көрмәјибдир. Әкәр бир гәпиклик иш көрмүш олсајды, дејәрдим, бәли, бу да бу иши көрүб, она көрә бу иши онун гараламаға һаггы вар. Она көрә дә онлар, шүбһәсиз бурада һакимијјәтдә мүвәггәти олан адамлар ки, о чүр һәрәкәтләр етдиләр, бизим бу тарихимизә бу гәдәр зәрбә вурмаг истәдиләр, шүбһәсиз ки, онлар Азәрбајчан халгы гаршысында бөјүк чинајәтләр етдиләр. Јени заманда кедиб о дөврдә фашизмин мәркәзи олан Берлиндә Һитлерлә, Һеббелслә көрүшүб сөһбәт еләјән адамлары башладылар тәблиғ етмәјә. Јарамаз ахы бунлар. Тарих, тарихдир. О олуб, бу да олубдур. Анчаг биз азәрбајчанлы кими бурада өзүмүзү горумушуг, өз Вәтәнимизи горумушуг. Бизим о вахтлар бир Вәтәнимиз вар иди. Бәли, 1922-чи илдә Азәрбајчан башга республикаларла бирликдә Совет Иттифагына дахил олду. О вахт Азәрбајчана рәһбәрлик едән адамлар буну мүнасиб билдиләр, бу да олду вә бу дөврдә дә Азәрбајчан бөјүк наилијјәтләр әлдә етди. Буну нә унутмаг олар, нә дә позмаг олар. Она көрә дә күман едирәм ки, бу чүр һаллар тамамилә арадан галдырылачаг. Бизим чәмијјәтимиздә белә һаллара јол вермәк олмаз. Вә һеч дә мүбаһисә апармаг лазым дејил ки, бу медалын үстүндә нә јазылсын. Нечә вар, елә дә јазылсын: "1941-1945-чи илләр Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә гәләбә". Нечә вар елә дә јазылмалыдыр. Амма оланы да кери гајтармаг олмаз. Ады нә чүр олуб, елә дә олубдур. Онун адыны дәјишдирмәк дә мүмкүн дејил. Ким дә орада нә чүр вурушубдур, ону да дәјишдирмәк мүмкүн дејил. Кимин дә һансы ордени вар, һансы медалы вар, һансы нишаны вар, ону бөјүк ифтихар һисси илә дашыја биләр. Һеч кәс дә нә утансын, нә чәкинсин. О гәдәр бөјүк бир өлкәнин, о гәдәр бөјүк бир савашын, бөјүк бир вурушун, бөјүк бир мүһарибәнин гәһрәманы олуб фәргләнәсән, орден аласан, медал аласан. Ону да 50 илдән сонра фикирләшәсән ки, буну мән бу күн сахламалыјам, ја сахламамалыјам. Әксинә, онлары сиз дашымалысыныз, сиздән сонра сизин нәвәләриниз дә онлары бир тарих кими сахламалыдырлар вә нәсилләрдән-нәсилләрә чатдырмалыдырлар. Елә бизим тарихимиз белә олубдур.

Инди көтүрүн кечмиш рус ордусунда, чар Русијасы ордусунда бизим нә гәдәр кенералларымыз олмушдур. Һәмин совет һакимијјәти вахтында бунларын һамсынын үстүндән гәләм чәкдик. Ики кенерал сонрадан-сонраја Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра јада дүшдүләр. Меһмандаровла Шыхлински — онлар мәһз бу Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра јада дүшдүләр. О вахта гәдәр онларын ады белә чәкилмирди, онлар халг дүшмәни кими идиләр. Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра бир аз

аб — һава дөјүшилди. 1941-1945-чи илләр мүһарибәсиндән сонра онлар јада дүшдү. Онларын һаггында јазмаға башладылар. Амма бизим кенераллар тәк бунлар идими? Хејр. Һүсејн хан Нахчывански, Көлбәли хан Нахчывански, Талышынски — чар Русијасында бизим нә гәдәр кенералларымыз олубдур. Инди кәрәк бу күнләри биз Әлиаға Шыхлински күнаһландыраг ки, о Порт-Артур мүһарибәсиндә иштирак ејләјибдир, чар Русијасыны мүдафиә еләјибдир? Биз ону күнаһландырмалыјыгмы рус ордусунда она "бог артиллерии" дејирдиләр? Бу, бизим фәхримиздир. Еләчә дә бу 1941-1945-чи илләр мүһарибәсиндә иштирак едән гәһрәманлар да, кенераллар да, забитләр дә, ади дөјүшчүләр дә. Бурада кимсә мәнә Кәнчәдән Мәһәррәм Очагвердијеви тәгдим еләмәк истәди. Очагвердијев Мәһәррәм дә — һамысы да бизим фәхримиздир.

Она көрә бөјүк ифтихар һисси илә биз бу Гәләбә бајрамына һазырлашмалыјыг. Бу бајрамы лајигли кечирмәлијик. Бу бајрамын кечирилмәси, үмумијјәтчә бу гәләбәнин тәблиғ олунмасы Азәрбајчан халгынын гәһрәманлыг нүмунәләринин кәнч нәслә көстәрилмәси, кәнч нәслә чатдырылмасы, бизим мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын Милли Ордусунун јаранмасында, инкишаф етмәсиндә чох бөјүк мәнфәәт верәчәкдир. Бәли, бизим индики кәнчләримиз билмәлидирләр ки, вахты илә бизим чар Русијасы ордусунда да чох көркәмли забитләримиз, кенералларымыз вар иди. Чох бөјүк шүчаәт көстәрән, гәһрәманлыг көстәрән инсанларымыз вар иди, азәрбајчанлылар вар иди. Онлар билмәлидирләр ки, 1941-1945-чи илләр мүһарибәсиндә, дүнја тарихиндә, бәшәр тарихиндә ән дәһшәтли мүһарибәдә Азәрбајчан халгынын гәһрәманлыг көстәрән кенераллары, забитләри, сыравиләри олубдур. Онлар өз гәһрәманлығы илә Азәрбајчан халгынын һөрмәтини галдырыблар. Азәрбајчан халгыны таныдыблар. Бунлар һамсы бизим кәнч нәсл үчүн өрнәкдир вә өрнәк олмалыдыр. Бизим инди јаратдығымыз, гурдуғумуз Милли Ордунун јаранмасында, гурулмасында бу тәчрүбәдән истифадә олунмалыдыр. Бунлар һамсы бир-бири илә бағлы силсиләдир, бир-бири илә бағлы тарихимиздир. Биз бу тарихимизә һәмишә бөјүк һөрмәтлә јанашмалыјыг вә тарихимизи гијмәтләндирмәлијик. 50 илликлә әлагәдар мүһарибә ветеранларына, әмәк ветеранларына әлавә күзәштләр, гајғылар, мадди јардымлар вә башга тәдбирләр һаггында мәним фәрманымла тә'јин олунмуш комиссија ишләјир. О, бурада гыса мә'лумат верди. Күман едирәм ки, онлар јахын күнләрдә сизинлә бирликдә, јә'ни комиссијанын тәркибиндә ветеранлар да вар, бу тәклифләри тамамлајачаглар, мәнә тәгдим едәчәкләр вә мән бу барәдә хүсуси фәрман верәчәјәм. Фәрман верәчәјәм вә бизим имканларымыз дахилиндә — сиз буну да билмәлисиниз — имканларымыз дахилиндә чалышмалыјыг ки, бизим мүһарибә ветеранларына, әмәк ветеранларына максимум мадди јардым едәк вә онларын һәјат тәрзини, јашајышыны јүнкүлләшдирмәк үчүн, јахшылашдырмаг үчүн имкан дахилиндә лазыми тәдбирләр көрәк. Буну мүтләг едәчәјик.

Бурада музеј һаггында сөһбәт галдырылды. Билирсиниз, Сәлимов тамамилә доғру дејирди. О музејин нечә јаранмасынын инди бөјүк әһәмијјәти јохдур. О музеј 1974-чү илдә јаранды, ады да олду 18-чи ордунун Дөјүш Шөһрәти музеји. Анчаг о музеји хырда бир отагда јаратдылар. Јадымдадыр, Фәвварәләр мејданынын јанындакы дөнкәдә хырда бир отаг да јаранды. Амма илбәил хаһиш етдиләр, биз дә көстәриш вердик, әлавә јер вердиләр, кенишләнди, експозисијалар топланды вә о музејдә Азәрбајчан халгынын Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә иштиракы чох јахшы әкс олунду. Билирсиниз, о музеји гурмаг үчүн бир чох ил лазым олду, амма ону дағытмаг үчүн бөјүк бир гәһрәманлыг лазым дејилди. Бир күнүн, ики күнүн, бир ајын ичиндә ону вуруб дағытдылар. Мән һесаб едирәм ки, музеј јаранмалыдыр. Инди онун ады нечә гојулачагдыр, ону өзүнүз мүәјјән едәрсиниз, һәр һалда Азәрбајчан халгынын 1941-1945-чи илләр мүһарибәсиндә һәм чәбһәдәки, һәм архадакы тарихинә һәср олунмуш музеј јаранмалыдыр, експонатлар топланмалыдыр вә ветеранларын да бир чоху бу ишдә һәвәскардырлар вә һәвәскар да олачаглар. Музејин јарадылмасы үчүн јер ајрылмасы, бәлкә дә о јерин өзү мүнасиб олса, јахуд да ки, башга нә тәклиф олса, буну да комиссијаја тәгдим етсин, биз буну едәрик. Мәним јадымдадыр о вахт Сәлимов нә гәдәр бөјүк һәвәслә бу музејлә мәшғул олурду, елә инди дә белә һәвәси вар. Сәлимов кимләр бизим ичимиздә чохдур. Бу музеји јарадарлар, дүзәлдәрләр.

Бизим бу нүмајәндә һеј'әтинин иштиракы барәсиндә. Москвада парада 30 нәфәр дә'вәт едибләр, онлар мүәјјән олунубдур. Лондона дә'вәт олунмушам, мәнимлә 5 нәфәр ветеран дә'вәт олунуб. Зија Бүнјадов кедәчәк, гәһрәмандыр, Мәлик Мәһәррәмов да кедәчәк, сонра Мәзаһир

Аббасов да кетсин. Үчүнүн адыны дедим, галанларыны да дејәчәјәм. Дикәр нүмајәндә һеј'әтләрин тәркиби дә јахын күнләрдә мүәјјән олунар. Республикамызда бу тәдбирләри кечирәрик, башга өлкәләрдә дә чалышарыг ки, Азәрбајчаны јахшы тәмсил едәк.

Инди Азәрбајчандакы тәдбирләр һаггында. Бурада тәнтәнәли ичлас һаггында сөһбәт олду, бә'зиләри деди олсун, бә'зиләри деди олмасын. Биздә парад олмајачаг. Москвада парад олачаг. Биздә шүбһәсиз ки, парад олмаға еһтијач јохдур. Амма нәсә бир тәдбир лазымдыр.

Вахты илә хатириниздәдир, биз адәтән мајын 9-да Һәзи Аслановун гәбрини зијарәт едирдик, Меһди Һүсејнзадәнин абидәсини зијарәт едирдик, сонра мүһарибәдә һәлак оланларын гәбрини зијарәт едирдик. Бунлар да шүбһәсиз ки, бизим програмымызда олмалыдыр, анчаг биздә, мәсәлән, Москвадакы кими һәрби парад олмадығына көрә, јәгин ки, һансыса бир мәркәзи тәдбир олмалыдыр. Она көрә дә әкәр ветеранларын әксәријјәти, доғрудан да, белә бир арзудадырларса, тәнтәнәли бир ичлас кечирмәк мүмкүндүр, чәтин бир шеј дејил. Ветеранлар үчүн буну етмәкдән чәкинмәмәлијик. Бир даһа сизи кәләчәк Гәләбә бајрамы мүнасибәти илә тәбрик едирәм, һамыныза чансағлығы, хошбәхтлик арзу едирәм.

АЗӘРБАЈЧАН ХАЛГЫНЫН ДӨЈҮШ ВӘ ӘМӘК ҺҮНӘРИ ӘБӘДИ ЈАШАЈАЧАГДЫР
РЕСПУБЛИКА САРАЈЫНДА КЕЧИРИЛМИШ ТӘНТӘНӘЛИ КЕЧӘДӘ НИТГ
5 мај 1995-чи ил.

Һөрмәтли ветеранлар, Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин гәһрәманлары! Сизи Икинчи дүнја вә 1941-45-чи илләр мүһарибәсиндә Һитлер фашизми үзәриндә гәләбә чалынмасынын 50 иллик јубилеји мүнасибәтилә тәбрик едирәм, һамыныза чан сағлығы, узун өмүр, сәадәт вә бүтүн ишләриниздә уғурлар арзулајырам!

Икинчи дүнја мүһарибәси бәшәр тарихиндә ән дәһшәтли мүһарибә олмушдур. Бу мүһарибә милјонларла инсанын һәлак олмасына, шәһәрләрин вә өлкәләрин дағыдылмасына кәтириб чыхармышдыр. Икинчи

дүнја мүһарибәсиндә, 1941-45-чи илләр Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә Һитлер фашизми үзәриндә гәләбә чалынмасында Азәрбајчан Республикасынын, халгымызын, республикамызын вәтәндашларынын бөјүк ролу олмушдур. Мәһз буна көрә дә бу күнләр гәләбәнин 50 иллик јубилејини бөјүк ифтихар һисси илә гејд едир вә ону халгымыз үчүн, мүстәгил Азәрбајчан дөвләти үчүн бөјүк бајрам һесаб едирик.

Мүһарибәнин илк күнләриндән Азәрбајчан халгы, республикамызын вәтәндашлары Һитлер фашизминә гаршы дөјүшләрә башладылар. Мүһарибәнин илк күнләриндә 40 мин нәфәрдән артыг Азәрбајчан вәтәндашы көнүллү олараг чәбһәјә кетмәјә јазылды. Үмумијјәтлә, һәмин дөврдә 180 мин адам халг ордусуна јазылмышды. 1941-45-чи илләрдә вә ондан да габаг Азәрбајчанын оғул вә гызлары дөјүшләрдә вурушмуш, бөјүк рәшадәт вә гәһрәманлыглар көстәрмишдиләр. Һәмин илләрдә Азәрбајчан Республикасындан 700 минә гәдәр адам чәбһәјә кетмишдир. Онлардан 300 мин нәфәри һәлак олмушдур. Азәрбајчанлылар, бизим республикадан чәбһәјә кедәнләр икидликлә вурушмуш, алман фашизминә гаршы мүһарибәнин сон күнүнә гәдәр амансыз вә чәсарәтли мүбаризә апармыш, гәһрәманлыг көстәрәрәк гәләбәнин әлдә олунмасына өз пајларыны вермишләр. Республикамызын он минләрлә вәтәндашы, азәрбајчанлылар дөјүшләрдә фәргләндикләринә, гәһрәманлыг нүмунәләри көстәрдикләринә көрә орден вә медалларла тәлтиф едилмишдир. Азәрбајчандан чәбһәјә кетмиш, дөјүшләрдә гәһрәманлыг көстәрмиш 130 нәфәр ән јүксәк ада — Совет Иттифагы Гәһрәманы адына лајиг көрүлмүшдүр. Вәтәндашларымызын бир гисми мүһарибәдән әлил вә шикәст гајытмыш, сонралар бунун нәтичәсиндә дә һәјатдан кетмишдир. Бу күн дә бизим арамызда мүһарибәнин ағрыларыны вә дәрдләрини өз үзәриндә дашыјанлар чохдур. Бир сөзлә, Һитлер фашизминә гаршы мүһарибәдә Азәрбајчан халгы, республикамызын вәтәндашлары гәһрәманлыг, шүчаәт көстәрмиш вә тарихимизә чох дәјәрли сәһифә јазмышлар.

Мүһарибәнин уғурла апарылмасында вә дүшмән үзәриндә гәләбә чалынмасында Азәрбајчан Республикасынын хидмәтләри арха чәбһәдә көрүлмүш ишләрлә дә бағлыдыр. Мүһарибәнин илк күнләриндән Азәрбајчан Республикасынын бүтүн шәһәр вә кәндләриндә, һәр бир иш јериндә инсанлар гәләбә наминә кечә вә күндүз чалышмышлар.

Бу гәләбәнин чалынмасында Азәрбајчанын хүсуси ролу һәм дә ондан ибарәтдир ки, Азәрбајчан Республикасынын нефти о вахтлар мүһарибәнин уғурла апарылмасы үчүн ән мүһүм амилләрдән бири олмушдур. Һәмин дөврдә Советләр Иттифагында чыхарылан нефтин 70 фаизиндән чоху Азәрбајчанын пајына дүшүрдү. Бу гәдәр нефт Азәрбајчан нефтчиләринин фәдакар әмәји сајәсиндә истеһсал олунурду. Шүбһәсиз, бундан белә бир нәтичә чыхармаг чәтин дејил ки, әкәр Азәрбајчан нефти олмасајды, моторлар мүһарибәси, техника мүһарибәси о гәдәр уғурлу вә мүвәффәгијјәтли ола билмәзди. Азәрбајчан нефтчиләри кечә-күндүз нефтин чыхарылмасы, е'мал олунмасы вә чәтин јолларла чәбһәјә көндәрилмәси илә мәшғул идиләр. Онларын һәр бири бу јолда чанларыны гојараг фашизм үзәриндә гәләбә чалынмасында сә'ј көстәрирди. О вахтлар Азәрбајчан алимләри тәрәфиндән јүксәк кејфијјәтли бензин, керосин вә башга нефт мәһсуллары ихтира олунараг республикамызда истеһсал едилирди. Азәрбајчан Республикасынын сәнаје мүәссисәләри, хүсусән машынгајырма заводлары силаһ вә сурсат истеһсалы илә мәшғул иди. Мүһарибә дөврүндә Азәрбајчанда 130 нөв силаһ вә сурсат истеһсал едилиб чәбһәјә көндәрилирди.

Беләликлә, Азәрбајчан Республикасынын вәтәндашлары, азәрбајчанлылар бу гәләбәнин чалынмасы үчүн һәм билаваситә дөјүшләрдә, һәм дә арха чәбһәдә чох ишләр көрмүш, бөјүк фәдакарлыг нүмајиш етдирмишләр.

Азәрбајчанда 416-чы Таганрог, 223-чү Белград, 77-чи Симферопол дивизијалары тәшкил олунмушду. Шәхси һеј'әтинин әксәријјәти азәрбајчанлылар олан бу дивизијалар Азәрбајчандан, Гафгаз дағларындан дөјүшә-дөјүшә Берлинә гәдәр кедиб чыхмыш вә гәләбәнин әлдә олунмасына өз пајларыны вермишләр.

Мән бөјүк мәмнунијјәт һисси илә дејә биләрәм ки, 416-чы Таганрог дивизијасынын гәһрәманлығыны әбәдиләшдирмәк үчүн Ростов вилајәтиндә бу дивизијанын дөјүш шүчаәтинә бөјүк абидә учалдылмышдыр. Бу абидәни Русија торпағында мәһз Азәрбајчан Республикасы, халгымыз јүксәлтмишдир.

Крымда, Сапун дағында 77-чи Симферопол дивизијасынын гәһрәманлығыны әбәдиләшдирмәк үчүн бөјүк абидә гојулмушдур. Буну да Азәрбајчан Республикасы етмишдир.

Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә гәһрәманлыг көстәриб һәлак олмуш адамлара Азәрбајчан Республикасынын һәр јериндә абидәләр учалдылмыш, хатирә лөвһәләри вурулмушдур. Онлар даим бизим гәлбимиздәдир.

Биз бу күн гәләбә бајрамынын 50 иллијини республикамызын һәјатында фәал ишләр көрмүш вә инди бизимлә бирликдә олан инсанларла гејд едирик. Мән бөјүк севинч һисси кечирирәм ки, бизим бу Республика сарајынын салонунда синәләриндә орден вә медаллар, гәһрәманлыг нишанлары олан ветеранлар топлашыблар. Јарым әср бундан өнчә гәләбә чалыб, даһа 50 ил јашајыб вә бу күн гәләбәнин 50 иллијини бајрам етмәк бөјүк хошбәхтликдир. Бу хошбәхтлик сизә нәсиб олубдур. Мән бу мүнасибәтлә сизи хүсуси тәбрик едирәм!

Бу мүһарибә һаггында чох данышмаг олар. Анчаг бу күн буна еһтијач јохдур. Чүнки бураја топлашанларын әксәријјәти һәмин мүһарибәни көрмүш адамлардыр. Кәнчләримиз исә китаблардан вә филмләрдән һәмин мүһарибәнин нә гәдәр дәһшәтли олдуғуну, дикәр тәрәфдән, инсанларын гәһрәманлыг зирвәсинә нечә јүксәлдијини билирләр. Бу мүһарибәдә инсанлар гәһрәманлыг вә рәшадәт көстәрмәклә јанашы, бир-бири илә даһа сых јахынлашыб дост олмушлар. Һәмин мүһарибәдә мүхтәлиф милләтләрин нүмајәндәләри иштирак етмишләр. О вахт Совет Иттифагынын тәркибиндә олан республикаларын, халгларын, милләтләрин һамсынын нүмајәндәләри бу мүһарибәдә иштирак етмиш вә бу инсанлар чәбһә мејданларында, сәнкәрләрдә бир-бири илә даһа да јахынлашмыш, дост олмушлар. Бу достлуг бизим бу күнүмүз вә кәләчәјимиз үчүн чох лазымдыр.

Гәләбәнин әлдә олунмасында дүнја халгларынын, мүтәрәгги гүввәләрин әвәзсиз ролу вардыр. 1941-45-чи илләр Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә гәләбәдә рус халгынын ролу јүксәк гијмәтә лајигдир. Русија Федерасијасы халгларынын, кечмиш Совет Иттифагында јашајан халгларын һәр биринин Һитлер фашизми үзәриндә гәләбә чалынмасында фәалијјәти вә ролу вар. Она көрә дә бу күн бурада, мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын пајтахты Бакы шәһәриндә, гәләбәнин 50 иллијини гејд едәркән халгымыз адындан, бураја топлашмыш ветеранларымызын адындан кечмиш Совет Иттифагынын бүтүн республикаларынын халгларына, рус халгына Азәрбајчан халгынын саламыны, тәбрикләри-

ни көндәрирәм вә онларын һәр биринә уғурлар арзулајырам.

Икинчи дүнја мүһарибәсиндә Һитлер фашизми үзәриндә гәләбә фашизм әлеjһинә галхмыш бүтүн дүнја халгларынын, дөвләтләринин үмуми вә биркә сәjи нәтиҹәсиндә әлдә олунмушдур. Мә'лумдур ки, о вахтлар әсас гүввә "Бөјүк коалисија" — Совет Иттифагы, Америка Бирләшмиш Штатлары, Бөјүк Британија вә Франса иди. Онларын биркә фәалијјәти вә фашизм әлеjһинә коалисијасы бу гәләбәнин газанылмасында хүсуси јер тутур.

Авропа өлкәләринин мүгавимәт һәрәкатлары, фашизм әлеjһинә галхмыш инсанлар, сијаси гүввәләр, дөјүшчүләр фәдакарлыг көстәрмиш, өзләрини гурбан вермәк фашизмин гаршысыны алмыш вә онун мәһв олмасына өз пајларыны вермишләр. Она көрә дә бу күн гәләбәнин 50 иллијини гејд едәркән бүтүн дүнја халгларына Азәрбајҹан халгынын сәмими салам вә тәбрикләрини чатдырырам. Хүсусән Америка Бирләшмиш Штатлары, Бөјүк Британија вә Франса халгларына Азәрбајҹан халгы адындан саламлар вә тәбрикләр көндәрирәм.

Икинчи дүнја мүһарибәсинин, Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин гуртармасындан 50 ил кечмишдир. Бу 50 ил Азәрбајҹан халгынын тарихиндә бөјүк вә көркәмли јер тутур. Өтән 50 илдә онун мүәјјән, инди бизим үчүн үмуми олан ҹәһәтләри илә јанашы, Азәрбајҹан халгынын һәјатында бөјүк дәјишикликләр әмәлә кәлмишдир.

Үмумијјәтлә, бу дөврдә дүнјада бир чох дәјишикликләр олмуш, бөјүк просесләр кетмишдир. Азәрбајҹан халгы бу 50 илдә бөјүк, шәрәфли јол кечмишдир. Һәмин илләрдә Азәрбајҹан Республикасынын бөјүк игтисади, елми, мәдәни потенсиалы, кениш тәһсил системи јаранмыш вә бу күн республикамыз өтән 50 ил әрзиндә әлдә етдији наилијјәтләрин әсасында јашајыр вә ирәли кедир. Әкәр бу күн десәк ки, фашизм үзәриндә гәләбәдән сонра халгымызын кечдији јол Азәрбајҹанын кәләҹәк милли азадлығына, мүстәгиллијинә кедән јол олмушдур, сәһв етмәрик. Бөјүк ифтихар һисси илә гејд едә биләрәм ки, Азәрбајҹан халгы өз милли азадлығына наил олуб, дөвләт мүстәгиллијини әлдә едиб вә Азәрбајҹан Республикасы мүстәгил дөвләт кими дүнја бирлијиндә лајигли јерини тутмушдур.

Әзиз ветеранлар, Азәрбајҹан Республикасынын мүстәгиллијинин әлдә олунмасында сизин бөјүк хидмәтләриниз вар. Фашизмин гаршысы

мәһз сизин гәһрәманлығынызын нәтиҹәсиндә алынды. Мәһз сизин фәдакар әмәјиниз сајәсиндә 50 ил әрзиндә Азәрбајҹан јүксәк инкишаф јолу кечди вә бөјүк игтисади, интеллектуал потенсиал топлады. Бунларын әсасында Азәрбајҹан өз мүстәгиллијини әлдә етди вә дүнја бирлијиндә өз јерини тутду.

Она көрә дә, әзиз ветеранлар, әзиз һәмвәтәнләр, бачылар вә гардашлар, сизә дөвләтимиз адындан вә шәхсән өз адымдан һөрмәт вә тәшәккүрүмү билдирирәм!

Тәәссүфләр олсун ки, Азәрбајҹанын башына сон илләр бөјүк бәлалар кәлмиш, республикамыз, халгымыз Ермәнистан тәрәфиндән тәҹавүзә мә'руз галмышдыр. Једди илдир ки, мүһарибә кедир. Бу мүһарибәдә дә бизим бөјүк иткиләримиз олмуш вә о, Азәрбајҹан халгына бөјүк фаҹиәләр кәтирмишдир. Азәрбајҹан Республикасынын әразисинин 20 фаизи ишғал олунмуш, бир милјондан чох вәтәндашымыз гачгын дүшмүшдүр.

Ејни заманда ону демәк лазымдыр ки, Азәрбајҹанын икид оғуллары Вәтәнин, әразимизин мүдафиәсиндә ветеранларын тәҹрүбәсиндән истифадә едәрәк гәһрәманлыг нүмунәләри көстәрмиш, һәлак олмуш, ҹанларыны гурбан вермиш, шәһид олмуш, торпағымызы горумушлар.

Бу бајрам күнүндә мән Икинчи дүнја мүһарибәсиндә алман фашизми үзәриндә гәләбәнин әлдә едилмәси наминә һәлак олмуш инсанларын һамсынын руһу гаршысында баш әјирәм. Азәрбајҹан Республикасынын мүстәгиллијини, әрази бүтөвлүјүнү горујараг һәлак олмуш гәһрәман дөјүшчүләримизин руһу гаршысында баш әјирәм.

Республикамызын дүшдүјү индики вәзијјәт, Ермәнистан тәрәфиндән өлкәмизә гаршы едилән һәрби тәҹавүз бизи вадар едир ки, Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә ветеранларымызын тәҹрүбәсиндән торпагларымызы, республикамызын мүстәгиллијини горумаг, ордумузу мөһкәмләндирмәк үчүн сәмәрәли истифадә едәк. Она көрә дә belә һесаб едирәм ки, Бөјүк Вәтән мүһарибәси ветеранларынын кәнҹ нәслә төвсијәләринин, онларын арасында апардыглары ишин мүстәгил Азәрбајҹан дөвләтинин гурулмасында, торпагларымызын горунмасында, мүдафиә олунмасында әвәзсиз ролу вардыр. Әмин олдуғуму билдирмәк истәјирәм ки, ветеранларымыз бу күн дә сырададырлар. Азәрбајҹан Республикасынын әрази бүтөвлүјүнү горумаг үчүн фәдакарчасына чалышмаға һазырдырлар.

Мән ветеранларын индијәдәк көрдүкләри ишләри јүксәк гијмәтләндирирәм вә гаршыдакы ишләрдә онлара бөјүк уғурлар арзулајырам.

Азәрбајчан халгы сүлһсевәр халгдыр. Һитлер фашизминә гаршы мүһарибәдә халгымыз сүлһсевәр халг кими сүлһү, әмин-аманлығы горумаг, бәшәријјәти фашизмдән хилас етмәк үчүн дөјүшә галхмышды. Азәрбајчан халгы бу күн дә јалныз вә јалныз өз әразисини, торпагларыны, Вәтәнини, дөвләтин мүстәгиллијини горумаг наминә дөјүшүр, вурушур.

Биз мүһарибә истәмирик. Биз мүһарибә тәрәфдары дејилик. Биз һеч кәсин торпағына көз дикмәмишик. Анчаг өз торпагларымызы да һеч кәсә вермәјәчәјик.

Биз Ермәнистанла Азәрбајчан арасында кедән мүһарибәдә он бир ај бундан әввәл атәшин кәсилмәси һаггында мәһз сүлһсевәр принсипләр әсасында сазиш әлдә етмишик. Биз өтән мүддәтдә атәшкәс режиминә риајәт едирик. Сизин гаршынызда бир даһа дејирәм ки, Азәрбајчан дөвләти бөјүк сүлһ мүгавиләси имзалананадәк бу атәшкәсә риајәт едәчәкдир. Биз Ермәнистанла Азәрбајчан арасындакы мүһарибәјә сон гојмаг, бу мүнагишәни сүлһ јолу илә һәлл етмәк истәјирик. Биз бу јолу сечмишик вә бу јолла кедәчәјик.

МДБ Парламентләрарасы Мәчлисинин бөјүк нүмајәндә һеј'әти бу күн Азәрбајчана кәлибдир. Көрүшләр кечирмишик, данышыглар апармышыг. Гәләбәнин 50 иллији бајрамыны онлар бу күн бурада бизимлә бирликдә гејд едирләр. Бу салондадырлар. Мән онлары саламлајырам. Азәрбајчан халгы адындан, сизин адыныздан бу гәләбә мүнасибәти илә онлары тәбрик едирәм. Әмин олдуғуму билдирмәк истәјирәм ки, онларын фәалијјәти бөлкәдә сүлһүн, әмин-аманлығын бәрпа олунмасына јөнәлдиләчәкдир вә онлар да Азәрбајчанын бу сүлһмәрамлы сијасәтинин уғурла сона чатмасына чалышачаглар.

Биз атәшкәс режиминә риајәт едәчәјик. Биз сүлһ истәјирик. Анчаг сүлһ јалныз вә јалныз Азәрбајчан республикасынын әрази бүтөвлүјүнүн тә'мин олунмасы, өлкәмизин дөвләт сәрһәдләринин, мүстәгиллијинин вә суверенлијинин тохунулмазлығы шәртләри әсасында ола биләр. Биз бу шәртләр әсасында данышыглар апарырыг вә апарачағыг. Күман едирәм ки, бүтүн дөвләтләр, бу ишә гошулмуш бүтүн бејнәлхалг тәшкилатлар бу мәсәләләрә даим әдаләтлә јанашачаг, республикамызын

вәзијјәтини анлајачаглар, биләчәкләр ки, биз мәһз бу принсипләр әсасында рекионумузда узунмүддәтли сүлһүн тә'мин олунмасына чалышырыг.

Мән бу күн бир груп ветерана гәләбәнин 50 иллији мүнасибәтилә тә'сис олунмуш медаллар тәгдим етдим. Бу медаллары аларкән онларын һамысы ејни сөзләр дедиләр: Күн о күн олсун ки, биз јени бир гәләбәни гејд едәк вә ону бајрам едәк. Мән дә белә фикирдәјәм.

Күн о күн олсун ки, Азәрбајчан торпаглары ишғалчылардан азад олсун!

Күн о күн олсун ки, ишғал олунмуш торпаглардан гачгын дүшмүш Азәрбајчан вәтәндашлары өз евләринә, јурдларына, обаларына гајытсынлар!

Күн о күн олсун ки, Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјү тамамилә, әбәди олараг тә'мин едилсин! Бир даһа гејд едирәм, биз бунларын һамысына сүлһ јолу илә наил олмаг истәјирик. Мән әминәм ки, биз буна наил олачағыг. Әминәм ки, о күн кәлиб чатачаг. Әминәм ки, биз белә бир бајрамы гејд едәчәјик.

Әзиз ветеранлар!

Әзиз бачылар, гардашлар!

Сизин һамынызы бир даһа сәмими гәлбдән тәбрик едирәм. Һәр биринизи, мүһарибә ветеранларыны гучаглајырам, өпүрәм, сизә өз һөрмәт вә еһтирамымы билдирирәм. Һамыныза чансағлығы, хошбәхтлик, узун өмүр арзулајырам. Сағ олун.

СОН СӨЗ

"Тарих, тарихдир" китабына топланан нитгләрин, чыхышларын вә төвсијәләрин конкретлији, дәгиглији, нәзәри дипломатик дәринлији вә сијаси истигамәти Мүстәгил Азәрбајчан дөвләтинин ичтимаи-сијаси, идеоложи вә елми һәјатында, бејнәлхалг аләмдә, дүнја мигјасында бөјүк вә әвәзсиз һадисә кими гијмәтләндирилмәлидир. Бу нитг вә чыхышлар инсанларын мә'нәви тәрбијәсини тәкмилләшдирмәк чәһәтдән ичтимаи-сијаси вә мәдәни тәдбирләр мүәјјәнләшдирмәјә көмәк едән ән јахшы васитәдир вә онлар фәал һәјат мөвгејинин формалашмасы саһәсиндә чох зәнкин тәчрүбәјә әсасланыр. Инди јеничә тәшәккүл тапмагда олан Азәрбајчанын Русија, Түркијә вә Украјна илә јени әлагәләрини — мә'нәви тәрбијә, хүсусилә тарихлә тәрбијә саһәсиндә мүвәффәгијјәтләри — бу китабдакы чыхыш вә нитигләрдән истифадә етмәклә өјрәнмәк олар.

Биз бу әсәрләрдән, халгын мәнафејинә һәдсиз хидмәт дәрси, принсипиаллыг, мәтнлик, сијаси ајыглыг-чевиклик, мә'нәви сафлыг, ишкүзар-сәриштәлилик, идеја вә сијаси әлејһидарларымыза гаршы барышмаз мүнасибәт, мәнфи һаллара гаршы барышмаз мүбаризә дәрси алырыг. Биз бу дәрсдән фајдаланмагла өлкәмизин инкишафына көмәк едә биләрик. Ахы, јеничә дирчәлмәкдә олан Азәрбајчанда игтисади вә сосиал инкишаф вәзифәләринин јеринә јетирилмәсиндә, мә'нәви аләмләрин артырылыб зәнкинләшдирилмәсиндә бу чыхыш вә нитгләрин әһәмијјәтини инкар етмәк олмаз. Мә'нәви тәрбијә мүстәгил Азәрбајчанын идеоложи саһәдәки тәдбирләринин үзвү үнсүрүдүр. Вә буна көрә дә тарихи тәчрүбә сүбут едир ки, тарих-чәмијјәтин тәрчүмеји-һалыдыр, бүтөвлүкдә онун сијаси китабыдыр-дәрслијидир. Бу кејфијјәтинә көрәдир ки, Һ. Әлијев тарихи тәдгиг едәнләрдән-өтән әсрләрдә баш верән әдаләтли вә әдаләтсиз һадисәләрин кичик вә бөјүклүјүндән асылы олмајараг, кәм-кәсирилә бирликдә ашкара чыхармағы, мәзмунларына көрә груплашдырыб гијмәтләндирмәји тәләб едир...

Бу саһәдә Һ.Әлијевин јаддашы зәнкиндир, кечмишдән хәбәр верир, индијә нәзәр салыр, кәләчәјин јолларыны ишыгландырыр, халгларын, милләтләрин енишли-јохушлу кечидләринә ајдынлыг, шәффафлыг кә-

тирир. Бу да һәгигәтин ортаја чыхарылмасына имкан јарадыр. Тәәссүфләр ки, индијәдәк тарихи һәгигәти демәкдән горхмушуг вә гәт'и сурәтдә инанмышыг ки, биздән хошбәхти јохдур. Советләр Иттифагы јарананда, республикалар арасында һәр шеј бөлүнәндә Азәрбајчанын да бәхтинә бејнәлмиләлчилик дүшүб вә ондан гачмаг һеч кәсин ағлына кәлмәјиб, чүнки јени јаранан гурулуша инам күчлү иди. Бу инамла тарихимизи беләчә тәһриф етмишик, көкүмүзү балталамагла сәдагәтимизи сүбута чалышмышыг. Ленинин алабәзәк консепсијалары мәсчидләрин ағзына гара гыфыл вуруб "Дини-вичдан азадлығы" е'лан едәндә, сусмушуг. Мүстәгил дөвләт арзусунда оланлары "Бир аддым ирәли, ики аддым кери"[1] чәкилиб тәпији елә зәрблә вурмушуг ки, кедиб Сибирә дүшүбләр. Сонра да "Милләтләр өз мүгәддәратларыны өзләри тә'јин едир" шүарыны тәнтәнәли шәкилдә, коммунизм кабусуна бәраәт верән Коммунист Партијасы гурултајларында чар чәкмишик. Тарихи һадисәләрин "быг-саггалыны гырхыб" һәгигәтин үстүндән гара хәтт чәкмишик, олмајаны "бәзәмишик". XIX әсрин тарихчиси Н.М.Карамзинин "Тарих роман, дүнја да бағ дејил, һәр шеј ширин, көзәл вә хошакәлән олсун, Тарихин ачы мејвәләри дә вар, биз ону јемәмәлијик". Буну һуманизм сајыб тарихдәки фачиәләри ағартмагдан гачмышыг. Н.М. Карамзинин империја үчүн сәрфәли олан бу образлы мәсләһәтинин мә'насына фикир вермәмишик. "Тарихин ачы мејвәләринин" үстүндән сакитчә кечмишик. Јетмиш ил өзүмүзә "бөјүк гардаш" сајдығымыз милләт исә Чинкиз вә Баты ханы, Наполеону, Әмир Тејмуру, Чавад ханы вә башгаларыны өз кәнчләринә славјанларын дүшмәни кими тәгдим едәндә нә үчүн Н.М.Карамзинин мәсләһәтинә гулаг асмајыблар?! Һачы Мурадын башыны Ермитажда спиртдә сахлатдыран шималлы сијасәтчиләр, бунунла кичик халглара нә демәк истәјирләр?...

Демәли, Н.М.Карамзинин мәсләһәти анчаг кичик халглар үчүнмүш. Һәлә бу һарасыдыр. ССРИ-дә јашајан етник груплар рус тарихчисинин бу гәнаәтинә дә гулаг асыб, әмәл етмишләр: "Тарихи мәгсәдләрдән, һәтта, онлар һәгигәт дә олса, ондан јан кечмәк олар (нечә вә нијә? - С.Ш.). Бир һалдаки бу һадисәләрин мүасирләри бизә мә'лумат вермир,

1. В.И.Ленинин әсәринин ады.

вермәк истәмир, сусур, демәли, биз дә сусмалыјыг"[2]

Елми-нәзәри чәһәтдән дүзкүн гојулмајан, чәмијјәтин тарихинә, ичтимаи һәјатын мүсбәт инкишафына һәгарәтлә бахан, онун сәсини батыран бу "түфејли мәсләһәтдә" Н.М.Карамзинин кечмишдә бир халгын, башга, күчлү бир халг тәрәфиндән гәт'л-гарәт едилмәси, ирги, милли, дини әдавәт үзүндән әһалинин ајры-ајры групларынын күтләви мәһви, инсанлыға гаршы ән ағыр чинајәтләрин төрәдилмәси, кеносид барәдә сонракы нәсилә, зәрәр чәкән тәрәфин инсанларына хәбәр вермәмәјә чағырмасы сәбәби исә күн кими ајдындыр: "Бочкада ром вар, чин вар, шејтан вар"...

Рус тарихчисинин бу бәлағәтли, бәдии гәлибә салынмыш мәсләһәтинә сонралар болшевикләр дә садиг галмышдыр. Лакин кечмиш ССРИ-нин республикалары арасында Н.М.Карамзинин мәсләһәтинә јенә дә ән чох азәрбајчанлы манкуртлар әмәл етмиш, башымыза кәтирилән фачиәләри ачыб-ағартмамышлар. Тарихи гәһрәманларымызы кәнара гојуб, мәһәббәт дастанынын гәһрәманлары — ермәни гызыны севән Кәрәм зијадсојла өјүнмүшүк. Гара кешишин чинајәтини "дин хадими беләдә олар", - дејиб чаванларымызда ермәнијә рәғбәт јаратмышыг. "Иланын ағына да лә'нәт, гарасына да" демәмишик. Кәнчләримизи мүсибәтләримиздән хәбәрсиз бөјүтмүшүк, онлара интигам һисси тәрбијә етмәмишик. Јүз минләрлә диндашымызы Бакыда, Нахчыванда, әзәли Азәрбајчан торпағы-шәһәри олан Ирәванда, Анадолу чиварында: Карс, Сарыгамыш вә Әрзурум долајларында вәһшичәсинә гәтлә јетирән Ашот Јеркат (Дәмир Ашот), Дро, Тртат вә тајгулаг Озанјан Андраник Тарасовичи ермәни әдәбијјаты өз халгы арасында милли гәһрәман кими тәблиғ едәндә, театр сәһнәсиндә көстәрәндә, биз башга јола гүллуг етмишик, бејнәлмиләлчилик идејаларына садиг галыб оғлан вә гызларымыза "Күр-Араз, Арарат", "Гардаш олуб Азәрбајчан—Һајастан" маһнысыны фәхрлә охутмушуг. 1964-чү илин апрел ајынын 24-дә Бакыда "Коммунист" (ермәничә) гәзети Андраникин чинајәтләринә бәраәт газандыран мәгалә һәср едиб шәкли илә бирликдә јајанда өзүмүзү көрмәмәзлијә вурмушуг. Инди дә Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин 50 иллијини киминсә һај-күјүндән горхуб гејд етмәсәјдик, бир халг

2. Н.М.Карамзин. История государства Российского. Спб. 1842, кн. 1, т.1, стр. 12.

кими өзүмүзү чылызлашдырмаздыгмы? Ахы, "Бу Азәрбајчан халгынын тарихидир[1] вә бу гәләбәдә бизим дә пајымыз вар".

Әкәр бу јубилеји гејд етмәсәјдик: —

а) Фашизмә гаршы мүбаризә апаран 700 мин нәфәр вәтәндашымыздан шәксиз имтина едәчәкдик;

б) 300 мин нәфәр азәрбајчанлы вәтәндашын руһуну јетим гојачагдыг;

в) Әлли ил әрзиндә Азәрбајчан халгынын ичтимаи-сијаси һәјатында баш верән бөјүк дәјишикликләрин тарихиндә бошлуг јарадачагдыг;

г) 130-чу гвардија вә 416-чы Таганрог, 223-чү Белград вә 77-чи Симферопол дивизијаларындан көнүллү әл чәкәчәкдик;

ғ) Бөјүк Вәтән мүһарибәси Гәләбәсинин 35 иллији бајрамы әрәфәсиндә - 1980-чи илдә республика рәһбәринин - Һ.Әлијевин тәшәббүсү илә 416-чы вә 77-чи дивизијаларын шәрәфинә Ростов вә Крымда учалдылан абидәләр өзләринә саһиб ахтарачагды.

д) Мүһарибә вә әмәк ветеранларына һөрмәтсизлик едәчәк, инди торпагларымызы ермәни гудузларындан, ермәни фашистләриндән горујан икид дөјүшчүләримизин әһвал-руһијјәсинә мәнфи тә'сир көстәрәчәкдик.

е) Франсада 50 илликлә әлагәдар кечирилән јубилеј јығынчағына кәлән Авропа Шурасынын 52 дөвләт башчылары илә президентимиз Һ.Әлијев көрүшүб сөһбәтләр апара билмәјәчәкди. Белә сәрфәли көрүшү әлдән верәчәкдик.

ә) Бөјүк сијасәтин мәнфи атрибутларыны өзүмүзә гаршы дөндәрәчәк, газанылан гәләбәдән кәнарда галачаг, сонра да М.Һадинин һамыја мә'лум олан бу мисрасыны тәкрарлајачагдыг: "Јох, милләтимин хәтти, бу имзалар ичиндә". Ким олачагды күнаһкар?!

"Тарих, тарихдир" — адлы бу китаба Азәрбајчан президентинин бөјүк сијасәт вә тарих чәрчивәси дахилиндә Русија, Түркијә вә Украјна кими нүфузлу дөвләтләрлә апардығы данышыгларда, БМТ игамәткаһында, еләчә дә, НАТО-нун Баш гәраркаһында етдији чыхыш вә нитгләри топланылмышдыр. Лакин биз бу данышыглары сијаси бахымдан тәһлил едиб, гијмәт вермәк мәгсәди дашымырыг. Ајры-ајры дөвләтләр-

1. Азәрбајчан халгынын һүнәри әбәди јашајачагдыр. Бакы, 1995, сәһ. 10.

лә апарылан данышыгларын игтисади-мәдәни вә сијаси аспектдән нечә бир мәзмун дашыдығыны, кәләчәкдә нә ола биләчәји барәдә пејғәмбәрлик иддиасында да дејлик. Әсас мәгсәдимиз — Бөјүк сијасәт вә тарих проблеминдә тарихә верилән гијмәти нәзәрә чатдырмагдыр. Апардығымыз арашдырмалардан белә нәтичәјә кәлмишик ки, Азәрбајчан президентинин Бөјүк сијасәти БМТ вә НАТО-нун Баш гәраркаһында "Сүлһ наминә әмәкдашлыгла" бағлы мүгавиләни имзаламагдан башламышдыр. Тарих дә бу һадисәни сәһифәсинә көчүрмүшдүр. **Бөјүк сијасәт — һ.Әлијевин дүнјакөрүшү, тарих дә бу дүнјакөрүшүн күзкүсүдүр, белә әлбирликдә Горди дүјүнү[1] јохдур.** Бөјүк сијасәтдә инсан тәфәккүрү јалныз о заман азад тәфәккүр адланыр ки, о, һадисәләрин мәнтигинә ујғун кәлир, сәтһиликдә үзмүр, дәринлијә нүфуз едир, онун дахили вә харичи үзүнү көрмәји бачарыр, имканларын мүхтәлифлијини дүзкүн гијмәтләндирир, бу күнкү сәбәб вә нәтичәләрини гаршылыглы, зиддијјәтли тә'сиринин нәтичәләрини максимум габагчадан көрүр. Бөјүк сијасәт сүбут едир ки, инсан тәфәккүрү ихтисаслашмада, сијаси аләмдә мүвәффәгијјәт газанмагда биртәрәфлилији, ади "сағлам дүшүнчәнин" мәһдудлуғуну арадан галдырараг, нәзәријјәни билмәјән адамлара хас олан субјектив хәјал мәһдудлуғуна үстүн кәлиб мүәјјән дәрәчәдә "шәхсијјәт фөвгүндә" дурдугда инандырычы вә тарихи олур. Әлбәттә, белә сијасәтдә тарих, бүтөвлүкдә инкишафда олан тәфәккүрүн мәһсулу кими өзүнү көстәрир вә әсил мә'насында о, фәлсәфи тәфәккүрдүр, шәхсијјәтин — һ.Әлијевин сијаси интеллектини тәсдигләјир. Бир чох әсрләр боју бөјүк сијасәт аз адама гисмәт олмушдур. Индики заманда вәзијјәт кәскин сурәтдә дәјишиб. Мүстәгиллик әлдә едән Азәрбајчан Республикасы өзүнәмәхсус сијасәтинин көврәк аддымларыны чәсарәтлә ирәли атмыш вә һ.Әлијевин симасында Јахын вә Узаг Шәрг өлкәләри вә бүтүн Авропа дөвләтләрилә әлагәләр јаратмышды. Бу да чох заман биликләрин, сијасәтин бөјүклүјүнүн "ријазиләшдирилмәсиндән", "елмин сәнајеләшдирилмәсиндән" вә с. данышмаға имкан верир. Бунларын һамысы һ.Әлијевин Бөјүк сијасәтинин тарихини јарадан деталлардыр. Лакин, Бөјүк сијасәт вә тарихин интеллектуаллығы һ.Әлијевин јүрүтдүјү сијасәтин (гачгынларла көрүшдә вери-

1. Долашыг вә мүрәккәб мәсәлә.

лән суала чаваб олараг "бизим сијасәтимиз түкдән назикдир, еһтијатлылыг тәләб едир") инчә кедишләринин азадлығыны тә'мин едир вә о, елми фикрин, милјонларла адамын шүурунун нечә дејәрләр "фәлсәфиләшдирилмәси"дир ки, **кәләчәк нәсил тарихдә ону һ.Әлијевин доктринасы[2] кими хатырлајачагдыр. Кәләчәкдә Бөјүк сијасәт вә тарих проблеминин нәзәријјәсилә мәшғул оланлар, јекдилликлә билдирәчәкләр ки, бу сијасәтдә тәфәккүр вә идракын әһәмијјәти һ.Әлијевин политологлуғу илә бағлы олмушдур.** Бөјүк сијасәт һәм дә — һ.Әлијевин мүасир, нараһат дүнјамызын арамсыз вуран импулсунун нормал дөјүнтүләрини даим низамлы сахлајан, сүлһ сазишинә чан атан доктринасы илә әлагәлидир. "Бу сијасәтин тарихи һәмин доктрина әсасында јаранмышдыр" десәк, сәһв етмәрик. Бу доктринанын логарифмасында — һ. Әлијев киминлә һарада, һансы шәраитдә, һансы мөвзуда данышыр-данышсын ермәни тәчавүзүнә мә'руз галан Азәрбајчан торпагларынын кери гајтарылмасыны һәмишә өн плана чәкмиш, ирәли сүрдүјү оргументләри сәнәдләрлә сүбутламыш, фикирләрини тарихи бахымдан әсасландырыб өз дөвләтинә әтраф мәмләкәтләрдә рәғбәт јаратмышды. 1993-чү илин декабр ајында Франса сәфәриндә Франсуа Миттеранын[1] Ермәнистанын Азәрбајчана гаршы тәчавүзүнү биринчи олараг писләмәси һ.Әлијевин өзүнәмәхсус доктринасынын мүвәффәгијјәтидир. Дүнја дөвләтләринин марағына сәбәб олан бу һадисәни (писләмәни) шәрһ едән сијасәтчиләр исә белә гәрара кәлибләр ки, Азәрбајчанын президенти һ. Әлијевин харичи сијасәт саһәсиндәки доктринасы тәкчә инкишаф параметрләрини дејил, еләчә дә чоғрафи-сијаси вә тарихи реаллыглары, сүлһсеврлијин, меһрибан гоншулуғун, дөзүмлүлүјүн хас олдуғу милли менталитети нәзәрә алыр. Бу доктринанын башлыча хүсусијјәтләри ачыглыг, һуманистлик, фәал әмәкдашлыг, нәјин баһасына олурса-олсун сүлһә мејл етмәкдир. Бах, бу доктринанын үмумдүнја сивилизасијасынын параметринә ујғун кәлдијини һисс етдијинә көрә иди ки, Русија Федерал Мәчлисинин, Федерал Шурасынын сәдри В.Ф. Шумејко[2] Азәрбајчан президентинин мөвгејини бәјәниб демишди: "Индики

2. Тә'лим, елми вә ја фәлсәфи нәзәријјә, бахышлар системи, рәһбәр сијаси Програм.

1. Франсанын кечмиш президенти.

2. В.Ф.Шумејко сентјабр ајынын икинчи он күнлүјүндә (1995) Москвада мави екрана

тарихи мәгамда Сизин суверен, азад Азәрбајҹан республикасынын бәхти онда кәтирмишдир ки, бу күн она Һејдәр Әлијевич-Әлијев кими белә тәҹрүбәли, дүнјада танынмыш сијасәтчи рәһбәрлик едир. Мән, Русијада елә бир адам танымырам ки, бу рәһбәрин үнванына пис сөз демиш олсун... Она көрә дә мән тәсадүфән демәдим ки, бу күн бизимлә бирликдә ишләјән белә тәҹрүбәли бир рәһбәр е'тимад вә һәр ҹүр һөрмәтә лајигдир".

В.Ф.Шумејконун дедикләриндән чыхыш едиб онун фикир балансынын мәзмун вә идејасына бәраәт газандырмаға еһтијаҹ дујулмаса да, һәр һалда "Дејилән сөз јадикардыр". Һ.Әлијев феномендир...

Сијаси јүкүнә, фикир ардычыллығына, милләтләрарасы мүнасибәтләрин һуманизминә, игтисади әлагәләрин бәрпасына, Бөјүк Сүлһ сазишинин бағланылмасы јолларынын ахтарылмасы проблемләринә "Тарих тарихдир" китабындакы чыхыш вә нитгләр — Һ.Әлијев доктринасы үзәринә күчлү ишыг салыр вә онун нечә бир мәзмун дашыдығы һаггында кифајәтләндиричи мә'лумат алмаға көмәк едир. Һ. Әлијев кими феноменин доктринасыны өјрәнмәк вә онун инчәликләрини көрмәк бахымындан бу ишыг - нитг вә чыхышлар әһәмијјәтлидир; инсанда ону әһатә едән мүһитә, тәбиәт һадисәләринә, еләҹә дә иҹтимаи һәјатдакы һадисәләрә фәал мараг ојатмагда ән кәсәрли васитәдир.

Һ.Әлијевин мүхтәлиф мәгамларда сөјләдији бу нитг вә чыхышлары Азәрбајҹан зәһмәткешләринә билаваситә аид олан програм әһәмијјәтли игтисади-мәдәни вә сијаси дәвраныш сәнәдләридир. Суверен Азәрбајҹанын тарихи гәрарларыны һәјата кечирмәк уғрунда мүбаризәмизин јени мәрһәләсини мүәјјән едән бу сәнәдләр јени бир дөврүн башланмасыдыр, чох бөјүк руһландырыҹы вә сәфәрбәредиҹи гүввәјә малик сәнәдләрдир. Азәрбајҹан халгынын һәмишә көз бәбәји кими горујуб мүгәддәс тутдуғу — ән мүһүм сәрвәти сајылан торпагларынын ермәни ишғалчылары тәрәфиндән зәбт олунмасындан бәһс едән проблем характерли сәнәдләрдир вә онлардан ирәли кәлән вәзифәләри биз ләјагәтлә, ағыл вә гејрәтлә јеринә јетирмәјә борҹлујуг. Бу борҹ шәхсән бир адама аид дејил, бу сосиал, сијаси әһәмијјәти чох олан иҹтимаи борҹдур. Бах,

---

шәкил сәркиси салонундан вердији мусаһибәдә "Гафгаз рекионунда ермәниләр бизим дүшмәнымыздыр", - дејә гүрурланмышдыр.

буна көрә дә гәт'и бир инамла демәк олар ки, бу чыхыш вә нитгләрин мүәллифи он алты ил бундан әввәл... "демократларын" фитвасы вә һијләси илә Горбачов тәрәфиндән көздән салынмыш, јенидәнгурма лабораторијаларында артыг өлүм һөкмүнә мәһкум едилмиш ССРИ-нин сон дөврүнүн рәмзи кими, сөјүлүб јаманланмыш вә тәһгир олмушдур. Партија вә һөкумәтин бүтүн һакимијјәт пилләләрини кечән бөјүк фөвгәлдөвләтин өз инкишафында әсас тутдуғу ашкар вә кизли ганунлары билән, тәнзимләнмәнин инчә вә дәрин механизмләринә бәләд олан, милләтләрарасы дүнјанын пүнһан формулуну баша дүшән бу азәрбајҹанлы дөвләт халимини Горбачов өз бәднам "Гарабағ" нијјәтини һәјата кечирмәк јолунда, дөвләтин дашыны даш үстә гојмајыб ону дағытмаг јолунда бир манеә кими арадан көтүрмүшдү..."[1] Лакин заман дахилиндә сијаси аренадан көтүрүлән бу адам көлкәјә чеврилмәди, мәкан зәмининдә јүксәлди, доғма халгына кәрәкли олду, феноменләшди.

Садыг Шүкүров
профессор
10 декабр 1995-ҹи ил.

---

1. Александр Проханов. Азәрбајҹанын дәрсләри. "Азәрбајҹан" гәзети, 12 август 1993-ҹү ил.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. А.А.Бакыханов. "Күлүстани-Ирәм". Бакы, 1951.
2. Н.М.Карамзин. История государства Российского.
3. С.Вурғун. Әсәрләри. VI ч. 196. СПб.1842, кн.1, т.1, стб. 19.
4. Литературная Россия. 3 август 1973, № 31 (551).
5. Һ.Ә.Әлијев. Совет Азәрбајчаны. Бакы, 1983ө
6. Һејдәр Әлијев Азәрбајчаны дүнјада танıдыр. Бакы, 1994.
7. Азәрбајчан халгынын һүнәри әбәди јашајачагдыр. Бакы, 1995.
8. "ХГ" - 19 нојабр 1993.
9. "Азәрбајчан" гәзети, феврал 1994.
10. "Азәрбајчан" гәзети, мај 1994.
11. "Азәрбајчан" гәзети, сентјабр 1994.
12. "Азәрбајчан" гәзети, 11 вә 13 ијул 1995.
13. "Азәрбајчан" гәзети, 18 ијул 1995.
14. "Азәрбајчан" гәзети, 29 ијул 1995.

МҮНДӘРИЧАТ

Бөјүк сијасәт вә тарих	5-29
Һамымыз бир мәгсәдә... хидмәт етмәлијик	30-43
Шимали Атлантика Шурасында Бөјүк сијасәтин тарихи нәтичәси	43-48
БМТ-49-чу сессија	48-60
БМТ-нин 50 иллији	60-62
Бир ағачын ики охшар будағы	62-74
Азәрбајчан—Түркијә достлуғу вә гардашлығы әбәди вә сарсылмаздыр	74-85
Азәрбајчан вә Русијаны зәнкин тарихи олан достлуг телләри бағлајыр	85-94
Јүксәк сәвијјәдә Азәрбајчан—Украјна данышыглары баша чатды	94-99
Азәрбајчанын сәнаје мүәссисәләринин рәһбәрләри вә ишкүзар даирәләрин нүмајәндәләри илә көрүш	99-101
Баккондисионер истеһсалат бирлијинин баш мүәссисәси	101-104
Мүһарибә вә әмәк ветеранлары илә көрүш	105-116
Азәрбајчан халгынын дөјүш вә әмәк һүнәри әбәди јашајачагдыр	116-123
Сон сөз	124-132
Әдәбијјат	132

Рәссамы: Бағыров Һәбиб Јадулла оғлу

Јығылмаға верилмиш 16.10.95. Чапа имзаланмыш 22.12.95. Форматы 60x84 1/16. Шәрти чап вәрәги 9,0. Учот нәшр вәрәги 8,5. Офсет чап үсулу. Тиражы 1000 сиф. 130.

Кәнчә шәһәр Ичарә Нәшријјат Полиграфија Бирлији. Р.Гасымов күчәси 2-чи далан.